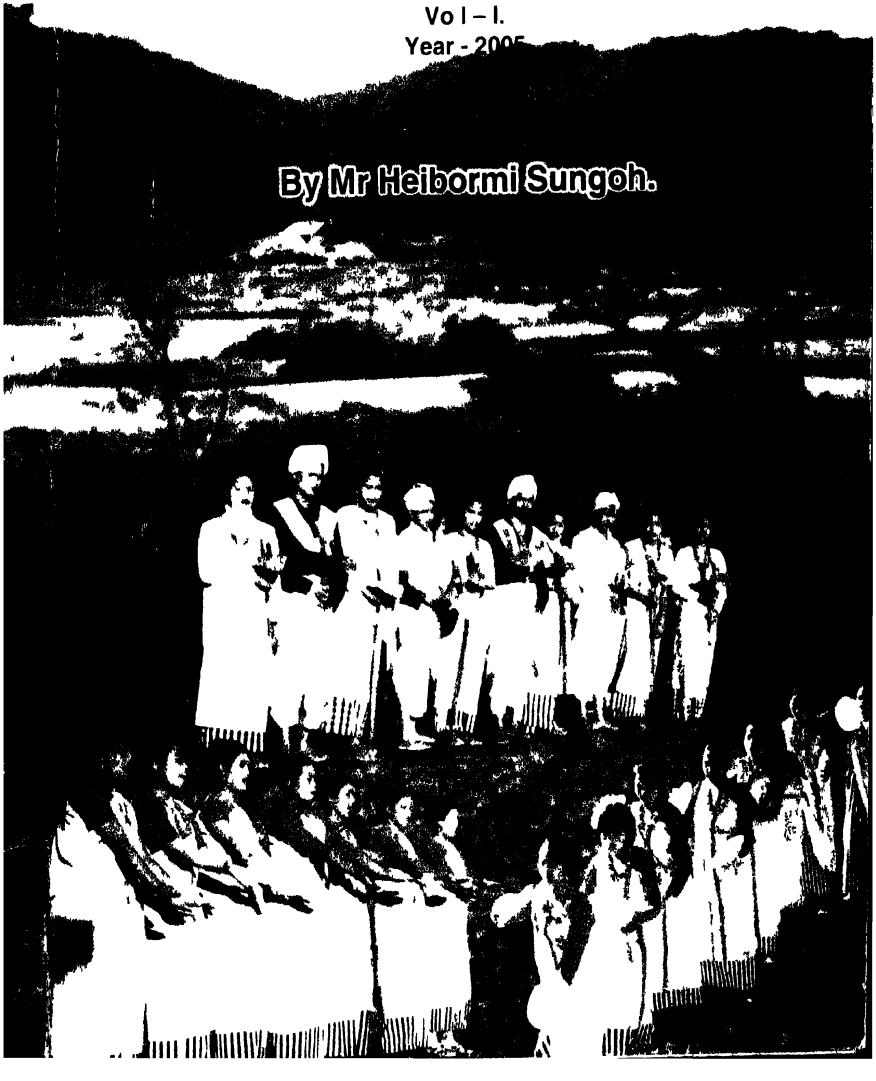
Jingshai ngi wad sawdong pyrthei,
Jingshai ka ri ngim tip ei ei :
So So Tham

U KUNOK

(Folklore & Culture of Hynniewtrep Tribe)

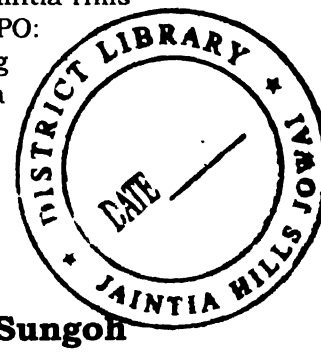

Vo l – I.
Year - 2005

By Mr Heibormi Sungoh.

Published by :

Ki Waheh Khadar Nor
Raid Shangpung, Jaintia Hills
P.O. Jowai, BPO:
Shangpung
Meghalaya
India.

Author :

Shri Heibormi Sungoh

Thohpynchran - 2005

Printed & Cover designed at :

Future Creations
Shillong-793001
Meghalaya, India

U KUNOK VOL II

1. ka jingiathuhkhana shaphang ka syiem La tympang, ki jinglehniam jongka, bad ka thma Manar kaba la ialeh hapdeng ka syiem Latympang bad ki nong Shangpung.
2. Ka Shad Pastieh Ryngkaw Jong ka Elaka Shangpung
3. ka khana pateng jong ki Daloi Elaka Shangpung bad ki wei ki wei.

All rights reserved

© copyright in any from is srtictly prohibited, unless by author's consent.

KI SKER

LYNNONG		PAGES
1.	KA SHNONG SHANGPUNG	0
2.	U JOH YMBON	1
3.	KI KHLAW KYNTANG HA SHANGPUNG	5
4.	KI KYNBAT DAWAI	7
5.	Ki Waheh Khad-ar Nor ha u snem 2000	9
6.	KA HIMA JAINTIA	10
7.	HA WA KHA KHON	11
8.	KA 'TIEN SYING BAD NOHMYNSOO	14
9.	KNIA SYNCHAR. MANEI JAIT	20
10.	KA PAM TYR-UT	36
11.	KA PYLLAI WYRNAI	40
12	KA THANGKHOO	48
13.	KA KHANATANG	62
14.	KA LAMPAH	72
15.	KA KHANATANG KA KREM LAMET BAD KA JINGSDANG JONGKA JINGSHAD U KHUN HYNNIEWTREP	95
16.	U KHLAWAIT NA RI JAINTIA BYM SHYM ITHUH	97
17.	KA NANGSIANG KA NANGPAID	101
18.	KI KUR HA SHANGPUNG	104
19.	NGOOH BLAI ÏONG DEP DORBAR	106
20.	NGOOH BLAI HAWA LI PAIT IA KIWA CHITOM/ KJUT.	107

KYNTIEN LAMPHRANG

Ngi ki khun U Hynniewtrep U Hynniewskum, ki Riew Shong Pdeng pyrthei ngi don bun bah ka spah manang, ka spah mynsiem (Tip Briew Tip Blei) ka niam ka beit, ka niam ka rukom, ka dustur ka nti, ki kynrem ki lyndan, ki khana puriskam purinam Tangba la jan baroh kim don pat ha ki jingthoh ha ki jingtar Lyngba ine ijingpyrshang barit jongnga, ngan pyrshang ban pashat khyndiat khynsoit shaphang ki jingstad bad ka dustur ka nti jong U Khun U Hynniewtrep Hynniewskum Halade hi nga sngew ba ban ieid ia ka jaidbynriew dei ban leh ei ei na ka bynta ban pynneh pynsah ia ki matti ksiar jong u longshuwa manshuwa Namar ba ka jingieid ni ka bym burom ia ki matti u longshuwa ka long ka jingieid ka bym pat da biang, bad ka lah ruh ban jah rngai tang shiteng por

Kawei pa kawei ka jaidbynriew ka don la ki jong ki jong ki khana tang ban khana pateng ha ki pateng bynriew lajong shaphang ka thymmei jong ka *Bad dei ha kum kine ki khanatang ba ka saiñ pyrkhat pyrdaiñ jong kano kano ka jaidbynnew ka rieh* Haba ngi tih ia ka mynnor kiba long kiba rim tam jong ka pateng bynriew ba la leit ngi lah ban shem ia ka spah ba rieh jong ka jaidbynriew Ka jingtih ia ka mynnor ka long kaba eh haduh katta katta bad ngin hap ban pyrlut por da ki snem ki snem Hangne nga sdang ban shim khia ban lum naduh u snem 1990 bad haduh mynta mynne ia kaba nga la lah ban ioh tang khyndiat khynsoit bad wat la katta ruh ki dang don shibun ki jingduna hangne hangtai bad nga da pan map na phi ia ki jingduna jongnga Namar ngi tip *lada ngim leh ngim tip iaki jingduna namar uba leh u shait duna ban ia u bym leh*

"Shikhrum ka bneng u paid byllien
Shi snieh pyrthei kawei ka ktien
Pyllun ka ri ka juh ka niam
Ban paw ka rong shirong ka riam
Hangno ka pyrthei don riti
Ba kum ka jong ka Ri Jongngi"

-Soso Tham

ki deiti jongngi U Khun Khasi Khara ki thew ia ka thymmei bah ne thied bah jong ka jingngeit bad ka rukom im jong ka jaid bynnew Ka deiti ka kynthup naduh ka bam ka dih, ka rukom bam ka rukom dih, ka ktien ka thylliej ka kup ka sem, ka niam ka beit ka niam ka rukom ka rwai ka siaw ka put ka tem bad kiwei kiwei pat Kumta ngi kum ki khuri khasi khara ngi donkam shibun eh ban tip ia ka jingstad jong u fii u kong u ba rim ba jah

"Jingstad ngi wad sawdong pyrthei
Jingshai ka Ri Ngim Tip eiei"

-Soso Tham

Kumta ka shong hangi ki pateng bashisha jongu khun u hynniewtrep ban wad bad ban tih bniah ia la ka mynnor da ka jingstad ba mynta

"Jingshai ka Hyndai,
Jingstad tip ba mynta,
Ki pynjanai ban shemphang,
la lawei ba phyrnai.

-- Sumar Sing Sawian

Khadduh khadwai nga ai khublei ia U Daloi Wenly Dhar bad ia kine ki rangbah kiba la jer kyrteng harum kiba la iarap ban btin lynti ia nga bad kiba la kloi ban pynlut por ban iathuh kat kaba ki lah na u thiar ba ki tip

U kunok *By Vi Heiboimi Sungoh*

Kiba la bam kwai ha dwar u Blei

Rangbah Sbang Sungoh, Rangbah Mohonkher Litep, Rangbah Marong Lyngdoh Lamare, Rangbah Al (duhiem) Lamare, Rangbah Kynjri Shadap Mannar, Rangbah Mahin lakai, Rangbah Moina Suchiang, Meirad Lakhma Sungoh, ksiew jong u Kiri Daloi, Rgh Lajai Shadap Mannar (Jaid Latympang)

Kiba Dang im

Rgh Sing Lamare, Rgh Wan Chen, Rgh Patsha Sungoh, Rgh Linson Wann, Rgh Rabin Shadap Mannar, Rgh Rajon Niang, Rgh Hill Lamare, Rgh Roibok Dhar, Rgh Wankmen Sungoh, Rgh Bren Sungoh, Rgh Marting Sungoh, Rgh Humphrey Sungoh, Rgh Hari Suchiang, Rgh Niwatson Sungoh, Rgh Khroo Phyllei ,Rgh Homilo Kamar, Kong Rian Papang, Kong Rian Dhar, Meirad Lian Garod (ai mynsiem) Kong Aira Suchiang, Kong Mailibon Sungoh (Kmie u Nongthoh) bad ki Waheh khad-ar-nor (Rangbah jongki khad-ar-kur)

Ïakhyrteng jong kane ka kot *la sot* na ka jutang Jongka Jer ka thoh, bad iakane yn ioh na ka **Thup ba Ar** (vol-ii) jongu juh u nongthoh

Nga pynpaw ia ka jingsngewnguh kaba khraw ia i bah M M Mihsil i ba long kum i Director jong ka Arts and Culture goverment of Meghalaya na ka bynta ka jingiarap ba sbun jong u ban pynioh ia ka jingiarap pisa na ka bynta ban print ia kane ka kot

Chihajar nguh

Dated Shangpung
2005

Shri Heiborni Sungoh
U Nongthoh

THE OFFICE OF DALOI ELAKA SHANGPUNG

H.Q : Shangpung
P.O Jowai, B.P.O Shangpung
Jaiñtia Hills District Meghalaya.

U KYRWOH AI MYNSIEM

Ha shwa ba ngin jam sha ka hajar snem kaba lai lane ka spah snem kaba ar phew hynriew, to ngin jam da ka akor ka burom, ha ryngkat ka tip hok ka tip sot, kat kum ka riti ka dutur, ka tip kur ka tip kha, ka tip it ka tip hima katkum ka sain riti jong u longshuwa u manshuwa bad kynmaw tympang iala ka mynnor, ia ka mynta bad ka lawei.

Nga kitbot kitrwiang ia une u samla Heibormi Sungoh uba long u nongthoh jong kane ka kot, ki rangbah Khad ar nor kum u Sing Lamare, u Wan Chen, u Patsha Sungoh, bad ki wei ki wei de ki piar ki khai, ki kaja ki myntoi, ki simpah ki simsong jong kane ka juk mynta hapoh kane ka Elaka Shangpung, kiba la lah ban bteng ia ka mynnor sha ka lawei ba mynta, da kaba ia seilang iala ki sap ki phong, ka sap tipbriew ka sap tipblei, ka ban iada ia la ka deiti jong u khun Hynñiewtrep na ki jingwan tyllep ka umsaw jongki por. nga ngeit shkem ba ki nongpule kiba ieid iala ka Deiti, kin ioh jingmut shibun eh da kaba iai minot ban tih bad ban ai um ai sboh iala ki jong ki tynrai khnang ba kin nangheh nangsan nangplung kat ba dang tyllun ka sngi u bnai.

Dated Shangpung
8 th naïnohprah, 2006

Khublei chihajarngoh

Rgh Wenly Dhar
Daloi Elaka Shangpung(Traditional Head)

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

OFFICE JONGKA SENG KHIHLANG

Qualapaty
Shillong - 793002

KI KYNTIEN AI MYNSIEM.

U Rangbah H.W Sten u la ioh lad ban lum jingtip na Shangpung shaphang u So So Tham, u iathuh kumne,"U long u ba sngewtynnad ban leit khmihkai ia ka jingiasiat thong hapdeng ki Shangpung bad ki Raliang kaba la long ha trai jong u lum Lamare ha jan jong ka madan Yalip. shisien ki rangbah balang ki la ia leit sneng ia u . **Ka Balang kristan ki ju kheiñ ba ka long ka kam ki riewdum ban leit peit kai ba iasiat khnam ki Khasi, bad ki babu Mission lei lei kim dei ban pynshlur ia ka jingiasiat."**

Kumta ha ka jingiadei bad kane ka rukom pyrkhat ki rangbah Balang shaphang la ka jong ka rukom im, **u So So Tham u la jubab ia ki da ki nia iasiat khnam da kaba ong; "Tang lai phin lah ianga? so bad so long phra - sa bad ka Tham lei te, la long hanga khyndai."**

I mat u So So Tham u la sngewsih ia kata ka jingpyrkhat ki rangbah Balang shaphang la ka jong ka rukom im (Culture), kumta u da ban arsien arwat ia ki katto kat ne kine ki kyntien:-

"Jingshai ngi wad sawdong pyrthei,
jingshai ka ri ngim kheiñ ei ei,
kum ki wei pat ki sngi kin mih,
jingshai barim baroh ngin tih,
u thied u phniang jingshai ban im,
u suh shapoh ki sngi barim."

Ka long kaba sngewtynnad ban tip ha kane ka por ba u bah Heibormi Sungoh un pynmih ia kawei ka kot Niam kaba iadei bad ka rukom im jong ki nong Shangpun ka kyrteng jong kane ka kot ka long , "U KUNOK". U Kunok u ba don hi ka mynsiem ban tei ia ka imlang ka sahlang ia ka ri bad ka jaidbynriew, na u barabor phin ioh shibun ki kyntien shongsbai bad kiba sngewbang ban sngap khamtam ha ki sngi barim, haba ki mih lyngba ki lyngwiar dpei u Hynñiew Skum.

Nga kitbok kitrwiang ia u bah Heibormi Sungoh ba un nangioh bor ioh mynsiem ban trei khambha shuh shuh ha ki sngi ki ban wan. bad nga kyrmen shkem ba kane ka kot kan ai jingmyntoi shikat dei eh ia ki para kur ki parakha ka ri jongngi.

Ka jingshai ne ka nongrim kaba shkem tam na ka bynta ka jaidbynriew ymdei kaba wan na shabar, ka dei ban long kaba mih nala ka ri lajong hi

Rgh H.R Kurbah
President
Ka Sengkhihlang* U myllung ka ri --da u K.W Nongrum

U Kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Lynnong - I
Ka Shnong Shangpung

Ka shnong shangpung ka long kawei na ki shnong kiba rim tam ha poh ka ri ki Khatar Daloi bad Laiphew syiem. Ha kane ka shnong la kha ïa u Joh Ymbon, U Kiri Daloi, Ka Khyllaw Suchiang, U Ksan Phadong, u Long Ñiang bad ki wei ki wei de ki 'riew donnam jong ka shnong Shangpung. Kine ki 'riew hyndai ki paw ym tang hapoh ka Elaka Shangpung ; hynrei wat ha khmat ka pyrthei ruh. Nuksa kum u Joh Ymbon u long uwei na ki nongiathuhlypa uba pawnam ba la kha ha kane ka rilum jongngi ha kaba bun bun naki jingiathuhlypa jongu kila urlong shisha.

la ka shnong Shangpung la seng da U **Riang Dhar bad u Roow Sungoh** kiba wan hiar shnong na ka thain Khynriam. Nyngkong nyngshap eh, kila wan shong shipor ha ka pynthor Sung bad ki lap ba ka pynthor ka bhing, ka long kaba biang eh na ka bynta ban rep ban riang. Kane ka pynthor ka long ka jaka kaba seisoh bha, bad ha ka ki la lap ïa ka khyndew ka ba biang eh ka bynta ban thaw khiew thaw deg.

Hynrei ynda kila bishar bniah bha pat, ki la shem ba ka long ka jaka kaba ma eh, ban pyllong da ka shnong daka thaw pat. Namar ba kam long ka jaka kaba shngaiñ ban shong ban sah, bad kam don ki kut kiba biang na ka bynta ban iada na ki nongshun nongdusmon, kumta kim banse, ban mih noh na kane ka jaka kaba sei soh bha. Bad angta kila leit sha phang mihngi na kane ka pynthor Sung lem bad ki jing eh kiba har rukom, ki la ïa kynduh ha ki lynti iaid jongki. U Riang bad u Roow, ki dei hi ki khlawait shla soom, bad kila kieng ïa ki tiar ki tar iada, kum ka wait ka stieh, u khnam ka ryntieh bad kiwei pat ki jait tiar iada Hadien kumba katto katne sngi kila poi haduh ha 'Nongrim" baki khot mynta ka Nangrim. Hangne kila ïohi kyndiang ia ka wah Umiurem kaba tuid sngur, lyngba kawei ka pyntha phlang kaba ki khot ka Lynkien. hangne kila shong kila sah hapoh kawei ka krem kaba ki khot ka krem Nangrim.

Hangne ha Nongrim kila seng shnong noh bad, ki la seng noh ba ki la khot kyrteng ia ka kum ka iew nangrim. Kane ka kala neh kumba katto katne snem bad ki la rah noh ia ka sha ka jaka kaba mynta kaba ki khot ka iewMuchai Ka ne ka iew Nongrim, la sakhi ïa ka da ki mawbynna ba dangsah haduh mynta ruh Ynda u Riang bad u Roow ki la iashong pyrkhat sani bha bad ki la kynriah pat kham harum jong kane shnong namar ba ki la lap noh iaka ka wei ka jaka kaba la ker tawiar sawdong da ka wei ka wah, kaba ki khot mynta ka wah Umiurem Hangne kila lap ba ka long ka kut kaba biang na ka bynta ban ïa da na ki nong shun nong dusmon ha ka juk jong ka thma wait. Teng teng haka por lyiur kane ka wah kala tuid noh na ka wei ka lawbah kaba ki khot mynta ka "Ka khlaw Pohlyngdoh"lyngba ka jaka ba ki khot ka **rangwang**. U Riang bad u Roow kila khot ïa kane ka kyntoit, *da ka kyntien* ***Shangpung.*** Ka jingmut jong kane ka kyntien ka long, **kum u shang u ba don hapdeng jongka pung**. Ynda kila shong la sah hangne, kiia lap ia ka yura ka puta jong ki wei pat ki briew.

U Riang bad u Roow ynda kila ïohi ïa kane, maki ruh kila seh yura khampajih da u phlang u ba la iap. Kila kyllan ia u ta u dieng sieh yura, da u khaw tylliat bala sdieh bad khleh um. Ynda u kruiñ u la kiew ha u ta u Dieng seh yura, u Riang bad u Roow, kila leit ban iakren bad kita ki Rymbai kiba shong ba sah ha kawei ka krem kaba ki khot ka ***Smen Rymbai***. Hangta lamih ka jingklumar bad iaknieh hok, halor kata ka jaka bad ym lah ban ia rai mano bala sieh shwa ïa kata Yura. Haba ym lah shuh ban ïa sngewthuh jingmut, ki Rymbai kila leit ujor sha u syiem Jaintia ha ka nongbah jong u ha Jaiñtiapur U syiem da

ka jing sngewkhia u la phah mar mar ïa ki nong sorjamin jong u ban phah leit peit da la ki jong hi ki briew.

Ynda la poi kita ki nong sorjamin, kila bishar bniah bha kila lap ba u Yura jong u Riang u Roow kila bam kruiñ bha, katba u Yura jong ki Rymbai pat, u dang shu iap malu mala. Hang ta ki nongsorjamin ki la pynksan ïa u Riang bad u Roow da kaba kita ki nongsorjamin kim tip pat de ïa ka buit sianti jong ki nong Shangpung. Ba roh arliang mamla ki la hap ban siew ïa ka bai sor jamin ha ka dor, *syntar takra rupi*, (syntar = ar, takra rupi = ki pisa nar)

Ka seh Yura kadei ka rukom kamhok ïa ka jaka da ki longshuwa manshuwa jongngi. Haba ki sieh Yura ki la sieh lai tylli ki dieng da pynieng bad ki la khum iaki, da ki ar tylli ki dieng kiba la buh pynkiang. La teh pynskem iaki da kaba ki khum da u thri lai wat lai jaka lem bad ka suit ka shor.

Ki shnong kiba don hapoh ka Elaka Shangpung

1. Ka Kyndongtuber 2. Ka Pasyih 3. Ka Muthlongthad 4. Ka Pammanik 5. Ka Mulieh 6. Ka Myntkung7. Ka Khliehmuchut. 8 Ka Moosyiem 9. Ka Moolibang 10. Ka Byrwai 11. Ka khliehrangnah 12. ka Myngkrem 13. Ka Mynska 14. Ka Sohkynphor 15. Ka Yurimkhliehchnong 16. Ka Nyrwan 17. Ka Rachai 18. Ka Muthlongrim 19. Ka Shangpung Mission 20. Ka Madansahkai (madandaitpu) 21. Shangpung pohshnong 22. Laphet 7 kilo 23. ka Rtiang bad 24. ka Khliehthiemen

Lynnong - II
U JOH YMBON
(Na Shangpung)

F ïa ki jingtip la lum bad ïoh na u ***Ramsing Ymbon****, Sing Lamare & Korly Lamare ki kñi rangbah jong ki jait Ymbon (Jait Joh), lem bad na i Lakhma Sungoh (bam kwai ha dwar u blei), ha ka por ba i la khlad ha u snem 1994 i la tam shispah snem eïei.*

U Joh Ymbon u dei u wei na ki nongiathuhlypa, jong ka ri u Hynñiew Trep u Hynñiew Skum uba im ha ka spah snem ka khad san. Bun na ki jingiathuhlypa jong u ki la urlong mynta, bad dang don ruh shi bun ki jingiathuhlypa jong u ki ki lah ban jia ha kine ki por. U Joh Ymbon u la wan na ka kpoh jong ka Khïaw Ymbon. Kane ka briew ha ka jing leit wad jakpoh jong ka, ka la leit sha dkhar bad kam shym la poi shuh sha la shnong sha la thaw kaba la buh shibun ki jingeh ïa ka kur ka jait kham tam eh, ha ka ban pyndep ïa ka niam ka rukom. Ki kur ki jait jongka ha ka jing lyngngoh, ki la tharai ba ka la iap noh. Kumta ka kur hi baroh kawei ka la rai da kawei ka jingmut ban leh niam **khaweh sning** noh ïa ka (Kha-weh sning :— ïa kane la leh niam ïa kito kiba la iap sha palat Hima).Ynda ki la dep khaweh sning ïa ka kumba katto katne por, kane ka briew ka la wan biang sha la shnong sha la thaw. Kumta ïa ka briew kaba la dep khaweh sning hi, ka kur hi ki la shem shitom ha ka ban pdiang iaka ban dang iadei kur dei jait. Kumta kane ka briew ka la sngewsih kthang eh bad ka ïa tingkur noh bad ka jait Lamare ka kur ba bat ïa ka kam lyngdoh ha Shangpung. Ki jait Lamare bad Papang kila shna ïng shna sem ïa kata ka briew ha kata ka por. ïa ka kam niam kam rukom jongka pat la pyndep da kane ki jait Lyngdoh Lamare wat haduh mynta ruh.

Kine harum ki long ki katto katne na ki jingiathuhlypa jong u Joh Ymbon kiba dang lah ban ïoh pateng na ki tymmen ki san jongngi na u thylliej ha u thylliej, na ka jabieng ha ka jabieng:-

1. Ha kito ki por ba ki briew ha Shangpung ki dang pyndon kam da ka knup na ka bynta ban rieh slap rieh sngi, U Joh Ymbon u la ong, "Ka por kan sa poi ba u khun bynriew un rieh slap riehtngen da ka jain".

U Kunok *By Mr Heiborm Sungoh*

2 U Joh Ymbon u la ong "Dang poi ki por ba u kynphad un kylla khia bad yn kham sting da u nar, u ne u nar un her, un per ha suiñ".

3 U Joh Ymbon u la ong "Ba mynta phi la ïohi ba ka um kala tuid naneng sha rum, kan sa poi ka por ba ka um kan kiew na rum sha neng" ïa ka ne u la ong katba ki para lok jong u ki dang ïa parom khana sha phang ki wah ba tuid.

4 U Joh Ymbon u la ong "Yn poi ki por ba u khun bynriew un ïaid khlem shympriahjat".

5 U Joh Ymbon u la ong "Ka por kan sa poi ba u briew un jngi ha ka dien masi" (Ka dien' jat masi ka thew ïa ka pop ka sang).

6 Shi sien ki nongrep katba ki dang ïa trei lyngkha kynsan kynsan u khla u la kyrhuh ha i 'law bniap ba don hajan hangta hi. Ki tang shu ïoh sngew ki la ïa phet krad noh. Nangta u Joh Ymbon u la ong "Kan sa poi ka por ba phin ïa tur sha ka tang shu kyrhuh ma ka".

7 Katba ki para lok jong u ki dang ïa purkhana shaphang ki tymmen ki kro kynsan kynsan u Joh u la ong "Kan sa poi ka por ba ka rta jong u briew pyrthei kan long sa tang kat ka rta u 'yiar ryngkuh. Ha kata ka por ba un da kiew ha u dieng sohngang ruh, u dieng um kheiñ shuh".

8 U Joh u la ong "Kan sa poi ka por ba ïa ka ri jong ngi yn wan hiar thma da ki briew kiba lieh bad jrong, kın siat ïa ki briew da ka ding wat la na sha jngai ruh. Ha kane ka por kin pyniap ïa u Daloi jong ngi bad kin synshar shispah snem tam bad kin shah pynliem ha dien pat" Ynda ngi la jop ruh ki jaka jong ka ri jong ngi kin shah klun pat suki suki.

9 Shi sien katba ki khynnah ap masi ki dang ïa pur khana shaphang ki jingjynjar ki bapli ki nongap masi U Joh u la ïoh sngew ïa ki bad u la ong "Kan sa poi ka por ba ki nongap masi kin kylla kiwei na ki ba riewspah bad u ba riew spah un hap ban nguh ïa u nongap masi. Bad ha kata ka por u masi un her na kawei ka jaka sha kawei pat.

10. U Joh u la ïathuh lypa ruh da kaba ong "Kan sa poi ka por ba u ba riewspah un kylla nong khrong na kı ba duk".

11. U Joh u la ïathuh shaphang ka pyrthei ba ngi shong ngi sah ka long kumne:" U Blei u ïeit eh ïa ka pyrthei hynrei u briew hi u ba isih ïa ka, u la iathuh lypa ba kan sa poi ka por ba ki briew para jait bynriew kin ïa bishni iwei ïa iwei pat. Ki jingjakhlia har rukom bad ka sngi kan nangjan nangjan bad ka jingshit jong ka sngi kan nang khamjur khamjur bad bun ruh ki jingthaw ha sla pyrthei kin duh kin dam noh. "

12. Haba u Joh u iathuh shaphang ka pyrthei u la ong "Kan sa poi ka por yn ialeh thma hapdeng ki ri mihngi bad ri sepngi. Ka thma kan long kaba jur tam na kiba jur, ha kane ka jingialehthma kan don ka jingiasngewpher niam shibun eh. Ki mih'ngi kin rah tang da u diengduh bad katba siat ruh ym don ba lah. Ki mihngi kin jop ha kane ka jingialehthma bad ka pyrthei kan suk shipor, bad kan shah thang noh da ka ding".

13. Ha ki por jong u Joh ïa ka shnong Shangpung la ker baroh sawdong da ki khlaw ba rben. Halor kane u la ong "Kan sa poi ka por ba baroh kine ki khlaw ki btap kin khuid noh, bad bun ki lum ki wah kin kylla *sari shru*". (Sari shru, ka mut ki lum ki wah kin don ki lain kum ba ngi thung shriew).

14. U Joh u la ong "Kan sa poi ka por ba yn mih u kynting mawsan, kynting maw bah" Une u kynting mawsan un pynpait bad kynting wat ïa ki maw ba eh tam jongka Meiramew.

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

15. U Joh u la iathuh ruh ba kan sa poi ka por ba yn mih ka "puh shilum" Kane ka puh shilum kan kit, kan lur, kan puh ïa ki lum ki wah kan pynmadan ïa ki lum, bad kan pynlong lum ïa ki them.
16. Ha rympei katba ki lok ki jor ki ba ha ling ha sem ki dang ïa pur khana parom shaphang ki syiar ba ki ïa dem halor dieng halor siej u Joh Ymbon u la ong " Kan sa poi ka por ba yn mih ki nongtuh syiar ban tuh ïa ki syiar jong phi" Ha kata ka por ka sotijuk kila sngew phylla ïa kane ka kyntien tuh bad ki khot ïa u Joh u biej.
17. Ha lyngkha kat ba ki dang ïa pur khana shaphang ki mrad ki mreng kum ki hati, ki khla, ter ter u Joh u la ong " Ba kan sa poi ka por ba ki khla na ka ri jong ngi kin jah mgai noh. Ha ka jaka ban tieng ïa u khla pat yn sheptieng pat ïa u briew bad ïa ka nar.
18. U Joh Ymbon u la iathuh, "Ba ka por kan sa poi ba u briew un tih tyngka napoh khyndew, un jied tyngka na ki lum ki them, un tih ïa ka khyndew tang ar lai mohkhiew un sa ïoh ban khur ïa ka tyngka kaba ïong bad un sa kylla longnoh u ba 'riewspah bad kin buh ïa ka tyngka jong ki ha ki surok. Ha kane ka por ki briew kin ïa rah la ka jong ka ryntieh ban siat da ka ding. "
19. U Joh u la iathuh, " Ba kan sa poi ka por ba yn khie u jumai u ba jur tam, u ne u jumai un khynñiuh ïa ka ri lum jong ngi bad bun ki briew kin iap ha une u jumai bad ki briew jongka shnong jongnga kan lait na ka jingiap. "
20. Ha ka por hyndai haba don ki jingma ïa ka shnong ka thaw, kum ka iap khlam, kum hap phria ne u nongshun, u 'Lei Pdiñ Blai u shait pyrta jam khnang ba ki briew kin dup tip ban pynkhreh pynkhrum. u Joh u la iathuh "ba kan sa poi ka por ba ki briew kim kheiñkor shuh ïa ki 'lawkyntang, law lyngdoh. Bad ha kata ka por ba la pop u khun bynriew ki Ryngkew ki Basa jongngi ruh kim pyrta shuh kumba mynta".
21. Haba ki paralok parajor jong u ki dang ïa pur khana parom shaphang ki syiem, ki mar ki sajar ki jong ngi ba ki long ki nongiada ïa ka ri bad jait bynriew. Bad u Joh u la iathuh ïa ki "Ba kan sa poi ka por ba u khynnah un iaryngkat bad ïa samanlang bad u rangbah. Bad ha kane ka por u khynnah un kyrsiew thiah ïa ki mahet ki mata, ki nongsynshar shnong nong synshar thaw. "
22. U Joh u la iathuh, " Ba kan sa poi ka por ba u ba riew spah un hap nguh ïa ki khynnah nongap masi. Kin leit sha ki shnong jongki ban kyrpad ia ki bad ha kata ka por u masi um iaid shuh da ka kjat, hynrei un shu her noh na ka wei ka jaka sha kawei pat.
23. U Joh u la ong "Ba kan sa poi ka por "ba u walieh wachiaw [phria] un hap haka rilum jong ngi, bad ka shnong jong ngi kan lait na ka jingpynjulor,. "
24. Ha ki por mynhyn dai, ka dorbar jong ki syiem ka long shisien shi por, halor ka dorbar ka sorbar u Joh u la ong "Ka por kan sa poi ka por ba ka dorbar kan long man la ka sngi, tangba ha kane ka dorbar pat kan bun tang ki rai, hynrei ymlah satia pat ban pyllong kam ïa ki. ".
25. Ha ka por jong u Joh ka khlaw ba rben ki tap ïa baroh sawdong iaka shnong Shangpung, ym pat don wat tang ka surok kali kulai ruh. U Joh u la iathuhlypa da kaba ong " Ba kan sa poi ka por ba u briew un shna ïa ki **surok Lai nan** ka bymtip ïa ka ba sdang ne kut. Bad ïa ka dieng ka praw, ïa u kba u khaw, yn kit yn bah da kate ***ka wow kit ka wow lam.*** (ka wow kit ka wow lam = ka mut da kano ka no ka kynja kor kynja bor). U la ong ruh "ba kan sa poi ka por ba ki thlong ki synrei ba kin duh ki dam noh, bad ïa u kba u khaw yn dung yn peh noh da ka tae ka wow dung ka wow peh"

U Kunok *By Mr Heiborm Sungoh*

27. U Joh haba u iathuhlypa ïa ka rukom im rukom iaid, u la ong " ba ka jingim hadien ha bud kan long ka ba huri hura, kan sa poi ka por ba ka jaid bynriew jong ngi kan ïa shong kha khleh bad ka jait bynriew ba bun jait, kum u dkhar u lyngkien, u bhoi u kleiñ bad kiwei ki wei de. Kane ka jingiashongkha khleh kan wan rah shibun ka jingkylla bad ka jingma ka ap ïa ngi ki khun hynñiewtrep hynñiewskum. Bad khadwai khadkut, kim iatip shuh ïa ka kur ka jait, ka Seiñ jait Seiñ kynja (ïawbei) bad kin ïa shong kha shi hynmen shi para".
28 U Joh u la ong "Ba kan sa poi ka por ba u briew un pyllong ja da u maw u shyiap kane ka jing kren jong u ka la pyllong ïa ki briew ban beiñ ban khoh ïa u, kim treh shuh tang ban ïa parom ïa khana bad u, namar la kheiñ ïa u kum u ba shiteng khlieh ba u la kren ïa ka ei ka ei ka bymlah ban long. Ki briew ki tang shu ïoh i ïa u ki khang khyrdep noh ïa la ki jingkhang ing jongki, namar ki salia ïoh ba un wan rung kai bad kren biej ïa kaei kaei ka bymlah long.
29. Ha ka dustur jong u khun Hynniewtrep Hynniewskum, u kñi u dei u khlieh jong ka ing, halor u kñi u Joh u la iathuh lypa shaphang jong u kni, da kaba ong, "kan sa poi ka por ba ka burom jong u kni, kan hap ha madan;kim burom shuh ïa u;kim khot shuh ïa u ha ka ban ïa bishar iaka nongtymmen nongtymjah [ka spah ka phew ba la buh u ba rim kumka lyngkha ka risai; ki hali ki hator, ka jaka ka puta]la ha ka jer ka thoh;ka lehniam leh rukom, bad ki wei ki wei de. Namar la lah ban leh ïa ki ne, khlem ka jingdon u kni jong ka iing ka sem, lada u kni u poi sha ing ruh un poi tang kum u nong wei".
30. Ha ki por mynhyndai, ha ing hasem ka long kaba iabang iasuk, ki im miat ïa imbha ha la Rympei, da kaba ki burom, ïa la i mei i pa, ki kni ki kpa, ki hynmen ki para. halor kane u joh u la iathuh lypa daka ba ong ; "Kan sapoi ka por ba un ïa leh thma para shi ing shisem, shi hynmen shipara, ki khunkha pyrshah ïa ki meikha. bad ha kane ka por ka dei kajuk kaba Kuli Kula (huri hura)".
31 U Joh u la iathuh lypa ba kan sa poi ka por ba u briew un shet jingshet da ka lyer.
32. Ka shnong Shangpung ka long kum ka dewlynnong, bad ha ki por hyndai ki ïa don tang katto katne phew ing; bad bun bun ki jaka ba dang long khlaw. u Joh Ymbon u la iathuh shaphang ka shnong Shangpung bad ka pyrthei hi baroh kawei. Ladon ki kyntoit lum ki bymdon ing donsem kum ki **lumliket; lumthlongblai; lummukut bad lumleishka.** U Joh u la iathuhlypa ïa kine ki lum daka ba ong, " Kan sa poi kapor kine ki lum kin sa dap lut sa tang ki ing kisêm suda, bad ka kur ka jait jongnga ruh kin roi kin par bha, bad ha kane ka por, kan don ka jing jia baroh shityllup ka pyrthei, tip da ka ding ne da ka thma".
33. U Joh u la iathuhlypa shaphang ka leit ka wan jong u khun bynriew, da kaba ong, "Ba kan sa poi ka por ba u khun bynriew un iaid na kawei ka jaka sha ka wei pat da ka lymbong".
34. U Joh u la ïa thuh lypa, da kaba ong "Ba kan sa poi ka por ba u nar u lah ban thang iangi lada ngi kum bakla tang tiak ban pyndonkam ïa u".
36 U joh u la ong "ba kan sa poi ka por ba kane ka pisa rupa kan kan kylla thabalieh noh ".
37. U Joh u la iathuh lypa shaphang ki sngi jong ka jingkut jong ka pyrthei da kaba ong, "Ynda ka pyrthei ka roi bha bad ka kur jong nga ka lá dap kumba hynriew phew ling ei ei ha kata ka por ka pyrthei ruh kan kut noh tip da ka ding ne da ka thma".
38. U Joh uba la peit bniah bha ia ka pisa nar ha kito ki por, u la kren sha phang jongka,

da kaba ong,"Kan sa poi ka por ba kane ka pisa nar kan sa kylla thabalieh. "

39. U Joh u la ong ba kan sa poi ka por ba u briew un bsa khun da ka maw da ka dieng

Lynnong - III
KI KHLAW KYNTANG HA SHANGPUNG
(Sacred Groves)

Ha Shangpung ki don san tylli ki khlaw kyntang kiba ym bit ban pom pathar, katkum ba la buh da u longshuwa manshuwa. Ki longshuwa manshuwa ki ngeit ba lada ngi pom lut ïa ki khlaw ki btab ki Blei ki Dken kin sngewsih bad wat ka um ka wah ruh ka lah ban duh ban dam bad rngat noh. Ki Blei ki Dken kiba shong ba sah ha kum kine ki khlaw ki btap ki pynkhuid ïa ka lyer ïa ka jyrsieh. Kumta ha kum kine ki khlaw la juh don ki duwan ki dupat naka bynta ban leh niam leh rukom bad ban knia ban khriam. Ha ka jingrhah jong u khun bynriew mynta u bym khein kyntang shuh ïa kum kine kine ki jaid khlaw u shait biah pongrai ïa ka jingkyntang ïa kine ki khlaw. Na kine ki jaid khlaw kat kum ka jingngeit uba rim uba jah ki Blei ki Dken kiba shong kiba peit ïa kine ki khlaw ki buhrieh ïa ki kynja kynbat dawai naka bynta ki jaid jingpang bapher bapher.

Ki khlaw Niam Khlaw rukom ha Shangpung.

Ha Shangpung la don kumba san tylli ki jait khlaw ba kyntang (Sacred Groves). Kita ki long (i) Ka Khlaw Kyntang (ii) Ka Khlaw Wasan (iii) Ka Khlaw Lyngdoh (iv) Ka Khlaw Kpepiap Langdung bad (v) Ka Khlaw Kpep ba don Mawbah.

1. **Ka khlaw Kyntang :-** Ka khlaw Kyntang ka long kawei na ki khlaw kiba don nam tam ha baroh ki bynta jong ki Lum Khasi bad Jaintia, kaba kawei na kine ka don hapoh ka Elaka Shangpung hapoh Jaintia Hills. Ka jingkyntang ïa kane ka Khlaw hapoh ka elaka Shangpung ka long ba ki khun ki hajar jong ka riad Shangpung ki knia ïa arjait ki jait jingknia. ïa kane ka jait jingknia ki khot ka knia Khang. ïa kane ka knia Khang la shait knia da u blang uba heh bad la knia da ki kur ki jait, da u shnong u thaw bad da U *Daloi*. Kane ka rukom knia ka long kaba pher na ki rukom knia baroh. Lada knia da ki kur ki jaid, ki shnong ki thaw ki tiar ba donkam ki long (i) Kawei ka blang ba lieh, Ka kliar jong ka slakait, san sla u tympew, uwei u kwai ba phiah lai liang bad yn knia da u kni ka iing. Ynda u la dep knia un ker da ki dieng shiah bad un hap ban ran da dien lai jam ne san jam. ïa ka doh ba la dep knia jong u blang kin ïa bam hi sha lum. Lada leit knia pat na ka bynta u Daloi bad na ka bynta ka Hima, yn knia da ki Wasan (Malihangot ne Bormaji) kiba long ki Rangbahduh jong ki Wasan. Ka jingknia ka long hi kumjuh hynrei ïa ka doh ba la dep knia kin ieh noh shata. Ka jingknia kan long ha ka por ba sdang sep ka sngi. Ka jingknia ïa kane ka long ban khang ïa ki jingpang jingshitom kiba ialeh ban rung hapoh ka shnong. Dei lyngba kum kine ki rukom knia hapoh kane ka khlaw ba juh khot iaka ka khlaw kyntang. La sngewthuh ruh ba ha kum kane ka khlaw la don bunjait ki jait dieng bad ki kynbat dawai kiba lah ban pynkoit ïa shibun ki jingpang bapher bapher. Kane ka khlaw ka don harud jong ka wah Changdien kaba long ka tnat jong ka Wah Umiurem.
2. **Ka Khlaw Wasan :-** Kane ka khlaw ka don harud jong ka wah Umiurem kaba sdang naduh Leichka bad ka kut ha Synrang Rangnah (Khian). Na kane ka khlaw ki Wasan ki juh leit wad kseh bad sla na ka bynta ban leh niam leh rukom, kum ha ka por pomblang (Nohblai). Dei ruh ka por ba ki leit ai jingknia sha U

Syiem Jaintia ha Jaintiapur, ïa ka kseh ki juh leit wad na kane ka khlaw. ïa ki nongwad kseh pat la khot Tahkseh Ki Tahkseh ki dei hi ki Wasan, bad dei na kata ka daw ba ki khot ïa kane ka Khlaw Wasan. Kawei na ki jinglong jong kane ka khlaw ka long ba lada ki bynta jong kane ka khlaw ki urlai (landslide) khlem pep uwei na ki Wasan u lah ban khlad Marshiliang bad kane ka khlawha ka ja ka ba ki khot Mawtyngkrung ladon ki maw kiba ur ha ha ka 12 tarik u 'nai Jylliew 1897.

Ka Khlaw Poh Lyngdoh :- Kane ka khlaw ka long kawei na ki khlaw ba kyntang tam jong ki khun Niamtre (Indigenous Faith Religion). Kane ka dei ka khlaw ba bun tam ki duwan ki dupat Ka iew Muchai ruh ka don lang bad kane. La khot ïa ka, ka Khlaw Lyngdoh, namar dei tang U Lyngdoh hi uba lah ban pyndonkam ia ki mar na kane ka khlaw kum ha ki bynta ban ot dieng thang ding ne ban shna iingsad Ha ka por ba shna iing sad ki dieng ki lyntang, yn pom bad ot tang na kane ka khlaw Ki duwan kiba don hapoh bad sawdong jong kane ka khlaw ki long (i) Ka *duwan* jong ki jait *Phyllei* bad ki khot *"Lyngdoh Phyllei"*, (ii) Ka *duwan Blai Langdong* na ka bynta ka lehniam *Ksan Rngiew*, (iii) *Ka duwan* ki jait *Suiam* ba ki khot ki *Longsin* (iv) *Ka duwan* ki jait *Niang*, *Ymbon* bad *Phadong* ba ki khot *Smen Laskor*, (v) *Ka duwan Blai law* ki jait *Sungoh*, (vi) Ka duwan ki jait *Sutnga Sayoo* bad ki khot *Kupli-lalei*, (vii) Ka duwan ka raij Shangpung ba ki khot ka *Syiem Sngi* bad *Ka Duwan* jong ki jait *Suchiang* bad don ha khlieh *Riatmen* Kine ki duwan naduh numbor ba saw haduh ba hynniew ki don ha ki rud jong ka iew Muchai. Bad shaphang mihngi na kane ka khlaw la don ka duwan ba ki khot Kupli-puja. ïa kane ka khlaw la biah pongrai bad niewbien da ka surok Sutnga-Shangpung kiba la pynjot kput iaka jinglong ba kyrpang jong ka. Ka PHC ruh ka don harud jong kane ka khlaw bad la ai sngewbha ia kane jaka khyndiat kum shibynta kane ka khlaw da ki jait Chen bad Suiam. Kane ka khlaw ka don ha ka dong Shangpung Pohshnong Ha kane ka khlaw lah ruh ban shem shibun ki kynja kynbat ban shna dawai naka bynta ki jingsumar ïa shibun ki jaid jingpang bapher bapher.

Ka khlaw Kpepiaplangdung:- Kane ka khlaw Kpepiaplangdung ka don marshilliang bad ka khlaw Pohlyngdoh. Kane ka khlaw ka don harud ka wah Umiurem, ha u lum ba ki khot u lum Mukut. Katkum ki khana pateng jong ki riew tymmen la ong ba ha une u lum ka la don ka jingialehthma hapdeng ki Nongshangpung bad ki Phareng ha ka 5-2-1862 dei tang hadien artaiew ynda U Kiri Daloi ula wan na ka Dorbar Jaintia kaba long ha Madiah Kmai blai ba ki khot myntaSyntu Ksiar, kaba don ha Jwai ka 20 tarik January 1862. Ha kane ka madan thma u Kiri U Daloi Dhar u la kyllon iap ha ka jingialeh da kaba u kuli u la ksam lyngba ïa ka khlieh jongu, bad haduh mynta, u maw buhsahkynmaw ïa u, u dangneh dangsah haduh mynta mynne khlem jingsumar sukher. Kane ka khlaw kam long kaba heh hynrei ka long kawei na ki khlaw ba donnam pat ha ka elaka Shangpung ha ka por jong ka thma Shangpung-British. Ka jingheh jongka ka long tang naduh jaka saitjain hajan ka thwei Sa-ud haduh umbam ki Lummuroo hajan jaka Saitjain. La khot ïa kane ka khlaw Kpepiaplangdung namar ïa kiba iap armet la thang bad buh shyieng hapoh kane ka khlaw. ïa ka diengthang iap ruh la pom beit tang nangne.

Ka Khlaw Kpep ba don Mawbah :- Kane ka kpep ka don kham haneng ïa ka khlaw Pohlyngdoh. ïa ki shyieng ki shruh jong u Joh Ymbon, u Kat Ymbon bad ïa ka Khyllaw Suchiang, la buh hapoh kane ka kpep. Wat haduh mynta ruh ïa kiba

iap yn da la dep thang, ïa ki shyieng jong ki la buh ha ki maw buh shyieng ba la pynbeit kat kum ki dustur jong ki. Ha kane ka khlaw kila pyndep ïa ka lehniam "Phur ka Siang" mynbarim. Ka Mukoi shad phur mynta ka don sharud jong ka dong Thohlakumah, ha ka them kaba noh arsut haduh lum thangbriew jong ka Langstang mynta bad ïa ka Bam niam phur pat la ïa bam ha ka dong Thohlakumah hi, ha ka jaka jong kiba ha iing jong u Mohon Langstang ba mynta. ïa ka jingknia ba ki khot ka "Thohlakumah" la knia ha kane ka dong Thohlakumah. Ha lyndet jong kane ka Kpep la don ka duwan jong u "Lei Shyllong, U Sieñjait jong ka kur Sungoh. Haduh mynta ki dang khot khloo Blai Shyllong. ïa kane ka kpep la pynjot thiaw da ka PHE department ha u snem 1974. Ka seng kynthei ka la ujor ïa kane tad haduh ba la poi sha ki shkor jong ka Indira Gandhi ka Prime Minister jong ka Ri India ha kata ka por. ïa kane ka jingujor la ialam da ka kong Jrimutha Suchiang.

Ka shnong Shanpung ka long kawei na ki shnong ba rim tam ha ka ri U laiphew Syiem bad Khad-ar Daloi. Ki tymmen ki iathuh pateng ia ka khana hyndai ba shisien ha kawei ka por, katba U **Ksan Phadong** u nongap masi, katba u dang ap ïa ki masi jong u ha *Daiñryngngam* kaba don kham haneng jong ka pynthor Lyngkian bad katba u dang thiah lyngkdang hajrong knup bad la ka kynud rwai pangnud da ka besli jong u, kyndit kynsan la wan beh ka lyer ba jur bad ka jingtied u pyrthat. Ha kane ka khyllipmat u Ksan bapli ula shah rah, bad wat ynda u la shah rah shajrong, kaba phylla pat ka long ba ka besli ba thiang jong u ka dang iai kynud pangngud beit. Kumba la iathuh ruh da ki riewtymmen, ka knup kaba ula thiah u Ksan ka la hap ha uwei u lum ba juh khot u **lum Tharang** bad kila seng *Duwan* noh hangne. Kane ka jingjia ka long kumba haba sdang jong ka spah snem ba khad hynriew. Ka iing trai jong u ka long ka iing jong u Oberson ba mynta.

Ka shnong Shangpung ka don ar Ryngkew ar Basa, Ar Lyngdoh ar Lyngpung. ïa ka la pynlong da ka Raij Shangpung bad ka Raij Muthlong. Haba shad pastieh ka Raij Muthlong, U pator Shangpung un pyndep ïa ka niam ka rukom. Haba pynlong Pastieh ka Raij Muthlong ïa u pator la synran da ki Wasan bad ki Basan bad ki bakhraw batri jong ka Riaj Muthong kin leit shaw bad pdiang ïa u na Muknor Nongrim uba don ha ka rud jong ka Pasyih-Garampani road ne jaka ap bus ki Muthlongrim. Une u Mawknor mynta u la sah sa tang ki lyngkhot lyngkhai ba pynjot da ki nongbymkhein kyntang ïa ki matti ksiar jong u longshuwa. Bad haba pastieh ryngkaw pat ha Shangpung u Daloi u dei u nongpyndep ïa ka niam ka rukom. Ka Wah Umiurem ka iaid tawiar sawdong ïa ka shnong Shangpung kaba ka long tyllong um bam um dih jong ki nong Shangpung khamtam ïa ka dong Shangpung Pohshnong, ka shaniah tylli ha kane ka wah ha baroh ki por tlang bad lyiur. ïa ka jain ruh la iasait ha ka bad ki briew ruh ki tong um bam um dih na ka. Wat la ha u snem 1988 la poi ka um kor supply hapoh kane kyntoit hynrei tad haduh mynta ruh ki briew ki dang iatong bad dih beit na kane ka wah wat la ka jakhlia katno katno ruh dei namar ba ki nongshong shnong kim shym lah ban sumar bha ïa pipe ki kor um. Ka Shangpung ka long ka Headquarterjongka Elaka Shangpung.

Kine ki lawkyntang ki long ki nuksa kaba pyn-i bad kdew ïa ka buit Tipbriew bad ka sap Tipblei jongki ñi ki kong jongngi. Dei ki matti jongki mynta ba ngi rah ïa ka burom ha khmat jongka pyrthei ba ngi longkiba proh jabieng ha ka sumar sukher ïa ki khlaw ki btab bad ki diengki siej.

U Kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Lynnong - IV
KI KYNBAT DAWAI

Na ki khlaw ngi ioh shibun ia ki kynja kynbat dawai Namar ka daw ka jingiapher jongka jaka ne ka thaiñ na kawei sha kawei pat, ha ka jingshit jingkhnat -ngim lah satia ban ioh lut ia ki kynja kynbat dawai tang na ka shi jaka Ki khyndiat ki kynja dawai ba yn pyrshang ban jer kyrteng na ka bynta ka jingmyntoi ba ngi ioh na ki phlang dawai ban pynkoit haba pang haba jhia Ha Shangpung kine ki jait dawai ki don bun eh ha ka Khlaw Kyntang bad Khlaw PohLyngdoh (secred groves) la ki ne nga la ioh na u Roibok Dhar, u ba long u wei na ki nong ai dawai khasi

Ki phlang dawai ki ba don hapoh 'law PohLyngdoh bad 'lawKyntang.

Kyrteng ki kynbat dawai		Ki jaid jing pang ba ki iadei
1	U Daiñlyer	Jingpang suh kpoh
2	U Sying troo	ba shitom dohnud
3	U sla Lanei	Ban kyllan jingmong
4	U sla Lamet	Ban kyllan jing mong
5	U d ong soi,phoh(skuiñ)	Ha ba pang suhot
6	U sohpriam (snich)	Ha ba pang khlieh
7	U Pathang	Ban pyllait kpoh
8	UDieng jyrngam	Ba shitom kpoh khunlung
9	U botse	Ba shitom kpoh khunlung
10	U Sying blai	Hawa pang khlieh ne shitom pangshit
11	U chyrmit stem	Dawai dap lyer ka kpoh
12	U sying iong	Dawai dait nud
13	U kwai ar nud	Haba pang shadem
14	U borma	Ba pne pynhiar
15	U U sla Sohbrab	Pynhiar kpoh ne suh ot
16	U Tyngkhieh	Pang rdang neshitom kpoh
17	Ka Ratab lum	Ba pang sohpet
18	U snop lum	Ba at paw jymbuin
19	Ka sla Ramada	Ha ba shitom kynthei
20	U pachor	Ba suh Jingdong
21	U Kset pharei	Ba pangkpoh khunlung
22	U Lakutieh	Ba pang nh
23	Ka Sma khang	Dawai daitdoh dait phad
24	U Phlangkhaiñ	Dawai kheiñ
25	U phlangshñiuh chita	Ba bakla khlieh
26	U phlang Tiar	Haba suh kynsan
27.	U Phlang soothied	Wa dait bit
28	U Soh daiñjrikseh	Ba bakla khlieh
29	U Tyrphin	Haba jur jingshit, tahktien
30	U Satlai wieh	Ba pang iapshillang
31	U Phlangsalah	Ba pangmat
32.	U lalieh lum	ba pynhiar kpoh

U kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

33.	Ka Charita	Haba khieshohrih
34	U Syntu Iangdongsoo (X- Mass)	Pangstem
35.	Ka sla larem	Ba Pangkhmat
36.	U Phlangludong	Ban pynkhuid kpoh
37.	U Saludong	Ban pyniaid beit kpoh
38.	U Sying moo	Ba pang traikpoh
39	U sla Thied	Ba suh jingdong
40.	U lajaw	Ba tah ktien
41.	U Daiñ Sama	Ba pang trai kpoh
42.	U Dumasla	Ba pangkhñiang sniehdoh
43	Ka Kait (ladew)	Ba shitom at jymbuiñ
44	Ka Tyngknor	Ban tah Tohjaw
45	U Dieñlyngkhiat	Ba shitom snier (ulcer)
46.	U Dieng kynbu thlen	Pangstem sti ki khunlung
47	U Kyndit Sohbrab	Ka pynhiar kpoh
48.	U Pteiñ thied	Dawai pteiñ thied
49	U chyrmit lakadong	Haba langthied snam haba iatyngkhuh
50	U sohchieh (u thied)	Ba pangkpoh jur
51	U Sakrot (Thied)	Kpoh pynhiar
52.	U Daiñkaiñ (sla)	Banpynpei kynja ba-at
53.	Ka 'Lalaliang samen	Ba pangshyntur
54.	Ka Rymben (sla)	Dawai ing ding.
55.	Ka Khyndaw wasoo	Dawai ding
56.	U Daiñ Ruiñ	Dawai eh kpoh khynnah
57.	U Syntu Sa-ka-ied	Ba pang at shkor
58.	U soh jew	Dawai pyniap dawai
59.	Ka Tyng-ait	Bashongmaw shapoh met
60.	Ka Kyntarchieh rymben (sla)	Pang Bampong (cancer)
61.	Ka Syntu Skoit	Satraw (scabbies)
62.	U Pei wamon.	Pangstem
63.	U soh mylleng	Jyrhoh, Pangshini
64.	Ka Sla phankaro	Ban pyllait kpoh
65.	U Tyrso	Ba pang shit
66.	U toh Tari	Kynja ba at, tohjaw
67.	U Daiñstem	Dawai stem khmat
68	U Chieh Stem	Dawai pangstem

Lynnong - V

Ki Waheh Khad-ar Nor ha u snem 2000

Ki waheh khad ar Nor ki long ki rangbah kur ba la jied kyrpang da ki kur ba pher bapher hapoh jong ka Elaka Shangpung. la kane ka synjuk jong ki rangbah kur la sdang ban ïa jied naduh ki por ba mynhyndai hynthai naduh ka por bala seng ïa ka shnong Shangpung hi da ki longshuwa manshuwa jong ngi. Kine ki long kum ki myntri jong u Daloi hapoh ka ing Dorbar jong u. Ki long kiwei na ki nong iadon bynta ha ki jing leh niam ba pher ba pher jong ka Raid, kum haka Shad Pastieh, Pomblang (Nohblai), Siang

U Kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

kyieng, ki Sangsngi Sangnong bad kiwei kiwei de ki jaid jinglehniam. Kine harum ki jong ki Waheh Khad-ar Nor ba mynta.

Ka kyrteng jongki waheh Khad- Ar Nor	Ka jaid
1. Rgh Risneng Dhar	Dhar
2. Rgh Patsha Sungoh	Sungoh
3 Rgh Nitson Phyllei	Phyllei
4. Rgh Sing Lamare	Lamare&Ymbon (jaidJoh)
5. Rgh Hamrit Papang	Papang
6. Rgh Wilkos Sulam	Suiam & Langstang
7. Rgh Lingson Sutnga	Sutnga, Sayoo & Law
8. Rgh Oberson Phadong	Ymbon, Ñiang&Phadong
9. Rgh Wan Chen	Shylla, Rabon, &Chen
10. Rgh Hari Shadap Passah	Shadap Passah
11. Rgh Linson Wann	Wan, & Chulet
12 Rgh Mahin Lapasam	Lapasam.

Lynnong - VI
KA HIMA JAINTIA

Ka hima Jaintia ka long kawei na ki hima ba don nam tam ha ki spah snem kaba khadlai. Ka tynrai jong kane ka jait syiem Jaintia ka long na ki khun ki kti jong ka Li dohkha bad u Woh Ryndia Tariang. Kane ka Li dohkha ka dei ka kynja puri blei kaba wan long briew shiteng por bad ka la kha ïa ki saw ngut ki khun kynthei, ka Lieh, ka Lang, ka Tein bad ka ka Pung dei na ki khun ki kti jong ka Lieh bad ka pung kiba la long noh ki nongshynshar jong ka hima Nongkhlaw bad ka hima Nongspung ki khun jong ka Tein pat ki long ki nongshynshar jong ka hima Sutnga.

Don kiba ong ba ka jingsdang jong ka rukom synshar khadar ha ka hima Sutnga don kiba ong ba kala sdang naduh ka snem 1396; hynrei ymlah pat ban pynthikna pat laka, namar lada ngin peit bad kyrtiang dien tok tang khyndiat, ngin tip ba dang don shibun ki syiem kiba kham ha shuwa jong u syiem ba khadduh eh jong ka hima jaiñtia. U syiem **lakor Singh** u dei u syiem ba nyngkong eh jong ka hima Jaintia. U ne u syiem naduh ba u dangrit ki tymmen kila iathuh ba ymdon satia ba lah ban ïa lympat bad u. Bad u syiem ba khatduh eh dei u Syiem Rajendra Sing Naraian ha ka snem 1835.

Ki ïew niam jong u Syiem Jaiñtia

A.	*Ha rilum Jaintia*	B	*Ha Rithor*
1.	ï aw Nartiang	1.	ï aw Jaiñtiapur
2.	ï aw Musiang Nangbah	2.	ï aw Thubang
3	ï aw Muchai Shangpung	3.	ï awia-plem
4	ï aw Khyllaw Sutnga	4.	ïï aw Borkhat
		5.	ï aw Maiakur

KI RUKOM ÑIEW JONG U SYIEM JAINTIA

Ba la ïoh na u Lajai Shadap Mannar (rta -100 snem) ha ka 16. 11. 2000 da u nongthoh]

Dathli ---------- (Wei).

U kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

2. Syntar ---------- (Ar).
3. Mulei ---------- (Lai).
4. Saploo. ---------- (Saw)
5. Iaran ---------- (San).
6 Iaru. ---------- (Hynriew)
7. Iangaw. ---------- (Hynniew)
8. Symbra. ---------- (Phra).
9. Dohkhnei. -------- (Khyndai)
10 Iukdaw. ---------- (Shiphew) (φ = out)

Lynnong - VII
HA WA KHA KHON

Ha ka niam ïong u khon Hynniewtrep hynniew skum em ko ka Jer ka thoh (Pyrtuid Boo,) ka lampah lamjin, ka kheibok khei rwiang, kñia synshar, knia Ronchyndi wa kiwi tawan ki jait jinglehniam ki wym ïei u khoh khmut khoh khmat heini, hei jingemkam kat kam ka hukum u Blai kynrad na jrong na tbian kamwa da ïoh nadooh danglong dangkha ïei pyrthai ïei mynder. Da ïoh pateiñ ïa ka niam ka rukom ka ïong i da ki longshwa manshwa, na u Tre kynrad u Nongbooh Nongthaw.

Kamtae, hawa kha ïei khon boo ne kha khon, em shibun ka niam ka rukom neibynta wow pyndep, kam ka 'Tien sying, Nohmynsoo wei pyrtuid boo (Chatlanei). Ki kynthai manda dap Hynniaw bnai i khon boo hapoh ka trop ksiar trop rupa da booh chwa ki ïa ki tiar ki tar kawa ong ki, ka **Booh Pangrai.**

KA BOOHPANGRAI

Ki tiar ki tar wa emkam naka bynta ka Boohpangrai :-

1: Ka sabon pangrai
2: Ka lutap iulum
3: U Khiew Pangrai (wa ei na ki weikha i khon boo)
4: I phniang pangrai (phniangbam)
5: Chi thabrob u syiñmet
6: Kawi ka dakha pynthor (dakha patli)
7: U ksei thiar walieh
8: Ka Ratang (ka wow ah sapet kawa chna da ka chken)
9: Lei tylli ki sbei

KA RUKOM NGOOH BLAI HEI POR WA UD KHON

Tae ap mo blai kynrad, phi ki blai ki syiem
Hapoh i iung ha poh i sem, ki blai iung ki blai sem,
Ki syiem wa tor ki syiem wa kan, phi ki blai ki syiem
Sein jait sein kynja,

Ngooh wan ô sa ïa ki blai wa khroo wa tri,
ïa ki blai ha jrong ïa ki blai ha tbian,
ïa ka mairon, ïa ka maichah

U Kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

ïa ka syiem synchar, syiemsngi,
U biskurom askurom,
Ka syiem lymmit, syiem lyrchaiñ,
ïa ki Ram ki Lakhon, ïa ki Kongka Durka,
ïa ki Wamon Sajon, ïa ka Bok ka rawiang,
Kam wa da toh i por, Kam wa da toh i samoi,
Kamwa da biang u bnai, Kam wa da biang u bther,
Kamwa da ih u soh, Kam wa da ih u syntu,
Hapoh ka trop ksiar, hapoh ka trop rupa,
Hapoh ka synduk ksiar, hapoh ka synduk rupa,
Mo bei wa booh, Mo bei wa thoo,
To wai ka langlar, To wai ka lamanoh,
To wai ka dwar ksiar, To wai ka dwar rupa,
Lada dei chynrang leh ïongnga, lada dei kynthai leh ïongnga
Pyneh bok pyneh ka rawiang, to ei ka raneiñ to ei ka nasip,
Dei wa dap nehi, dei wa pura nae hi,
ïo kani ka----------(khana ïei pyrtuid ka wa ud khon)
Dei wa chait, dei wa tram,
ïoh u im tymmen, ïoh im chade,
ïoh u im chongprah, ïoh u im chong chang,
ïoh sah i nam, ïoh sah iburom,
Hei burom ïongpha, hei nam ïongpha,
Pha hi wa booh, pha hi wa thoo,
Pha hi wa tip, pha hi wa stad,
Mo----------syiem synchar,
CHIHAJAR NGOOH.

Tae man da mih bru i khonboo cha pyrthai, tae ïa ong kiwa pynkha Kur---wan ka rangu ka pchi.

Lada dei kynthai, leh ïongnga,
Lada dei chynrang leh ïongnga,
Ku rangu, ku pchi,
ïoh heh i bor ïoh heh imynsien.

Tae manda mih bru cha pyrthai, lada kyllain u sapet ha radang, tae pynsmat u pyllait, ïoh lait i skum ïoh lait i swor. Tae pjer um ha i skum ïoh lai ka lyer cha i khynboo. Lada chitom u ring mynsien tae him da ka um tae pjer um wa dait ha iskum kamjooh malu mala ha khlieh i khon boo ïoh chia ïong bru. Wa pjer um ha i skum toh ïoh u lai ka lyer cha i khianboo. neitae tae him sa iow u ksei thiar, wada dep kyrthiaw tae kdoh ha sapet deiwa skembha. Kdoh dei warap iynsur wa katar ïoh iynsur i bor i mynsien. Dep neitae tae him ïa ka RTANG tae ah iow sapet satar. Hawa ah iow sapet satar toh dei nguhdei dem ki ïa ka synchar wabooh dei wa ong kamni ne "Mo syiem synchar syiem wa booh syiem wa thoo, toh re wa ah huri human, ioo ni u sapet satar u wa riñ mynsiem mynsngaid, wa ah ô tae, ïoh u suk u sumar u lakha, u ah otê dei wa iynsur dei wa kylluid, ïoh iynsur i bor ïoh iynsur i mynsiem. "

Mar ïa dep u ah da teh wat da u ksei yubah wa da dep kyrthiaw.

U kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

Kat wa dang ah sapet satar da chet ki ïa ka um wow pynsum ïei khynboo, da thang ki ïa u nar ha ka ding wa shet wa tu, haduh wa dep ka nongpynsum u pynsum lei sien lei wat ïa i khonboo. Ka jingmut ïong kani ka thang nar toh ïoh beh ïa u ksuid u khrei, wei ïoh chait ïoh tram i khynboo ne ka nongkha. Ka nongpynsum wymhoi ukab palat hima ko, kat wym pu dep u nohmynsoo, nei bhah warah ko ïa ka mynso mynsnam ne ïa mylliñ ko u pyndep ïa ka niam kam ka nongpynsum. Dep u'Tien sying tae li noh jhep (i skum) ka nongpynsum cha kanu ka nu ka thaw wa da ïa pynbait u li noh. Chwa uli noh jhep ka nongpynsum da pynsum chwa ko ïei khian boo tae kob niam nohjhep.

KOB NIAM NOHJHEP

Ha wa kob niam Nohjhep da pynmih ïa ka pliangnar wa u wi u klong pynah (klongnohjhep) nyngkong suit pynah, tae 'tien sa ïei syiñ dakha, hei tae hi i por da ngooh ki sa ïei Ja, tae bamja bam jhur wat ko.

Chwa u noh jhep : (i). Nyngkong siat sbei lei sien lei wat, him ïa u wa lai. ïa ka siat sbei hap siat lei sien lei wat, wat lada lai du shisien leh, him ïa u wa lai tae booh ha jhep. Booh chwa ïei skum ka poisa nar', khyndiat u khoo, booh iow tae u sbei u wa lai, najrongdooh, booh dei 'Paidiñ na jrong dooh, tae lai li noh. Wymhoi u klam bru, ne wan biang cha iung wa em khon boo. Lada ka juh ka iung wa linoh jhep, man da wan noh jhep ko da hap lai kei chwa cha ïong ki lok ki jor, tae wan biang cha iung.

Ha wa kha khon ha iung, ne ha hospital :

(i). Ha wa kha khon ha iung toh ki wa lait nei pyntor naki wita wan ki jait mynsoo mynsnam. Ki tu ki bru ki wa em ha wa kha ïei khon boo wymbha u lai ki cha palat hima sima nei bhah wym pu dep u noh iow mynsoo mynsnam (Khymi khyrwait). wym hoi u lai cha palat chnong, ka pynsum toh, ïa boi ïa ieh ko khlem pyndep ïa ka niam ka rukom, ne iaboi li pynkhleh ko ïa ka mynsoo mynsnam. Lada ieh ko tae, ka da hap ko, u knia synchar.

Ka niam wow pyndep:-

(a) 'Tien syiñ
(b) Nohjhep.
(c) Nohmynsoo.
(d) Pyrtuid boo

(ii). Lada kha khon sha hospital, wym ïoh u pynsum da ka pynsum katda kamte, man dapoi ha iung da hap kop niam kop rukom wow pynsum da ki wa na iung ne ki lok ki jor ne ki kha ki man wat lada ym put dep, u pyndep ïa ka ronchyndi leh. Lada wym ïoh u him ïei skum ïei swor nei bynta u li noh jhep, troh shilynghoh i khyndaw na ka tu ka thaw ne hospital. Man da dep ka pynsum u kop niam kop rukom, tae 'tien syiñ u kni wa ka pynsum. Ha kani ka lehniam u ïa em ki mar kawi ka pliang mar uwi u klong. Ha ka pyrtuid boo leh da u jowh hi u klong ïong ka pynsum.

Ka niam ka rukom wow pyndep ha wa kha cha Hospital :-

(a) Kob niam ka pynsum
(b) Linoh jhep
(c) Pam tyr-ut ha iynka.
(d) 'Tien syiñ
(e) Pam blang ronchyndi chalum.
(f) Knia synchar ha iung
(g) Noh mynsoo.
(h) Pyrtuid boo

U Kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

KA HUKUM KA HARA KA BEI WA BOOH ÏA KA PYNSUM

la ka pynsum hap lilam knia synchar lada kob niam ko u pynsum ïa ki wakha sha hospital. ia kiwa kha ha iung wan hap lilam du u khow shynchar don hi (khow, syiñ & dakha, blowh &shyrmit), hei por pyrtuid boo. low khow shynchar toh u li ei shwa u sep ka sngi. Lada pynsum da ki wa dang khynrow ne wym pu Kha wym pu ïoh ne wym pu khaiñ sngi khaiñ rta, tae hap li ei sniang synchar (wow knia ïa ka pynsum) nei bhah tang ïei khon iong ki leh, wym pu ioh ki u pynsum. Lada jia wa khlad i wi ne ar leh, ki tre wa kha. dahap ... iam knia synchar ki cha ka nongpynsum

HA WA KHA TAKUR SAJON

... kynthai & Wi shynrang (lei ki u pyrtuid Ramsingh, Kongka)
... ngut ki kynthai (Ka pyrtuid iong ki . 1. Kongka, 2 Durka).
... ngut ki shynrang (Ka pyrtuid iong ki : 1. Ram, 2 Lakhon).
... ngut shynrang & wi kynthai (U Bnai, U Khiur, Ka Sngi).
... ngut ki kynthai & wi shynrang =(ka synchar, ka sngi, U Sing /Manik)

... Takur Sajon wan hap pynkhuid pyndep rukom da kiwi dang sada
... lehniam leh rukom, ton leh kam wa leh ia ki wa kha paidbah hi tang, kiwa dangsada
Nuksa ha wa pynsum. Tien syiñ, kni Chatlanei iei hi u hikai da u nu u nu etc
ka pynsum =ka wi don hi ka pynsum

... 'Tien syiñ' = U wi u kni & ka wi ka Pynsum

... Pynñiam lanei = pynñiam chwa na ki wa heh dep tae ha ki wa khian (dei klam sajiar)

N B. = la ki chong pchem wan, iei u ia chong da ki kha ki man ki wymtoh sada leh hoi hi

Q I leh iei u leh du u wi?

... Nei bhah hawa 'Tien knia leh hap 'Tien lang hi neibhah ki takur sajon.

Lynnong - VIII
KA 'TIEN SYING' (sip sying)

Hadien wada mih bru i khon boo sha sla pyrthai U Kñi, wa ka Pynsum da pyndep ki ia ka ni ka lehniam leh rukom (ka 'Tien sying).

Ki tiar wa em kam :-

(a) Ar tylli ki pliang nar
(b) Ar tylli ki klong padia.
(c) U syiñ met (dei sit)
(d) Wa i dakha pynthor (patli)dei thang (sit lang wa u syiñ).

Ki sari nguh blai:-

(i) Nguh chwa ïa u syiñ
(ii) Ngooh pyrnah nei bhah ka syiem synchar wabooh.
(iii) Sa shisien u ngooh pyrnah nei bhah ka syiem ryngkaw (lada cha palat chnong leh hap ngooh ïa ka ryngkaw lajong hi wada hap u khrong u tri)
(iv). la bam syiñ pyllut waroh wei dih pyrnah.
(v). la bam ja ka pynsum wow kni kam juh wei dakha wa da shet, ïei rukom nguh blai kam juh hi

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

(N. B:-Chwa u sdang toh dei wai klong pyrnah)

Ka rukom nguh blai ha u syiñ ('Tiensyiñ).

He. . . . . syiem synchar,
Syiem wa booh, ne syiem wathoo,
He. . . . . Kam wa da toh ki por, kam wa da toh i lad,
Kam wa da khain u bnai, Kam wa da khain u bther,
Da mih u ni u kni(lada u shynrang),
Da mih u kpa,
Da mih ka wakham (lada ka kynthai),
Da mih ini i wa sbait,
hapoh i ni i iung, hapoh ini i sem,
Kamte mo blai, kamtae mo kynrad,
ïoh u nang u chait, ïoh u nang u tram,
ïoh u nang u heh, ïoh u nang u san,
Cha phrang ka sngi, cha chwa ka sngi,
ha ka sngi ïong o\ka, ha ka rta ïong o\ka,
ïoh phi u ei thylleij, ïoh phi uei saba,
ïoh u ïei u padiah, ïoh u ïei u pathiang,
ïei iong ka niam, ïei ïong ka rukom,
ïei ïong ka dorbar, ïei ïong ka sorbar,
ïoh u neh pateiñ, ïoh u neh Pajeih,
ïoh u sah inam, ïoh usah i burom,
ïongpha ka bei wabooh, ka bei wathoo,
Tae ~^~nanglong pyrthai, nangkha pyrthai,
mo iñ wari, mo iñ wathung',
U khon ka tong, u khon ka bai,
U Rah chyllong, u siñ chyllong,
Kam wa em ïa kam, kam wa em ia kit,
Nanglong pyrthai, nangkha pyrthai,
Ma u khon 'ñiawiung ma u khon 'ñiawsem,
Lai beh doh u sê, lai beh phad usê,
Cha poh lilung, cha poh liheh,
Em i tae i wa iam em i tae iwa skiat,
Khai nau khon ñiawiung, khai nau khon ñiawsem,
Wai tyndong khnam usê, wai tyndong ryntieh usê,
Lai wat u nei tae, tur wat u neitae,
Chem iow thymbrup khmat, iow thymbrup khmut,
Ong wat u khon 'ñiawiung, ong wat u khon 'niawsem,
"Mai i leh wa iam, ma ileh wa skiat, "
Ong wat u thymbrup khmat, ong wat u thymbrup khmut,
"Wa iam ô tae, wa skiat ô tae,
Wa em ka thma, wa em ka riang,
Nang a re u heh, nang a re u san,
Bam ka muid ïa nga, bam ka mynthna ïa nga "
Ong wat u thymbrup khmat, ong wat u thymbrup khmut,

Ong wat u iñwari, ong wat u iñwathung,
"Ko khon ñiawiung ko khon 'ñiawsem,
To ri ïa nga, to lum ianga,
Nga sê wa ïei u pynchit, nga sê wa ïei u pynsyang,
Hapoh ı iung, hapoh i sem"
Ong wat u khon 'ñiaw iung, ong wat u khon 'ñiawsem,
"Mo wari ia mei, mo wa lum ïa mei,
Mo tae khia ïong blai, mo tae khia ïong syiem, "
Ong wat u iñ wari, ong wat u iñ wa thung,
"Khia ïong blai hire, khia ïong syıem hi re,
U pynchit ô se, u pynsyang ô se,
ïei ıong ka synchar, ïeı ïong ka wa booh,
Hawa ku tyngkong, ha wa ku tymbet,
Thooh lang ïa nga, thooh bi ïa nga,
Sei da kha pynthor, sei da kha bhin"
Ong wat u khon ñiawiung, ong wat u khon niawsem,
"Da baıt wa ri da baıt wa lum,
Ha poh ı kper hapoh i prah,
Hapoh u wyrcha, hapoh u marut, "

Kamtae mo blai, kamtae mo kynrad,
Mo syıem synchar, mo syiem wabooh,
ïoh u nang u chait, ïoh unang u tram,
Chaphrang ka sngi, cha chwa ka sngi,
ïoh u ım tymmen, ïoh u im chade,
ïoh u im mulong, ïoh u im muteh,
Hey-------heit. ------Chihajarngooh.

Suit Pyrnah

He. . . . syiem synchar,
Ne syiem wabooh ne syiem wathoo,
He. . . . kamwa da toh i por,
Kamwa da toh i lad,
Kamwa da khain u bnai,
Kam wa da khain u bther,
Da mih i ni i wa kham(Dei kynthai),
Da mih i ni i wa sbait,
Da mih u ni u kni (Lada u shynrang)
Da mih u ni u Kpa
Ha poh i ni i iung, hapoh i ni i sem,
Kamte mo blai, kamte mo kynrad,
ïoh nang u chait, ïoh u nang u tram,
ïoh u nang u heh, ïoh u nang u san,
Chaphrang ka sngi, cha chwa ka sngi,
ïoh u ei thylleij, ioh u ei saba,

ïoh u ïei upadiah, ïoh u iei u pathiang,
iei ïong ka niam, iei iong karukom,
iei ïong ka dorbar, ïei ka sorbar,
ïoh u neh pateiñ, ïoh neh pajieh,
ïoh sah i pyrtuid, ïoh sah i nam,
iong pha ka Bei wa booh,
iong pha ka Bei wa thoo,
Kamtae mo Blai, kamtae mo kynrad,
Te . . . . heit. . . . . Chihajarngooh

(Sa shisien u ngooh blai ïei pyrnah nei bynta ka ryngkaw Lada sha palat ryngkaw leh toh dei ngooh hi ïa ka Ryngkaw wa hap u khiong u tri)

Ko syiem ryngkaw, ko syiem wasa,
Ko syiem chiraij, syiem shithaw,
Kam wa chongkynset, kam wa chongkynbi,
Hapoh i shnong, ha poh i thaw,
Kam wari iow khrong, kam wari iow tri
Kam wari iow nor, kam wa ri iow prowh,
Kam wari ia ka wait, kam wari ia ka sla,
Kam wa ri ia u blangryngkaw,
Kam wa ri iow sniangryngkaw,
Ha poh iong Raij, ha poh iong thaw,
Mo syiem ryngkaw, mo syiem wasa.
Em dei iong palat, em dei iong paliang,
Em dei iong 'saiñiong, em dei iong 'saiñbah,
Em dei iong wa chun, em dei iong wa daw,
ïoh pho tae u ïa shah, ïohpho tae u ia ker,
ïoh shynrang ka buit, ioh shynrang ka mudia,
Hei-------heit.
Man da dep u ngooh ryngkaw sa du u ïa bam syiñ hi.

KA NOH MYNSOO

Ki tiar wa em kam toh kini:-

(i) Ar tylli ki sla lamet wow khow knia hajrong
(ii). Ar tylli ki sla salapiat (Liangtimun dei lyngkdang tae booh shikhem u pulieh dow walieh, ha liangtidiang wan toh dei pyllup, tae booh dow pulieh dow wa khleh shyrmit (stem).
(iii) Ar tylli ki syiar heh (shynrang & kynthai)
(iv) Kawi ka pylleiñ syiar,
(v) Uwi u klong um,
(vi) Kawi ka pliang nar wa u pulieh & shikham u khoo.
(vii) Artylli ki sla lamet & khoo kñia
(viii) Wa ka um ka wa tam na wa pynsum boo wow sait kjat u kni ha shwa u knia u khriam.
(ix) Ar ngut ki nongknia u wa ksoh pylleiñ syiar toh u wow chat lanei kat wa uwa ksoh syiar wan, wow li noh iow skei sha pyndiñ ka khim cha pyndiñ ka khim ka lad.

Ka sari knia:-

(i) Kyrpang um.
(ii) Knia syiar & pylleiñ. (chirup u ïa knia).
(iii) Knia iow knia.
(iv) Pam pylleiñ ha ka sla lyngkdang.
(v) Ah syiar (kynthai & shynrang), tae pynjoo snam ha ka sla lamet.
(vi) Dud khoo tae iow knia: dei wa ong "phui phi ki swait phi ki thawaner, pha ka skiah pha ka pdem, toh re wa ah huri toh re wa pam human pun wa em i ïa kam pun wa em ïa kit nanglong i pyrthai nangkha i pyrthai na khmat ka 'ngi kyllung u 'nai kyllung". Him ïa ka swor wa da dep pam tae li syndang ïa ka ha diñ, tae booh biang ha ka slaknia.
(vii) Khlei pulieh khyndiat na ka sla knia.
(viii) kyrpang um ïong dep knia,
Pynkhai sla knia tae poi ha iynka khim tae ïa dud wat ki tae ei wat u wa ksoh Pylleng (salapiat) ha u wa ksoh syiar (lamet) tae linoh wat u cha khim.

Batai bniah.

Kyrpang um

Mo. . . . . umksiar, um rupa
Kongka blai, Kongka syiem,
Wa pynsait khmat, wa pynsait khmut,
ïei ni i kyndit, ïei ni i luber,
Kawa mih, kawa wan,
Napoh mutha, na poh musiang,
Kam da em iakam, kamda em ïa kit,
Nang long pyrthai, nangkha pyrthai,

Mo blai kynrad, mo syiem kynrad,
Myntu ka sngi, myntu kanong,
Dei wow miat i kñia, dei wow miat i khriam,
ïong mei u Mynsoo, iongmei u mynsnam,
ïongmei u khymi, ïongmei u khyrwait,
ioh u ran i dait, ïoh ran i sip,
ïa kani kawa kham, ïa kani ka wa sbait,
ïoh u li wan wa miat, ïoh uliwan wa bha,
Cha thaw chong ïong mei, cha thaw sah ïong mei,
Cha raij khynriam, cha raij langhian,
Cha pyndiñ ka khim, cha pyndiñ ka lad,
Cha chka ka khim, cha chka ka lad,
Wa bha ka thaw chong, wabha ka thaw thiah,
Wa bha ka syngkhian, wa bha ka pyrda,
Wa bha ka ksiñ, wa bha ka meiñ,
Wa bha ka thwai, wa bha ka lyngngoh,
Mo . . . . . blai kynrad.

[Tae suit wat lei sien lei wat ha phrang ka sla knia ha ka pylleng wei ha syiar]

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Ka Tion ma ia ...

He Me u mynsoo, me u mynsnam,
Kamwa da miat i pyllang, Kamwa da miat i pyllang,
Dei ïong wakham, dei ïong wasbait
Dei ïong u kni, dei ïong u kpa,
Dei ïong wa kha, dei ïong waïoh,
Kam da miat i pyllum, kam da miat i pyllang,
Da bang i snaiñ, da bang i krow,
Me u mynsoo, me u mynsnam,
ïoh mi u liwan sha i thaw wachong sha i thaw wathiah,
Sha raij khynriam, sha raij lynghian,
wa bha ka thaw, shong wa bha ka thaw thiah,
Wa bha ka synkhian, wa bha ka pyrda,
Wa bha ka suloi, wa bha ka kaman,
Sha poh i thwai, sha poh i lyngngoh,
Chei tae wabha ka thaw shong, wa bha ka thaw thiah,
ïoh u lait u dait u sib, sha kani ka wakha kawa ïoh,
ïoh u chait ïoh u tram, sha ka wa pynsum ka wa pynsleh,
Kamwa da mih i siang, kam wa da mih i thaw,
Dei ïong ka lamet, dei ïong ka ialieh, dei ïong ka iakhaw,
ïoh mi u liwan miat, ïoh mi u liwan bha,
Cha pyndiñ ka khim, sha pyndiñ ka lad,
Kamte mo blai, kam tae mo kynrad,
ïei a re u padiah, ïei are u pathiang,
San kyntien chimat, san kyntien chipung,
Myntu ka sngi, myntu ka nong,
ïoh hi u lait liang, ïoh hi u lait luti
ïei ïong mei u mynsoo, ïei ïong mei u mynsnam,
kam tae mo blai, kamte mo,
Tae. . . . . heit.

Ha wa knia iooknia.

He. . . . . ha wa pait ïei knia, ha wa pait ïei khriam,
Dei wow miat nahi, dei wow bha na hi,
Dei wow ioosuk nahi, dei wow ioo khlain nahi. ,
Ran ite i pyniow, ran ite i pynkdaw,
Ran i pai chu ti, ran i pai chuwai,
ran itae i thoh soo, ran itae i thoh hem,

kamtae mo blai kam te mo kynrad
ioo uni u mynsoo ioo uni u mynsnam,
kamwa da ioh u iei dan, kamwa da ioh u iei khat
ïoh mi u liwan sha i thaw wachong sha i thaw wathiah,
Sha raij khynriam, sha raij lynghian,
wa bha ka thaw chong wa bha ka thaw thiah,

U Kunok *By Mr Heiborini Sungol.*

Wa bha ka synkhian, wa bha ka pyrda,
Wa bha ka sulor, wa bha ka kaman,
ioh u lait u dait u sib, sha kani ka wakha kawa ioh,
ioh nang u chait, ïoh nang u tram,
sha kani ka pynsum, cha ka ni wa pynsleh,
Kamwa da mih i siang, kam wa da mih i thaw,
Su rap wa miat, su rap wa bha,
iei ni i dan, iei ni i khat,
he heit.

Kyrpang um ïong dep knia.

Mo. . . . . umksiar, um rupa
Kongka blai, Kongka syiem,
Wa pynsait khmat, wa pynsait khmut,
Ïei ni i kyndit ïei ni i luber,
Kawa mih kawa wan,
Napoh mutha, na poh musiang,
Kamwa da em ïa kamwa, da em ïa ki
Nang long pyrthai, nangkha pyrthai,
Mo blai kynrad, mo syiem kynrad,
Myntu ka sngi, myntu kanong,
Kam wa miat i i kñia, kam wa miat i khriam,
ïei ïong u mynsoo iei iong u mynsnam,
ioh u liwan wa miat ioh u liwan wa bha,
chapoh i thawchong chapoh i thawsah,
ioh nang u chait, ioh nang u tram,
ïoh u nang u roi, ïoh u nang u phooh,
cha phrang ka sngi, cha chwa ka sngi,
Mo blai kynrad,

DISTRICT LIBRARY
DATE
JAINTIA HILLS JOWAI

[Tae suit wat lei sien lei wat ha phrang ka sla knia]

Lynnong - IX
KNIA SYNCHAR, MANEI JAIT

Chwa u knia ïa kani toh dei em i suit pyrnah na dooh ka miet chwa u knia, man da poi hei step wan tae knia. U knia leh da ki wa khuid.

KI SAMAT

1. Ka wi ka sniang kynthai heh wa da kha.
2. Kawi ka sniang kynthai khian.
3 Ka wi ka syiar heh (malum)
4. Kawi ka syiar kynthai walieh na bynta ka Keiñmylli.
5 Ar tylli ki syiar pynbud sniang.
6 Chi thabrob u sniñ ha yuker.

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

7 U pulieh ha pliangnar.
8 U wi u klong um.
9. Ar kyndit ki slaknia.
10 San kyndit sla pathi, ha ka chi kyndit.
11. U wi u kwai. (dei phiah lei bynta) ha ka chi kyndit.
12. Chisong i Sying & Dakha shet.
13. Ar ngut ki kni nongknia wa ïa knia chirup.
14. U wi u klong um.
15 kawi ka syiar yuthoh.
16 Ki syiar blai san tylli (ne 7 ne 9 kat wa pynjooh).

SARI KNIA

a. Kyrpang um.
b. Knia syiar.
c. Knia yoo knia.
d. Ah syiar. (wym hoi u patkut) & yuthoh).
e. Knia sniang.
f. Knia yooknia.
g. Bom sniang (3, 5, ne 7 sien).
h. Dud khoo knia.
i. Yoo knia.
j. Ngooh pyrnah.
k. 'Tien pulieh wei bet ha sning
l Kyrpang um (ïong dep knia).
m. Him pathi soo sla, 2 bynta u kwai.
n. Pynkhih sla knia (ha jrong yuker).
o Sait kjat chwa u knia.

BAM DOH:-

1. Knia ngooh blai da u nud.
2. Suit pyrnah.
3. Ngooh sying wei dakha.
4. la bam doh & ja.
5 ïa bam pathi knia.
7. Kieh Yutang u kni. (da u nu u nu u kni uwa khuid)
8 Lada em ki wa li chep tae li ei sla khrong

Batai bniah:-

Chwa u knia ki nong knia toh dei sait kjat, sait kti.

a. *Kyrpang um ïong wow sdang knia:*

Mo. . . . . umksiar, um rupa,
Kongka blai, kongka syiem,
Wa pynsait khmat, wa pynsait khmut,

ïei ni i kyndit ïei ni i luber. ïei i ni i soit ïei ni i tiar,
Kawa mih kawa wan,
Napoh mutha, na poh musiang,
Kamda em ïa kam, kam da em ïa kit
Nanglong pyrthai, nangkha pyrthai
Mo blai kynrad, mo syiem kynrad
Myntu ka sngi, myntu kanong,
Dei wow miat i kñia, dei wow miat i khriam
ïei ïong pha ka synchar, ïei ïong pha ka Machar.
ïei ïong wa manei, ïei ïong wa macha
iei iong i jait, ïei ïong i kynja.
ïoh pho u rap wa miat, ïoh pho u rap bha,
iei ni i dan, ïei ni i khat.
Mo . . . . . blai kynrad.

The suit wat lei sien lei wat ha phrang ka sla knia ha i syiar, wei ha u sniang]

Kñia syiar.

Ksoh iei syiar pynbud ha ka kti tidiang, tae him khajak iow khoo knia da ka kti timun, ia briat wi, ar ha i syiar wei ha u sniang, dep tae knia kam ni ne.-

He . . . . ap mo blai kynrad,
He . ïei ni i kyrpad, iei ni i kyrpon
iong nga u khon 'niawiung, iong nga u khon 'niawsem
iong pha ka synchar, iong pha ka machar,
Kat da em i manei, kat da em i macha,
iei iong i jait, ïei iong i kynja,
Kam tae mo blai; kamte mo kynrad,
ioh u nang u chait, ïoh u nang u tram,
Ha poh i iung, ha poh i sem,
ïoh phi u ei yuman, ïoh phi u ei yukhroo,
ioh u khroo wei jait, ïoh u khroo wei kynja,
ïoh kara u khrong, ïoh u kara u nangsiang,
ïoh u nang u roi, ïoh u nang u phooh,
Khad ar ki lum, khad-ar ki wah,

Kamte mo blai, kamte mo kynrad,
Ha wa lai kha-ïi, hawa lai kha ba,
Hawa kit iow star, hawa kit iow rasong,
Cha palat hima, cha palat sima,
Cha palat moo pud, cha palat moo-ang,
ïoh u nang u klam dai, ïoh u nangu klam thied,
ïoh u ei thylliej, ïoh u ei sa ba,
Ha wa ïa chem wow bhoi, hawa ïa chem wow kleiñ,
Hawa iachem wow dkhar, hawa ïa chem wow lyng kian,
ïoh u man wei dai, ïoh u man wei thied,
ïoh u ïoh wei lap, ïoh u ïoh wei nong,

U kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

ïoh u booh iow stiar, ïoh u booh iow iyngkar,
ïoh u booh sa ka hod, ïoh booh sa ka pod,
ïoh u booh sa ka kor, ïoh u booh sa ka bor,
ïoh u nang u booh khih, ïoh unang u booh khan,
Kam tae mo blai, kamte mo kynrad,
Hawa lai pure, hawa lai puthe,
napoh i ni i iung, napoh i ni i sem
ïoh phi u ei tyrnit, ïoh phi u ei tyrcha,
ïoh phi sê ei thiej, ïoh phi u ei pyrkhat,
ïoh phi sê u ei khlieh, ïoh phi sê u ei jabeiñ,
ïoh u ïei u kynmo, ïoh u ïei u thmu,
kat iwa da thiej, kat iwa da khreh,
ïoh u ïei u thoh, ïoh u ïei utar,
man da poi i por, man da poi i lad,

Kam tae mo blai, kam tae mo kynrad,
napoh i ni i iung, napoh ini i sem,
ïoh mih ki kaja, ïoh mih ki myntri
ïoh mih u doloi kher, ïoh mih u pator kher,
ïoh mih ki kni, ïoh mih ki kpa,
ïoh mih kiwa kham, ïoh mih kiwa sbait,
Da kiwa bang thylliej, da kiwa bang saba,
Da kiwa ïei u padiah, da kiwa ïei u pathiang,
La hei ïong ka niam, la hei ïong ka dustur,

Kamte mo blai, kamte mo kynrad,
Ma ynne ka sngi, ma ynnei ka nong,
Kam da bang i sneiñ, kam da bang i kroo,
Na poh i iung, na poh i sem,
jar i ïong u kni, jar i ïong u kpa,
jar i ïong kawa kham, jar i ïong kawa sbait,
kam tae mo blai kamte mo kynrad,
kam da mih i khmied, kam da mih i kyang,
ïong pha kawa booh, ïong pha kawa thoo,
Su rap wa miat, surap wabha,
su rap ïei dan, su rap ïei khat,
lai dorbar dei re, lai sorbar dei re,
cha dor bar ki blai, cha dor bar ki syiem,
Su rap lamet, su rap ladaw,
Su rap pyrnah, su rap pyrjin,
Rap pathi pata, rap kwai pata,
Su rap khoo tha, su rap khoo jem,
Su rap khara, su rap khacha,
surap ïei sying, su rap ïei dakha,
surap ïei kyndit, surap ïei luber,
Surap iow sniñ, surap iow raiai,

Kam tae mo blai, kamte mo kynrad,
ïei are u padiah, ïei are u pathiang,
San kyntien chimat, san kyntien chipung,
Chi hajar i ngooh, chi hajar i dem,
mo. . . . . blai kynrad.

Knia yoo knia (ïong syiar):

Ksoh ïa i syiar ha ka tidiang,
him khoo knia khajiak tae chrow ha i syiar, wei ha u sniang.

Tae knia kam ni ne:-

He. . . . . ha wa pait ïei knia, ha wa pait ïei khriam,
Dei wow miat nahi, dei wow bha na hi,
Dei wow ioosuk nahi, dei wow ioo khlain nahi. ,
Dei wow miat iyng ngiar, dei wow dap iyn-chor,
ïong pha ka synchar, ïei nong pha ka machar,
Ran ite i pyniow, ran ite i pynkdaw,
Ran i pai chu ti, ran ipai chuwai,
Lai dorbar dei re, lai sor bar dei re,
Su rap wa miat, su rap wa bha,
ïei ni i dan, ïei ni i khat,

Kamte mo blai, kam tae mo kynrad,
ïei a re u padiah, ïei are u pathiang,
San kyntien chimat, san kyntien chipung,
Myntu ka sngi, myntu ka nong,
ïoh hi u lait liang, ïoh hi u lait luti
ïei ïong wa manei, ïei ïong wa macha
kam tae mo blai, kamte mo,
tae. . . . . heit.

Ah syiar

Suit um tiak ha khlieh ka syiar, tae chrow wi ar u khoo kñia ha u syiar, tae ah, tae pynjoo snam ha jrong ka sla kñia.

Knia sniang

Him ïa u khoo kñia wi ar tae brait ha u sniang, tae sdang u knia, kam ni ne.

He. . . . . ap mo blai kynrad,
He. . . . . ïei ni i kyrpad ïei ni i kyrpon
ïong nga u khon niawiung, ïong nga u khon niaw sem
Kam wa da em i manei, kam wa da em i macha,
ïei tae i jait, ïei tae i kynja,
Tae iow myntu ka sngi, myntu ka nong,
Da mih i pyllum, da mih i pyllang,

U kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

Ha poh ni iung, ha poh ni sem,
Kam wa da roi, kam wa da phooh,
ïei ïong i jait, ïei ïong i kynja,
Kam wa da bang i snein, kam wa da bang i kroo,
Dei ïong ka wakham, dei ïong ka wasbait,
Dei ïong u kni, Dei ïong u kpa,
Tae myntu ka sngi, tae myntu ka nong,
Su rap ïei dan, su rap ïei khat,
Rap tae ïa ka lamet, rap tae ïa ka ladaw,
Surap ïei swait, surap ïei thawaner,
Surap khara, su rap macha,
Surap khoo tha, su rap khoo jem,
Rap pathi pata, rap kwai pata,
Su rap pyrnah, su rap pyrjin,
Ha poh ni pchem, hapoh ni dwar,
Sah ram dei re sah chah dei re,
Sha phrang ka sngi, sha chwa ka sngi,
ïoh u nang u chait, ïoh u nang u tram,
ïoh u roi sei jait, ïoh u roi sei kynja,
ïoh bha sow symbei, ïoh bha sow phniang,
ïoh khroo sa ka spah, ïoh khroo sa ka phaw,
ïoh shynrang i man kni, ïoh shynrang i man kpa,
He. . . ïong pha ka syiem shynchar, ïong pha ka machar.
ïong pha ka Bei wa booh, iong pha ka Bei wa thoo,
Su rap wamiat, su rap wabha
iei ni i dan, ïei ni i khat,
He. . . . . heit. . . . . .

Knia yoo knia:-

(Him khoo sei sien tae knia biang iei iong io knia)

He. . . . . He. . . ha wa pait iei knia, ha wa pait ïei khriam,
Kat i bru u man, kat i blai u man,
Kat i ni pyllum, kat i ni pyllang,
Kat i ni bang snein, kat i ni i bang kroo,
Ïong pha ka bei wa booh, ïong pha ka bei wa thoo,
Dei wow miat hi se, dei wow bha hi se,
Dei pyniow suk hi se, dei pynioo khlain hi se,
Dei wow miat thylad, dei wow miat u thylliang,
Ran i tae i toh ah, ran i tae i toh dain,
Ran i pai chutia, ran i pai chuwai,
Tae lada em dei ïong myn tnei, la em dei ïong i lait,
ïong nga u kni, ïong nga u kpa,
ïong kate ka wakham, ïong kate ka wa sbait,
Hoi re dei shitom, hoi re dei saja,
ïoh pho tae u pynioo, ïoh pho tae pynkdaw,

U Kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

ïoh pho u sneiñ, ïoh pho tae u kroo,.
Mo syiem synshar, mo syiem wathoo,
He. . . . . heit.

Bom sniang :-

Suit um tiak ha u sniang, tae bom lei sien, ne san sien, tae pynjoo snam ha ka ka sla kñia

Dud

Man da iap u tae u sniang tae him ïa u khoo khajak, tae dud kamni ne, "Phui phi ki swait phi ki thawaner, phi ki khara phi ki khacha, toh re wa ah huri, ah human, toh re wa bom huri wa bom human pynwa em iakam wa em ïa kit nanglong pyrthai nangkha pyrthai na khmat ka 'ngi kyllung, u 'nai kyllung wow kit radang wow kit tyng ngiah ïa i ki khon ñiawiung ki khon ñiawsem, phui. . . . . "(tae brait khoo wat ha i syiar wa ha u sniang)

Pait kñia

Man da dep u duud, tae him ïei syiar tae pait kñia dei wa ah dei liang timun, ah dei wa rap pynper tari cha liang timun. Man da dep u ah tae him khoo kñia tae booh iwi ar tae booh khajiak ha thaw wa da dep ah, tae suit um khajiak. Hadien nei tae, tae tdeh ïei thnat ïei rweiñ.

Suit pyrnah

Ia ka suit pyrnah toh u ngooh hi ïa ka synchar wabooh wa thoo

'Tien Pulieh'

Ia ka 'tien pulieh u hap khana hi ïa ka parom hi ïong u pulieh. Man da dep u tien tae bet wat ha u sning lei sein lei wat.

N. B. : I ïa bait i ïa sud ïong u Tre kynrad wa u khon ñiawiung khon ñiawsem toh lada miat i thnat i rweiñ, ite mut lada wym-em u pai chuti chuwai, ite mut wa miat i kñia i khriam. Lada pai wan i thnat i rweiñ (apendix) i tae mut wa sih i kñia i khriam. Lada man kamte da hap ngiah wan ka wa kham kawa sbait u lai u wan, u beh u bud cha ki wa lowh kiwa kheiñ chaki wathmat ki wa trong.

Kyrpang um ïong dep knia.

Mo. . . . . umksiar, um rupa
Kongka blai, Kongka syiem,
Wa pynsait khmat, wa pynsait khmut,
Ïei ni i kyndit ïei ni i luber,
Kawa mih kawa wan,
Napoh mutha, na poh musiang,
Kamwa da em ïa kamwa, da em ïa kit,
Nang long pyrthai, nangkha pyrthai,
Mo blai kynrad, mo syiem kynrad,
Myntu ka sngi, myntu kanong,
Kam wa miat i i kñia, kam wa miat i khriam,
ïei ïong ka synchar, ïei ïong ka wabooh,
ïoh u nang u roi, ïoh u nang u phooh,
cha phrang ka sngi, cha chwa ka sngi,
Mo blai kynrad,
[Tae suit wat lei sien lei wat ha phrang ka sla knia]

U kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

Pynkhai sla kñia

Ngooh lei sien lei wat tae khlei kyndit ïa ki ar sla ki pathi, tae booh ha jrong u wi u sla pathi u wa ha tre dooh tae him ar bynta u kwai na sla knia, wa ar jrong ka yuker sla u pathi knia wa da dep khlei kyndit, dep tae suit biang ïa ka um lei sien lei wat ha Phrang ka sla knia, tae booh wat ïa ka sla knia ha jrong yuker.

Bamdoh:

Ka bam doh ka bam phad man ko kawa em ïa suit ka ïa shor da i pyrnah da i pyrjin wa da ïa em lang wa u sying wei dakha, ka pliang ka nar, wow klong Nangkong nangshap ha ka bam doh toh dei kyrpang um chwa u 'sohknia. Ha kani ka jait knia synchar, kat da man ko kawi na ki knia heh, toh u knia da u wa khuid. Hei por man da bam dohleh toh dei em sla blai, ha ka sla lamet, dei sap pai sap khri,. la kani ka sla blai toh u pynchei u ah doh ha u kni ha dien wa da dep u pynmih klong ah doh, wei dep nam u karbar. U iabam leh du pa ra chi iung, u ïa bam leh ha iung blai. Man da dep u kar bar u nam bam doh, tae kieh wat sa ka yu tang ka yubat, (ïa sa ri ngooh blai, pait ha ki samat).

Ka ïa bam doh ha iung blai:

Ka bam doh ka bam phad man ko ka ïa suit ka ïa shor da i pyrnah da i pyrjin wa da ïa em lang wa u sying wei dakha, ka pliang ka nar hei ni man ko da ka sla lamet. Man da dep u 'soh knia u ngooh blai ngooh syiem, tae pynchei wat u ka kate ka sla cha ki kynthai. ïa kani ka bam doh bam phad toh u ïa bam du para chi iung ha dooh wa lut.

I batai bniah ïei ïong bam doh:

Nyngkong nyngshap da ïa pynshong bru ki da ka sari jar ka riphut, na ka liang u kni leh, da ïa khut lang hi ki iaki kha ki man ki pamen pali, ïa ki wah iung neiñ iung, wow ia shong bam doh. Man da iow u karbar wa da biang ite i ïa shong ki, hei tae i por sdang wat u kar bar u pan bor na ki tae ki kni, na ki tae ki kha ki man ki chongchit ki chong syang dei wa ong u kam ni ne,

Karbar:

"Kam nu ma ai wa heh da ïa biang hi ma ai i tae i ïa pynshong ïa pynthiah phi ïoh phi u ei ïa nga ka bor ïoh ô u ïei u khreh. '

Jubab wat ki tae ki wa heh kni u wi ha dien u wi dei wa jubab shwa na u kñi dei wa ong u : "Kam tae wat sê mo waheh ah doh ah phad, ki rim ki man, ki chongshit chong syang, miat sang sê wa pan bor ki karbar, kamnu ma ai i tae i sari i riphut da ïa biang mo, hei ioo choh ô na ka liang ïong nga tae iow kam wa da biang kat tae leh, khlan re du i bor ha nga tae dang ap wan na ka rai ïong phi ki waheh ah doh ah phad, ki rim ki man wa ki chongshit chong syang".

U waheh ah doh:—

"Kam tae wat sê mo waheh 'sohknia 'sohkhriam, ki rim ki man ki chongshit chong syang miat sang sê wa pan bor ki karbar, kamnu ma ai i tae i sari i riphut da ïa biang ma ai ne, tae hei ioo choh ô na ka liang ïongnga tae iow kam wa da biang kat tae leh, khlan re du i bor ha nga tae dang ap wan sa na ka rai ïong phi u chongshit chong syang".

U Kunok *By Mr Heiborml Sungoh*

U **Chong chit:**

kamte wat sê jar u waheh 'soh knia 'soh khriam, ah doh ah phad, ki rim ki man, naphi leh sñiaw kam wa da biang hi, tae nga leh iow kam wa da biang hi, tae ong ô jan, su wai yukset hi u 'soh knia, ïoh wan u ıa ngooh blai ngooh syiem.

U **karbar:-**

To mynte kam wa da iabiang hi i tae i sari i riphut wa iapynchong wa ïa pynthiah phi tae, nga surah pliang su rah nar surah sying rah da kha hi ô mo, chırup dei lang wa i pyrnah i pyrjin. [kawi ka pliangnar wa em sying & dakha, u wi u klongpyrnah].
(hei tae i por rah wat u karbar, wa ki synran ïong ô iakite ki nar, ïa i pyrnah)
Man da dep ki u iasam u ïa ei ïa kite ki tiar ki tar, tae pynsñiaw biang u karbar ïa ki, dei wa ong kamnı ne,

Karbar:-

" Kam nu ma ai waheh, jar la u waheh soh knia, waheh ahdoh ahphad, ki rim ki man, chong chit ki chong syang, mo tae boi wym ıei tneı i u booh ıa ki pliang ki nar tae deı ıa ong mo, kat wym pu ïoh tae dei ïa ong ne ïa pan mo hoi re u ïa tooh buit tooh snieh mo, "

[Hei. . . tae ïa jubab wat ki ter chi ter, dei wa sdang chwa na u, whk soh knia, bud sa u waheh ahdoh ahphad tae pyndep wan da u chong chit. man da dep ki u ïa klam, tae klam biang u karbar

Karbar:-

"To mynte kam da ïa joh hi i tae i pliang ki nar tae ïoh phi u iawai yukset, tae ïoh hi phi sê u ïa ngooh blai ngooh syiem.

[Hei tae ïa *ngooh blai wat ki, dei wa ngooh chwa ki dei sying dakha bud sa ïa i pyrnah. (ıei ngooh pyrnah toh ar sien, shisien toh neibhah ka ryng kaw]*

man dadep ki u ïa dih u ïa bam tae sam pathi kyntienwat u karbar, pynbud watu sa ıo pathı tylli

(pathi tylli san sla pathi u wi u kwai ïa ki waheh, lai sla u wi u kwai ïa ki symbud.) Man da dep u ïa bam kwai bam pathi tae sdang wan ki sa ïa ka yutang ka yubat.)

Ka yutang ïong knia synchar.

"Mo kamte mo waheh ah doh ah phad ki khaki man, ki chong chit ki chong syang, myntu u khana ô ïa ka ni ka yutang ksiar yutang ru pa, hei ong ô jankat dei wa heh kñi u man ô tae, u ïei aka u palot dei wa biang deı wa toh, tae kat da sah khynnah, kat da sah khyntlung ka tae, kam wa sah eh u sang met cha khap sadop chakhap tyrpait, kam wa sah eh khah kor khah nar hapoh u rud ha poh u iyng kar tae, kat dyn-ïoh hire ïei tae i sahab ıei tae i iymbar na kite ki men yulieh ki men yukhung, tae myntu ka sngi myntu ka nong, tae u pam a ka ka ni ka yutang ksiar yutang rupa, put ne eh pet na eh kam wa pam nat u klong u pathoo, napoh i kper cha kylla wyrcha"

Tae. . . . . ko Blai kynrad, ïei ii tam u ngooh u chimnam ô tae,
Tae ngooh ô tae ïei nam, ïei burom, ïong ka syiem synchar,
Ka syiem Sngi, iow Biskurom, iow askurom,
Tae. . mut mo du kat ïa kite u ngooh u chim nam ô tae,
Tae dang ngooh ô tae sa ïa ki Najer ki nasong,

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Ngooh ô tae sa ïa u kyrtaiñ, sa ïa u kyrta,
Tae mut mo du kat ïa ki tae u ngooh u chim nam ô tae
Dang u ngooh u ô sê sa ïa ki Blai la ïung, wa ki Blai lasem
Sa wa ïa ki Blai wator, sa ïa ki Blai wakan,
ïei ni hi i Dwar, i pliang,
Du kat ïa ki tae mo u ngooh u shim nam ô tae
Dang u ngooh, dang u shim nam ô se,
Sa ïa ki Blai Wakmai, sa ïa ki Blai wakhroo
Sa ïa ka seiñ jait, sa ïa ka seiñ kynja,
Tae mut tam ô du kat, ïa ki tae mo ki blai kynrad,
U kyrpad u chimnam otê sa ïa ki,
Ryngkaw, ki wasa, U syiem chiraj, u syiem Chithaw,
Tae ngooh wan ô ïa ka Tawiar takan,
Ka Rangnah Um-lurem, ka bor Kupli, puja,
Syiem law Muchai.
Tae. . . . mut tam ô du kat ïa ki tae mo ki Blai kynrad
U ngooh u dem ô tae ïa u 'soh knia 'soh khriam,
Sa ïa Mei u kharim, sa ïa mei u kha-jah,
U wa heh ah doh ah phad,
Wa ïa ki wah lung, Neiñ lung,
Tae ngooh wan hi ô sa wa ïa mei u shongchit, shongsyang,
Ha ka chrouh timun, ha ka chrouh ti diang ka ïong nga
Tae ngooh wan ô dei lang dei bi *Sari Waroh Hei*
(Ha ka ni ka sari waroh hei, ki wa ïa em lang hei ni
da ïa rah kti lang ki, wei ong kam ni: Sari Waroh Hei)

Ma kam nu re; ma shi sien u sñiaw otê kat i jait i kynja ïong nga
Pun u khon hi ka kmai jait kmai kynja,

Kamwa khoh ïei pyrtuid ïei nam ïong kite ki Ma ïong ki tae ki Woh, Ki nong sein ki nong dang toh U_____wa U_____(khana wat ïei pyrtuid ki nongsein)

Dang la ki tae ki Ma, dang la kite ki Woh,
Em re u thiah mylliñ em re u shong mylliñ
Ma kate ka bei, ma kate ka kur
Wa da kyrsan ka kti, wa da kyrsan ka kjat
Snaiñ wat ki leite, phiang wat ki leite
Man re u chong biej, man re u chong kle
Ma ka 'si kyllud, ma da ka 'lang kyllud,
Wa dang tip ko ïei por, wa dang tip ko ïei lad
Kat i bru na hi, kat i blai na hi
Pyn kiwa tip por, pyn kiwa tip lad
Dang em dei bia, dang em hi deikhap
ïoh u nang u roi, ïoh u nang u phooh
ïoh u neh pateiñ ïoh u neh pajeih

Kam wa khoh ïei pyrtuid ïei nam ka tae ka bei ïong kate ka kur

U Kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Toh ka Ka_____(khana wat ïei tae i pyrtuid ka tae ka Men)

Ma kate ka bei ma kate ka kur,
Pyn ka wa ap ïei sneiñ pyn kawa ap ïei kroo,
Ïong nga u kni ïong nga u kpa,
Kam wa da toh i por kam wa da toh i lad,
Nga hi sê u kni nga hi sê u kni nga hi sê u kpa,
Wa peit ïa u tae u kha, wa pait iow tae u man,
Ma u tae u kha, ma u tae u man,
Toh sang ka ratab, toh sang ka rabi
Pyn u wa na khlieh shnong, pyn u wa na tre shnong,
Myn da lai kylli, myn da lai takit,
ïa toh sang i tae i sneiñ, ïa toh sang i tae i kroo,
Tae da kop tylli, tae da kop kuchi,
Tae da booh ïa ka sngi, tae da booh ia ka nong,
Da mih iaw hi se, da mih syiem kisê,
Da hap hi dei pah, da hap hi dei jin,
Kam wa khoh ïei pyrtuid, kam wa khoh ïei man,
ïong ute u pamen, ïong u tae u pali,
I pyrtuid iman ïong ô toh U_____

Ma u tae u Pamen, ma ute u Pali,
ïa toh sang hi i sneiñ, ïa toh sang hi i kroo,
Miat sang hi wa ri, miat sang hi wa lum,
ïa ka Bei ïong nga, ïa ka Kur ïong nga,
Pait u tae iow jnang, pait u tae iow jrit,
Pait wat u ïa u mawkyndon, pait wat u ïa u mawkyndien,
Bud chunong usê, bud chusngi usê,
ïei ïong ki wah lung, ïei ïong ki neiñ lung,
Pait u tae ïei dooh, pait u tae ïei duna,
Chah shitom u sê ïa nga, chah saja use ïa nga,
Chah wa khor usê, chah wa khriang usê,
Chah khoo pet usê, chah khoo thiang usê,
Lai lyngkhot kamte, lai tuma kam tae,

Tae. . . . . da nang u heh, tae da nang u san,
Neh pataiñ watsê, neh pajieh watsê,
Kamwa patain makhu, kamwa patain wait,
Kamwa ptaiñ U wania, kamwa ptaiñ u kandari,
Kamwa ptaiñ sami, kamwa ptaiñ kynjri,
Khaiñ lyngkhot kamte, khaiñ tuma kamte,
Mih patain wan hi, mih pajieh wan hi,
Kamwa khoh ïei pyrtuid, kamwa khoh ïei nam,
ïong ka tae ka bei ïong ka tae ka kur,
Toh Ka_____
Ma kate ka bei, ma ka tae ka kur,

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Pyn kawa ap ïei sneiñ, pyn kawa ap ïei kroo,
Ïei ïong nga u kni, ïei ïong nga u kpa,
Pyn kawa tip wei kha, pyn kawa tip weiman,
Manda toh i por, manda toh i lad,
Manda san ka kti, manda san ka kjat,
Nga hi sê wa thiej, nga hi sê wa pyrkhat,
Thooh wat ô iow kha, thooh wat ô iow man,
Kam ka uiñ rakei, kamwa uiñ rasong,
Cha khlieh i chnong, cha khlieh i thaw,
Da shem ïa u tae u kha, da shem ïa u tae u man,
Pyn u wa lait luid, pyn u wa samen,
Pyn u wa ïa toh kynsai, pyn u wa ïa toh pangrai,
Da sdang tod ô se, da palot ô se,
Man da tod ô se, man da palot ô se,
Pyn u wa ïa toh i snaiñ, pyn u wa ïa toh i kroo,
Wa nga hi u kñi, wa nga hi u kpa,
Pyn u wa tip ïei dooh, pyn u wa tip hi ïei duk,
ïei ïong nga u kñi, ïei ïong nga u kpa,
Man da iatoh i snaiñ, man da iatoh i kroo,
Da pynkop otê, da pynkham ô tae,
ïow tae u tylli, iow tae u kuchi,
U tylli lampah, u tylli lamjin,
Ma kate ka bei, ma kate ka kur,
Dei lampah nahi, dei lamjin na hi,
Da ap ko ïei snaiñ, da ap ko ïei kroo,
ïei ïong nga u kñi, ïei ïong nga u kpa,
Kam wa khoh ïei pyrtuid kam wa khoh ïei nam
ïong ute u pamen pali ïong nga toh u _____

Ma u tae u Pamen, ma ute u Pali
ïa toh sang hi i sneiñ, ïa toh sang hi i kroo
Miat sang hi wa ri, miat sang hi wa lum
la ka Bei ïong nga, ïa ka Kur ïong nga,
Pait u tae iow jnang, pait u tae iow jrit
Pait u sê ïa u mawkyndon, pait u sê ïa u mawkyndien
Bud chunong usê, bud chusngi u se
ïei ïong ki wah lung, ïei ïong ki neiñ lung
Pait u tae ïei dooh, pait u tae ïei duna
Da pynskem u tae, da pynskit u tae,
Sei ïong u wyrcha, sei ïong u marut,
Chan timun u sê, chan tidiang u sê,
Hawa pynïeiñ ioo chrot, hawa pynïeiñ ioo tnum,
Hawa khang iow rud, ha wa khang iow iyng kar,
Kha sniñ usê, kha ra-iai,
Kha ma li usê, kha chympa usê,
Kam wa khoh ïei pyrtuid, kam wa khoh ïei nam,

U Kunok *By Mr Helbormi Sungoh*

ïong u tae u pa menïong nga, ïong u tae u pali ïong nga,
Toh u _____

Tae. . . . . da nang u heh, tae da nang u san
Neh pataiñ watsê, neh pajieh watsê,
Kam wa patain longwait, kam wa patain long iw,
Kamwa pataiñ wait, kam wa pataiñ makhu,
Kam wa ptaiñ u wania, kam wa ptaiñ u kandari
Kam wa ptaiñ sami, kam wa ptaiñ kynjri
Khaiñ lyngkhot kamte, khaiñ tuma kamte,
Mih patain wan hi, mih pajieh wan hi
Kam wa khoh ïei pyrtuid, kam wa khoh ïei nam,
ïong kate ka bei, ïong ka tae ka kur,
Toh Ka_____
Ma kate ka bei, ma ka tae ka kur,
Pyn kawa ap ïei sneiñ, pyn ka wa ap ïei kroo,
ïei ïong nga u kñi, ïei ïong nga u kpa,
Pyn kawa tip wei kha, pyn kawa tip weiman,
Manda toh i por, man da toh i lad,
Manda san ka kti, manda san ka kjat,
Nga hi sê wa thiej, nga hi sê wa pyrkhat,
Thooh wat ô iow kha, thooh wat ô iow man,
Kam ka uiñ rakei, kam wa uiñ rasong,
Cha khlieh i chnong, cha khlieh i thaw,
Da shem ïa u tae u kha, da shem ïa u tae u man,
Pyn u wa ïa toh kynsai, pyn u wa ïa toh pangrai,
Man da tod ô se, man da palot ô se,
Pyn u wa ïa toh i snaiñ, pyn u wa ïa toh i kroo,
Wa nga hi u kñi, wa nga hi u kpa,
Pyn u wa tip ïei dooh, pyn u wa tip hi ïei duk,
ïei ïong nga u kñi, ïei ïong nga u kpa,
Man da iatoh i snaiñ, man da iatoh i kroo,
Da pynkop otê , da pynkham ô tae,
ïow tae u tylli, iow tae u kuchi,
U tylli lampah, u tylli lamjin,
ïow klong bang sneiñ, iow klong bang kroo,
Da pynhap synjat, da pynhap lyntor,
Ma kate ka bei, ma kate ka kur,
Dei lampah nahi, dei lamjin na hi,
Da ap ko ïei snaiñ, da ap ko ïei kroo,
ïei ïong nga u kñi, ïei ïong ng a u kpa,
Kamwa khoh ïei pyrtuid, kamwa khoh ïei nam,
ïong ute u pamen pali ïong nga toh u _____

Ma u tae u Pamen, ma ute u Pali,
la toh sang hi i sneiñ, ïa toh sang hi i kroo,

U kumok *By Mr Hetbormi Sungoh*

Miat sang hi wa ri, miat sang hi wa lum,
ïa ka Bei ïong nga, ïa ka Kur ïong nga,
Pait u tae iow jnang, pait u tae iow jrit,
Pait wat u iow mawkyndon, pait wat u iow mawkyndien,
Bud chunong usê, bud chusngi usê,
ïei ïong ki wah lung, ïei ïong ki neiñ lung,
Pait u tae ïei dooh, pait u tae ïei duna,
Da pynskem u tae, da pynskit u tae,
Sei ïong u wyrcha, sei ïong u marut,
Chan ti mun u sê, chan tidiang u sê,
Hawa pynïeiñ ioo chrot, hawa pynïeiñ ioo tnum,
Hawa khang iow rud, ha wa khang iow iyng kar,
Kha sniñ u sê, kha ra-iai,
Kha ma li usê, kha chympa usê,
Kam wa khoh ïei pyrtuid, kam wa khoh ïei nam,
ïong u tae u pa men, ïong u tae u pali,
Toh u _____

Tae dang la ki tae ki por, dang lei tae i samuid,
Dang la ki tae ki man kni, dang la kite ki man kpa,
Dang ïei ki u rakei, dang ïei ki u rasong,
Hei dwar u khrong, hei dwar u nang siang,
Em myndien ïong blai, em myndian ïong syiem,
Em i dor u iala, em i dor u thymmei,
Em i dor ka Synchar, em i dor ka Machar,
Em i dor ka dukhang, em idor ka dupat,
Em tae i ku tyngkong, em tae i kutymbet,

Tae pun I tae pa lei tae,
Jait ki tae ki man kni, jait ki tae ki man kpa,
Jait ki wa em pynuiñ, jait pynkhoh,
Jait ki wa em thiej, jait ki wa em liar,
Tae pyn da pait hi ki, pyn da sylli hi ki,
ïei dwar u khrong, ïei dwar u nangsiang,
Tae ong ki tae ki man kni, ong ki tae ki man kpa,
Ko Bei a pha, ko kur a pha,
Kat ini i kham, kat i sbait,
Kat ini i tynkuiñ, kat i ni i chi-na,
Ko bei ha pha ko kur ha pha,
Thieh da san ka kti, thieh da san kjat,
Da san i mynsien, da san i bor,
To kylla ñiawliar, to kylla ñiaw por,
Shong beij wym hoi, thiah beij wym hoi,
Kamka 'lang kyllut, kamka 'Si kyllut,
Pyn kawa tip ïei por, pyn kawwa tip ïei lad,
Kat i bru u man, kat i blai u man,

U Kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

To kylla ñiawliar, to kylla ñiaw por,
To yn ïa sylli, to ïa syllon,
Da ki em sajiar, da ki em salon,
Da ki em ratap, da ki em rabi,
La watoh ratap, la wa toh rabi,
La wa toh kynsai, la wa toh pangrai,
La myn mai ki blai, la myn mai ki ryngaw,
La myn mai ki wasa, La myn mai ki wasung,
La wym toh kylliang, la wym toh lynchor,
La wym toh pasan, la wym toh pa ruid,
Kam wa khoh ïei pyrtuid, ïei nam,
Ïong kate ka bei ïong kate ka kur ïong nga toh ka _____

Ma ka tae ka bei, ma ka tae ka kur,
Kat da ap ïei sneiñ, kat da ap ïei kroo,
ïong nga hi u kñi, ïong nga hi u kpa,
Wa da kyrsan ka kti, wa da san ka kjat,
Dei lampah nehi, dei lamjin nehi,
kam wa khoh ïei pyrtuid, kamwa khoh ïa nam,
ïong u tae u pamen, ïong ute u pa li
Toh u _____

Ma u tae u Pamen, ma ute u Pali,
latoh sang hi i sneiñ, ïa toh sang hi i kroo,
Miat sang hi wa ri, miat sang hi wa lum,
ïa ka Bei ïong nga, ïa ka Kur ïong nga,
Pait u tae iow jnang, pait u tae iow jrit
Pait wat u iow mawkyndon, pait wat u iow mawkyndien
Bud chunong usê, bud chusngi usê,
ïei ïong ki wah lung, ïei ïong ki neiñ lung,
Pait u tae ïei dooh, pait u tae ïei duna,
Da pynskem u tae, da pynskit u tae,
Sei ïong u wyrcha, sei ïong u marut,
Chan ti mun u sê, chan tidiang u sê,
Hawa pynïeiñ ioo chrot, hawa pynïeiñ ioo tnum,
Hawa khang iow rud, ha wa khang iow iyng kar,
Kha sniñ u sê, kha ra-iai,
Kha ma li usê, kha chympa usê,
Khaiñ lyngkhot kamte, khaiñ tuma kamte,

Tae. . . . . da nang hi u heh, tae da nang hi u san
Neh pataiñ watsê, neh pajieh watsê,
Kamwa patain longwait, kam wa patain longiw,
Kamwa pataiñ wait, kam wa pataiñ makhu,
Kam wa ptaiñ u wania, kam wa ptaiñ u kandari,
Kam wa ptaiñ sami, kam wa ptaiñ kynjri,

U kunok *By Mr Heiborml Sungoh*

Khaiñ lyngkhot kamte, khaiñ tuma kamte,
Mih patain wan hi, mih pajieh wan hi,
Ma kate ka bei, ma kate ka kur,
Katda thiah mylliñ, katda chong mylliñ,
Ïong nga hi u kni, ïongnga hi u kpa,
Wa da kyrsan ka kti, wa da san ka kjat,
Hap kynroo ko se, hap khyndaiñ ko se,
kam wa khoh ïei pyrtuid, kamwa khoh ïa nam,
Ïong kate ka bei, ïong kate ka kur,
I pyrtuid ïong ka toh ka _____
Ma ka tae ka bei, ma ka tae ka kur,
Wa da kyrsan ka kti, wa da san ka kjat,
Kat da thiah mylliñ, kat da chong mylliñ,
ïong nga hi u kñi, ïong nga hi u kpa,
Hap khynroo ko se, hap khyndaiñ,
kam wa khoh ïei pyrtuid, kamwa khoh ïa nam,
ïong u tae u pamen, ïong ute u pa li
Toh u _____
Khumlang khumbi
sa wana kajait ïong _____(Lada ar pa)

Ma ute u pamen, ma ute u pali,
Pait lana wan hi, pait lahon wan hi
Kha sniñ usê, kha ra-iai usê,
Kha mali usê, kha chympa usê,
Da iarap usê, da iatan usê,
ïei ïong i chitom, ïei ïong i saja,
Lai chunong usê, lai chusngi usê,
ïa ka sngi ki lok, ïa ka sngi ki jor,
Chah wakhor u sê, chah wa khriang usê,
Lai lyngkhot kamte, lai lyndiñ kamte,

Tae ...^.... ioo bei hapha, tae ioo kur ha pha,
Tae em I ïong kynraw, em I ïong kynreh,
Kat myn ïei jam, kat myn ïei u joh,
Dei ïong chi iung, dei ïong chisem,
Tae dang u pan para, dang u pan pakei,
Em I ïong ka khoh um, em I ïong ka star um,
Em I ïong ki pliang, em I ïong ki nar,
Em I ïong ki khiew, em I ïong ki deg,
Em I ïong ki siang ja, em I ïong ki siang jhur,
Em I ïong ki thlong, em I ïong ki synrai,
Em I ïong ki maleng, em I ïong ki prah,
Em I ïong ki kriah, em I ïong ki pai,
Ïoo bei ha pha, ioo paiu hapha,

U Kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Ïa sumar da miat, ïa lakha damiat,
Ïa boi u li khaiñ, ïa boi u lipiah,
Ïa sah mynphah, ïa sah myn-ong,
Ïa boi ïoh ka sarom, ïa boi ïoh ka maraiñ,
Ïa boi ïoh kynnoh, ïa boi ïoh langbeiñ,
Pun la ki wah iung, pun la ki neiñiung,
Pun la ki wa rap, pun la ki wa tan,
Pun la ki bang, pun la ki suk,

Tae na chi lyngkhot, tae na chi tuma,
Lai lyngkhot kamte, lai tuma kamte,

Tae. . . ^. . . Mo yn-ne kasngi, mo ynne kanong,
kamwa miat i knia, kamwa miat i khriam,
ıei ïong ka syiem synchar, ïei ïong syiem wabooh,
Kawa booh mynsien, kawa booh mynsngaid,
ıoh u roi hise, ïoh u phooh hi se,
ıoh u ei yuman, ïoh u ei yukhroo,
ıoh khroo sa wei jait, ïoh khroo sa wei kynja,
ıoh roi parum, ïoh roi pareh,
Khad ar ki lum, khad ar ki wah,
ïoh mih ki kaja, ïoh mih ki myntri,
ïoh mih ki piar, ïoh mih ki khai,
ïoh mih kiwa kham, ïoh mih kiwa sbait,
Da kiwa bang thylliej, da kiwa bang saba,
Da kıwa ïei u padiah, dakiwa ïei u pathiang,
La hei ïong ka niam, la hei ïong ka dustur,
Da kiwa em maiñ, da kiwa em chraiñ,
ïoh mynna u chnong, ïoh mynna u thaw,
ïoh u neh patein, ïoh u neh pajieh,
ïoh u neh syllai, ïoh u neh iynteh,
ïoh sah tae i nam, ïoh sah tae i burom
ïoh u im mulong, ïoh u im muteh,
ïoh u im tymmen, ïoh u im chade,
ïoh u im chong prah, ïoh u im chongchang,
Tae. . . . . .ngooh wan ô sa chisien, ïa phi ki blai wa khroo, ki blai wa tri,
ïa ka syiem synchar, syiem sngi, biskurim askurom, syiem lyrmit syiem lyrchaiñ,
Lang mo du kat ïa kite kiblai ki syiem u ngooh u dem ô,
Dang ngooh wan ô sa ïa ka Ryngkaw wasa, tawiar takan,
k a bor kupli puja, syiem iawmuchai, mo blai kynrad,
Tae ngooh wat ô dei lang dei bi,
SARI WAROH . . . . . Hei.
(da ïa ong lang waroh ki paidbah ïa ka SARI WAROH HEI)

Napoh mutha, na poh musiang,
Kam da em iakam, kamda em ïa kit,

U kunok *By Mr Heiborml Sungoh*

KA PAM TYR-UT

Ka pam -tyr-ut toh ka tae ka jaid kñia ka wow li noh wow li chat ïa ka tyrut ka smer ne ka mynsoo ka mynsnam. Ka tyr-ut ka smer man ko ka kynja nong pynchoi nong pynchad ka wa tyr-ut tyrma, kawa pakhet wa pakiñ ïei man bru i long bru, kat iwa thmu i u leh. Kat da kamte da hap u linoh u lichat, ïa ka napoh i iung napoh i sem, cha ka thaw chong thaw sah i ïong ka, cha pyndiñ ka khim cha pyndiñ ka lad cha pyndiñ chka, cha chka ka khim cha chka ka lad, ka wa man kam ka thaw chong ka thaw sah ka ïong ka.

Ki tiar wa em kam

a. Kawi ka pylleng syiar.
b Khajak u khoo kñia
k Kawi ka sla lamet
d u wi u klong um
e Kawi ka tari
g u wi u nong kñia

Nyng kong nyng shap to u kynton ïei i duwan i dupat dei i khyndaw i shyiap, hadien neite tae booh sla kñia ha jrong ite i duwan i dupat dei lyng kdang. I jingmut i ni i booh sla knia dei lyng kdang toh kam wa song ïei ïong dep leh niam leh rukom.

Ki sari kñia

1 Kyrpang um
2 'Tien kñia
3 'Tien kñia ioo kñia
4 Pam pylleng
5 Kyrpang um
6 Pynkhai sla kñia
7 Li noh cha khim ïei sla kñia (ïei u li noh du kha jak i sla leh)

Ka rukom kñia (batai bniah)

kyrpang um

Ka um man ko ka wa em kam bha ha man kinu ki nu ki jai t jing leh niam ïong ki khon hynñiaw trep hynñiaw skum. Him ioo klong um tae klam kamni ne.

Mo. . . . . umksiar, um rupa
Kongka blai, Kongka syiem,
Wa pynsait khmat, wa pynsait khmut,
Kawa mih kawa wan,

U Kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Nang long pyrthai, nangkha pyrthai,
Mo blai kynrad, mo syiem kynrad,
Myntu ka sngi, myntu kanong,
Dei wow miat i kñia, dei wow miat i khriam,
ïei ïong ka tyr ut, ïei ïong ka tyrma,
ïoh u ran pakhet, ïoh u ran pakiñ,
ïoh u li wan wa miat, ïoh uliwan wa bha,
Cha thaw chong ïong mei, cha thaw sah ïong mei,
Cha pyndiñ ka khim, cha pyndiñ ka lad,
Cha chka ka khim, cha chka ka lad,
Mo . . . . . blai kynrad.

[Tae suit wat lei sien lei wat ha phrang ka sla knia wei ha ka pylleng syiar]

'Tien kñia ïei ïong ka Tyr-ut.

Him ïa ka pylleng syiar, tae ksoh dei lymmih cha phrang ha ka kti tidiang, him sa ıa u khoo kñıa tae brait wi ar ha ka pylleng syıar, tae sdang u tim kñia, kamni nae,

He. . . . . ap mo blai kynrad, he. . . . . .
ïei ni i kyrpad, ïei ni i chim nam
ïong ng a u khon niawiung, ïong ng a u khon ñiawsem,
ïong mei u tyr ut, ïong mei u smer,
ïoh mi u ran pakhet, ïoh mi u ran pa kiñ,
ïoh mi u liwan wamiat, ïoh mı u li wan wa bha,
Cha thaw chong ïong mei, cha thaw sah ïong mei,
Cha pyndin ka khim cha pyndiñ ki lad,
cha chka ka khim, cha chka ka lad,
Kynad dei re kynchoi dei re,
Surap khoo tha surap khoo jem,
Surap ïei swor, surap ïei pdem,
Surap lamet, surap ladaw
Tae. . . . . cha phrang ka sngi, cha chwa ka sngi,
ïa mai dei re, ïa kieh dei re,
Kam da bang i sneiñ, kam da bang i kroo,
ha poh i iung, ha poh i sem
ïow mo blai kynrad, ioo mo syiem kynrad,
ïoo u ni u tyr-ut, ioo u ni u smer,
Kam da ïoh u ïei dan, kam da ïoh u ïei khat,
Hoi dei re u uiñ dien, hoi dei re u uiñ phrang,
ïoh ïei u leh, ïoh ïei u lun,
kat ïei wa mut, kat ïei wa thmu,
Kam tae mo blai, kamte mo kynrad,
Tae. . . . . heit.
(tae brait wat ioo tae u khoo ha ka pylleng)

Knia yoknia:

Hawa nia swor ksoh ïa ka pyllein na ka tidiang, him khoo knia tae chrow ha ka pyllein syiar

Tae knia kam ni ne:-

He. . . . . ha wa pait ïei knia, ha wa pait ïei khriam,
Dei wow miat nahi, dei wow bha na hi,
Dei wow ioosuk nahi, dei wow ioo khlain nahi,
Ïong me u tyrud, ïong me u smer,
Ïoh mi u liwan wa miat, ïoh mi u li wan wa bha,
Ha pyndieñ ka, khim ha pyndieñ ka lad,
Ran ite i pyniow, ran ite i pynkdaw
Dei wow miat ka pyllup, dei wow miat ka lyngkdang,
ïei a re u padiah ïei are u pathiang,
San kyntien chimat, san kyntien chipung,
Myntu ka sngi, myntu ka nong,
ïoh hi u lait liang, ïoh hi u lait luti,
ïei ïong i ni ____(khana ïei wa thmu u pamtyr-ut, eg ialeh samin, lai li kñia etc)

Kamte mo blai, kam tae mo kynrad,
Myntu ka sngi, myntu ka nong,
ïong mei u tyr-ut ïong mei u smer,
Sah ram dei re, sah chah dei re,
He. . . . . heit,

Pam pylleng :—

Nyng kong nyng shap, him ïa ka uklong um, neite tae tae suit um ha ka lymmih ïong ka pylleng syiar, tae pam dei tae dei lymmih dei wa pynhap ha jrong ka sla kñia. Lada hap dei lyng kdang, kate mut wa miat i pam tyr-ut, lada hap wan dei pyllup, pynioo wa sih i pam tyr-ut, him biang sa ka wi tae pam biang ha dooh wa miat.

Dud

Him ïa u khoo khajak tae dud kamni ne "Phui pha ka skiah pha ka pdem, toh re wa pam huri toh re wa pam human, pynwa em ïa kam wa em ïa kit hi nanglong pyrthai nangkha pyrthai na khmat ka ngi kyllung na khmat u nai kyllung. "

Kyrpang um ïong dep kñia:—

Mo. . . . . umksiar, um rupa,
Kongka blai, Kongka syiem,
Wa pynsait khmat, wa pynsait khmut,
Kawa mih kawa wan,
Napoh mutha, na poh musiang,
Kamda em ïa kam, kamda em ïa kit,
Nang long pyrthai, nangkha pyrthai,
Mo blai kynrad, mo syiem kynrad,

U Kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Myntu ka sngi, myntu kanong,
Kamwa miat i kñia, Kam wa miat i khriam,
ïei ïong ka tyr ut, ïei ïong ka smer,
ïoh u ran pakhet, ïoh u ran pakiñ,
ïoh u li wan wamiat, ïoh uliwan wa bha,
Cha thaw chong ïong mei, cha thaw sah ïong mei,
Cha pyndiñ ka khim, cha pyndiñ ka lad,
Cha chka ka khim, cha chka ka lad,
Mo . . . . . blai kynrad.
[Tae suit wat lei sien lei wat ha phrang ka sla knia]

Ngooh lei sien lei wat ha phhrang ka sla kñıa, tae pynkhai sla kñia tae lai li noh cha khim.
Lada kwah u sait tae sait iei tae i thaw da u tae hi, u wa pam tyr-ut *Wa lai u tyr-ut to iwa dep pam toh u hap dei lyng kdang*

Lynnong - XI
KA PYLLAI WYRNAI

Ki tiar wa em kam

1 u wi u klong um
2 i wi i syiar pynbud.
3 i wi i sniang shynrang khian.
4 U wi u sbei shynrang (stem).
5 chi kyndit ka sla ladaw.
6 Lei sla u pathi kñia.
7 U khoo knia.
8 Uwi u kwai dei phiah lei bynta.
9 Ar tylli ki sbei kynthai.
10 Kawi ka bhur ladaw.
11 Kawi ka poisa nar.
12 U nong knia da u kha u man.
13 U wei u klong pyrnah.

Ki sa ri chwa u mih knia

Bynta —1

a Ia tyrnit lang u kñi bad u nongpyllai dei pyrnah ïoh u miat i kñia i khriam kam wa da iabang i snain i kroo.
b Pynchei pathi kyntien u kni ïa u tae u nongkñia
k Pynchei pathi tylli u kñi ïa u nong knia (san sla u wi u kwai)
d Pynchei bhet u kñi ha u pai hei thaw Tyrnit. man da dep u ïa klam tae rah wat u nongkñia ïa ki bhet ha iyng-ka. (bhet =sla kñia, sbei, pathi &kwai, khoo kñia, bhur sla ladaw, poisa.)

U kunok *By Mr Hetbormi Sungoh*

e Sa shisien pynchei bhet u kñi, ha u pai ha iyng-ka. (ïa ki jooh kitei ki tiar kiwa da dep pynchei ha neiñ)

Pynchei bhet ha u pai hei thaw tyrnit :—

Ha kani ka pynchei bhet ïong dep tyrnit u kñi da booh u ïa ki bhet ha u pai. Him u ïa u pai, tae ksoh ha ka kti timun tae ong kamni ne;

"Phui. . . . . " tae padat lei sien leiwat, tae ong wat kamni ne, "Phui. . . . . , io mo ïong me u wyrnai, ïong mei u skei, myntu ka sngi myntu ka nong, kamda ïa bang i snaiñ kam da ïa nang i kroo, ha poh i iung ha poh i sem, dei ïong u kñi dei ïong u kpa, dei ïong ka wa kham dei ïong ka wa sbait, myntu ka sngi myntu ka ka nong, kamwa da ong kiwa lowh ki wa kheiñ, u luid u loow, da u ni u para kha para man, tae ïoh mi mei uwyrnai u li wan wa miat, u li wan wa bha, chei thaw chong chei thaw sah i ïong mei. Hoi dei re u li pynchoi hoi dei re u li pynchad mi tae, ïoh hi tae u ïa bang, u ïa suk ha poh i iung ha poh i tae i sem ha poh i kur ha poh i kmai, phui. . . . . , " tae padat iow tae u pai bhet lei sien lei wat.

Ka jubab u tae u nong kñia, dei wa ju bab kamni ne,

Nong kñia :— " Phui. . . . . , " hei tae padat wat u lei sien lei wat, ioo mo myntu ka ssngi myntu ka nong, kam wa da kob iow tylli ioo kuchi, emre sa khiat u ïa jler u iablang ;myntu ka sngi sakhiat u li noh u li chat ô iow ni u wyrnai iow ni u skei da nga u jait _____(khana ïei kur i ïong oo) uwa em ka khrong u wa em ka tri ha poh i ïong raij hapoh i ïong thaw, uwa em ka blang ryng kaw, ka sniang ryngkaw. Myntu sa khiat kamwa da linoh lichat ô sakhiat, hoi dei re u uiñ dien u uiñ phrang, lada uiñ dien uiñ phrang mi sa khiat tae, nga u iang ô da u cher rahem da u soom rahem, da u khnam da u ryntieh. Ïoh hi mi u liwan wamiat li wan wa bha, cha poh i thaw chong i thaw sah i ïong mei, ïoh ka ni ka iung ka sem, ka kur ka kmai ka ïong ki u iabang u ïa suk, phui. . . . . " tae padat wat u lei sien lei wat. Manda dep u ïa pynchei tae ïa rah wat ha iyngka.

Sa shisien u pynchei bhet u kñi ha u pai ha iyng-ka :—

Sa shisien u pynchei bhet u kñi ha u pai, toh dei wahim u kñi ïa u pai, tae ksoh wat u ha ka kti timun tae ong kamni ne;

"Phui. . . . . " tae padat lei sien leiwat, tae ong wat kamni ne,

"Phui. . . . . , io mo ïong me u wyrnai, ïong mei u skei, myntu ka sngi myntu ka nong, kam da ïa bang i snaiñ kam da ïa nang i kroo, ha poh i iung ha poh i sem ha poh i kur ha poh i kmai, dei ïong u kni dei ïong u kpa, dei ïong ka wa kham dei ïong ka wa sbait, myntu ka sngi myntu ka ka nong, kam wa da ong kiwa lowh ki wa kheiñ, u luid u loow, da u ni u para kha para man, tae ïoh mi u liwan wa miat, u li wan wa bha, chei thaw chong chei thaw sah i ïong mei. Hoi dei re u li pynchoi hoi dei re u li pynchad, ïoh u ïoh i tae i iabang, ïoh u ïoh i tae i ïa suk ha poh i iung ha poh i tae i sem, phui. . . . . , " tae padat iow tae u pai bhet lei sien lei wat.

Ka jubab u tae u nong kñia, dei wa ju bab kamni ne,

Nong kñia :— " Phui. . . . . , " hei tae padat wat u lei sien lei wat, ioo mo i ni i pynchei bhet i wa ar hei ni ha iyngka, myntu ka sngi myntu ka nong, kam wa da kob iow tylli ioo kuchi, emre sa khiat u ïa jler u iablang ;myntu ka sngi sakhiat u li noh u li chat ô iow ni u wyrnai iow ni u skei da nga u jait _____(khana ïei kur i ïong oo) uwa em ka khrong u wa em ka tri ha poh i ïong raj hapoh i ïong thaw, uwa em ka blang ryng kaw, ka sniang ryngkaw. Myntu sa khiat kam wa da linoh lichat ô sakhiat, hoi dei re u uiñ dien u uiñ phrang mi. Lada uiñ dien uiñ phrang mi sa khiat tae, nga u iang ô da u

cher rahem da u soom rahem, da u khnam da u ryntieh. Tae mo hoi dei re u eh u nud u kpoh mi, Ïoh hi mi u liwan wamiat li wan wa bha, cha poh i thaw chong i thaw sah i ïong mei, ïoh ka ni ka iung ka sem ka kur ka kmai ka ïong ki u iabang u ïa suk, phui. . . . . " tae padat wat u lei sien lei wat.

Bynta —— 2

Siat sbei :—

Man da dep u ïa pynchei bhet ha iyng-ka, tae siat sbei wat u tae u nongknia (tynda sbei). Pdiah ïa ki sbei waroh lei tylli, tae him ïa u tae u wa lai. la ka rukom siat sbei em kam u siat lei sien ne san sien, ne hynnniaw sien etc. Him ïa u sbei uwa lai, i jing mut u ni u wa lai toh u wa phrang ïei kpoh ïong ô cha iyng-ka kam wa mih na iung cha khim.

Chwa u lai u tae, u wa lai wa li kñia, u kñi da him u ïa u khoo jiak ïa u khoo kñia nei bynta wow dud

Man da lai ki tae ki nong kñia hei tae i por tae dud wat u kni dei wa ong ïei ni i kyntien hawah kamni ne,. .

"Phui. . . . . " tae padat lei sien leiwat, tae ong wat kamni ne,

"Phui. . . . . , io mo ïong me u wyrnai, ïong mei u skei, myntu ka sngi myntu ka nong, kam da ïa bang i snaiñ kam da ïa nang i kroo, ha poh i iung ha poh i sem, dei ïong u kni dei ïong u kpa, dei ïong kawa kham dei ïong kawa sbait, myntu ka sngi myntu ka ka nong, kamwa da ong kiwa lowh ki wa kheiñ, u luid u loow, da u ni u para kha para man, tae ïoh mi u li wan wa miat, u li wan wa bha, chei thaw chong chei thaw sah i ïong mei. Hoi dei re u li pynchoi hoi dei re u li pynchad, ïoh ïa bang, u ïa suk ha poh i iung ha poh i tae i sem, phui. . . . . ," tae padat iow tae u pai bhet lei sien lei wat.

Ka sari knia :-

a. Tih thlu hei dur ïong u ' U', dei pyllait liang.
b. Kynton duwan ha phrang thlu
k. Booh sla knia ha jrong bhur ladaw, ïa ka bhur u booh ha jrong duwan duwan

d. Kyrpang um
e. Kñia syiar
g. Kñia iow knia
ng. Ah syiar
h. Kñia sniang
i. Kñia iow knia (sniang = Ïoh miat u thyllad thylliang)
j. Bom sniang
l. Dud khoo
m. Yoo kñia
n. Kyrpang um, tae ngooh lei sien.
o. Khlei khmut pathi, tae him ia u kwai ar bynta
p. Pynpsiah dei poh kate ka thlu, tae pynkai ïa ka tae ka bhur wa em sla kñia.

Tih thlu:-

Man da poi hei tae i thaw knia, tih ïa kate ka thlu hadooh wa lait liang hei dur ïong u U. Dep tae booh sla knia ha phrang kate ka thlu. ïa ka sla knia em kam u booh ha rong ka bhur ladaw hei por wa knia.

Ü kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Kynton duwan

Man da dep u tih thlu tae him ïei tae i khyndaw, tae kynton duwan wat ha khmat ite i thlu. Hei tae, tae booh sla knia ha jrong i duwan, tae wai iukset wat iow klong pyrnah.

Booh sla kñia ha jrong duwan

Booh ïa ka sla knia ha jrong du wan wa dadep kynton dei khyndaw wa da dep tih, booh na phrang wa iiñ knia

Kyrpang um:-

Mo. . . . . umksiar, um rupa
Kongka blai, Kong ka syiem,
Wa pynsait khmat wa pynsait khmut,
ïei ni i kyndit ïei ni i luber.
ïei ni i soit, ïei ni i tiar,
Kawa mih, kawa wan,
Napoh mutha, na poh musiang,
Kam da em ïa kam, da em ïa kit
Nanglong pyrthai, nangkha pyrthai
Mo blai kynrad, mo syiem kynrad,
Myntu ka sngi, myntu kanong,
Dei wow miat i kñia, dei wow miat i khriam,
ïei ïong u wymai, ïei ïong u skei,
ïoh u ran pakhet, ïoh u ran pakiñ,
ïoh u li wan wa miat, ïoh u liwan wa bha,
Cha thaw chong ïong mei, cha thaw sah ïong mei,
Mo . . . . . blai kynrad.

[Tae suit wat lei sien lei wat ha phrang ka sla knia ha i syiar, wei ha u sniang]

Knia syiar:-

Ksoh ïei syiar pynbud ha ka kti tidiang, tae him khajak iow khoo knia da ka kti timun, tae brait wi, ar ha i syiar wei ha u sniang, dep tae knia kam ni ne:-

He. . . . . ap mo blai kynrad,
He. . . . . ïei ni i kyrpad, ïei ni i kyrpon,
ïongnga u khon 'ñiawiung, ïong nga u khon 'niaw sem,
ïei ïongme u wymai, ïei ïongme u skei,
Kat dyn ïei ïongkni, dat dyn ïei ïongkpa,
Da thooh ïa nga, da jur ïa nga
U jait _____ (khana ïei kur u nong u nongknia: Nuksa, *H. Kamar*)
U wa em ka khrong, u wa em ka tri,
Wa em blang ryngkaw, wa em sniang ryngkaw,
Ha poh i ïongraid, hapoh i ïongthaw,
Katda em i lait, kat da em i tam,
Dei ïong u thylliej, dei ïong u saba,
Dei ïong ka kti, dei ïong ka kjat,
Ma kate ka wakham, ma kate ka wasbait,
Ma u tae u kni, ma ute u kpa,
ïong kani ka kur jong kani ka jait,
Na ka jait ïong _____(Khana ïei kur ïong ka nong phah knia)

U Kunok *By Mr Heiborml Sungoh*

Ma myntu ka sngi, ma myntu ka nong,
Da hap i ngooh, da hap i dem,
Da iabang i sneiñ, da ïa bang i kroo,
Dei ïong ka wa kham, dei ïong ka wa sbait,
Dei ïong u kñi, dei ;ïong u kpa,
ïong kani ka kur, jong kani ka jait,
Chaphrang ka sngi, cha chwa ka sngi,
Kynad dei re, kynshoi dei re,
Surap ïei dan, surap ïei khat,
ïong mei u awyrnai, ïong mei u skei,
Su rap lamet, su rap ladaw,
Su rap pyrnah, su rap pyrjin,
Rap pathi pata, rap kwai pata,
Su rap khoo tha, su rap khoo jem,
Su rap khara, su rap khacha,

Tae. . . . . cha phrang ka sngi, cha chwa ka sngi
ïa mai dei re, ïa kieh dei re,
ïong nang u chait, ïoh u nang u tram,
Jar cha kate ka wa kham, jar cha ka tae ka wasbait,
Jar u tae u kni, jar u tae u kpa,
Ïoh u nang u roi, ïoh u nang u par,
ïoh u khroo i jait, ïoh u khroo i kynja,
Khadar ki lum khad ar ki wah,
ïoo mo blai kynrad. . . loo mo syiem kynrad,
ïoo u ni u wyrnai, ioo u ni u skei,
Kam wa da ïoh U ïei dan, kam wa da ïoh U ïei khat,
Hoi dei re u kynad, hoi dei re u kynshoi,
Hoi dei re u uiñ dien, hoi dei re u uiñ phrang,
La da uiñ dien u tae, lada uiñ phrang u tae,
Nga u khon 'ñiaw iung, nga u khon 'ñiaw sem,
U ïang ô tae da u khnam, u iang ô tae da ka ryntieh,
U ïang ô tae da ka suloi, u iang ô tae da ka kaman,
U ïang ô tae da u cher, u ïang ô tae da u Sum,
Kam tae mo blai, kam tae mokynrad,
Ïei a re u padiah, ïei a re u pathiang,
San kyntien shimat, san kyntien chipung,
Surap wa miat, surap wabha,
Ïei ni i dan, ïei ni i khat,
Hei. . . . . Heit.

Knia yoo knia:

Ksoh ïa i syiar ha ka tidiang, him khoo knia khajiak tae chrow ha i syiar, wei ha u sniang.

Tae knia kam ni ne:-
He. . . . . ha wa pait ïei knia, ha wa pait ïei khriam, .
Dei wow miat nahi, dei wow bha na hi,

U kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

Dei wow ioosuk nahi, dei wow ioo khlain nahi,
Dei wow miat iyng ngiar, dei wow dap iyn-chor,
ïong me u wyrnai, ïong me u u skei,
ïoh mi u liwan wa miat, ïoh mi u li wan wa bha,
Cha thaw chong ïong me, cha thaw sah ïong mei,
Hoi dei re u uiñ dien, hoi dei re u uiñ phrang,
Ran ite i pyniow, ran ite i pynkdaw,
Ran i pai chu ti, ran ipai chuwai,
Lai dorbar dei re, lai sor bar dei re,
Su rap wa miat, su rap wa bha,
ïei ni i dan, ïei ni i khat

Kamte mo blai, kam tae mo kynrad,
ïei a re u padiah, ïei are u pathiang,
San kyntien chimat, san kyntien chipung,
Myntu ka sngi, myntu ka nong,
ïoh hi u lait liang, ïoh hi u lait luti,
ïong ka ni ka kur, ïong ka ni ka jait
Ka jait ïong _____ (khana ïei jait ïong kate ka nong phah knia)
Kamte mo blai, kam tae mo kynrad,
Myntu ka sngi, myntu ka nong,
ïong mei u wyrnai, ïong mei u skei,
Sah ram dei re, sah chah dei re,
He. . . . . heit,

Ah syiar

Suit um tiak ha khlieh ka syiar, tae chrow wi ar u khoo kñia ha u syiar, tae ah, tae pynjoo snam ha jrong ka sla kñia.

Knia sniang

Hịm ïa u khoo kñia wi ar tae brait ha u sniang, tae sdang u knia, kam ni ne.

He. . . . . ap mo blai kynrad,
He. . . . . ïei ni i kyrpad ïei ni i kyrpon,
ïong nga u khon ñiawiung, ïong nga u khon 'ñiaw sem,
Kat da em i chi tom, kat da em i sa ja,
Ha ïong ka _____ ka jaid ïong _____
Man da lai cha ki wa lowh, man da lai cha ki wa kheiñ,
Cha kite kiwa thmat, cha kite ki wa trong,
Thieh da mei wyrnai, thieh da mei u skei,
Da hap i chitom, da hap i saja,
Kam tae mo blai, kam tae mo kynrad,
Kat dyn ïei ïongkni, kat dyn ïei ïongkpa,
Da thooh ïa nga, da jur ïa nga,
U jait _____(khana ïei kur uong u nongknia)
U wa em ka khrong, u wa em ka tri,
Wa em blang ryngkaw, wa em sniang ryngkaw,
Ha poh i ïongraid, hapoh i ïongthaw,
Kat da em i lait, kat da em i tam,

Dei ïong u thylliej, dei ïong u saba,
Dei ïong ka kti, dei ïong ka kjat,
Ma kate ka wakham, ma kate ka wasbait,
Ma u tae u kni, ma ute u kpa,
Ïong kani ka kur, ïong kani ka jait,
Na ka jait ïong _____(Khana ïei kur ïongka nongphahknia, Nuksa:Ïong Sungoh)
Ma myntu ka sngi, ma myntu ka nong,
Da hap i ngooh, da hap i dem,
Da iabang i snein, da iabang i kroo,
Dei ïong kawa kham, dei ïongka wa sbait,
Dei ïong u kni, dei ïong u kpa,
ïong kani ka kur, jong kani ka jait,
Chaphrang ka sngi, cha chwa ka sngi,
Kynad dei re, kynshoi dei re,
Surap ïei dan, surap ïei khat,
Ïong mei u wyrnai, ïong mei u skei,
Surap lamet, surap ladaw,
Surap pyrnah, surap pyrjin,
Rap pathi pata, surap kwai pata,
Su rap khootha surap khoo jem,
Su rap khara surap khacha,

Tae. . . . . cha phrang ka sngi, cha chwa ka sngi,
ïa mai deire, ïa kieh dei re,
ïong nang u chait, ïoh u nang u tram,
Jar cha kate ka wakham jar cha kate ka wasbait,
Jar u tae u kni, jar u tae u kpa,
ïoh u nang u roi, ïoh u nang u par,
ïoh khroo i jait, ïoh khroo i kynja,
Khadar ki lum, khad ar ki wah,
ïoo mo blai kynrad, loo mo syiem kynrad,
ïoo u ni u wyrnai, ioo u ni u skei,
Kam wada ïoh ïei dan, kamwa da ïoh ïei khat,
Hoi dei re u kynad, hoi dei re u kynshoi,
Hoi dei re u uiñ dien, hoi dei re u uiñ phrang,
Lada uiñ dien u tae, lada uiñ phrang u tae,
Nga u khon niawiung, nga u khon niaw sem,
Lada uiñ dieñ mite, lada uiñ phrang mite,
U iang ô dow khnam, u iang ô da ka ryntieh,
U iang ô tda ka suloi, u iang ô da ka kaman,
U iang ô tae da u cher, u iang ô tae da u Sum,
Kam tae mo blai, kam tae mokynrad,
ïei a re u padiah, ïei a re u pathiang,
San kyntien shimat, san kyntien shipung,
Surap wa miat, su rap wabha,

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

ïei ni i dan, ïei ni i khat,
Hei. . . . . Heit.

Knia yoo knia (ïong u sniang):
him khoo knia khajiak dei tidiang tae chrow ha i sniang tae knia kamni ne, .

He. . . . . ha wa pait ïei knia, ha wa pait ïei khriam,
Dei wow miat nahi, dei wow bha na hi,
Dei wow ioosuk nahi, dei wow ioo khlain nahi,
Dei wow miat iyng ngiar, dei wow dap iyn-chor,
ïong me u wyrnai, ïong me u u skei,
ïoh mi u liwan wa miat, ïoh mi u li wan wa bha,
Cha thaw chong ïong me, cha thaw sah ïong mei,
Hoi dei re u uiñ dien, hoi dei re u uiñ phrang,
Ran ite i pyniow, ran ite i pynkdaw,
Ran i pai chuti, ran ipai chuwai,
ïoh miat u thyllad, ïoh miat u thylliang,
Lai dorbar dei re, lai sorbar dei re,
Cha dorbar ki blai, cha dorbar ki syiem,
Su rap wa miat, su rap wa bha,
ïei ni i dan, ïei ni i khat,
Kamte mo blai, kam tae mo kynrad,
ïei a re u padiah, ïei are u pathiang,
San kyntien chimat, san kyntien chipung,
Myntu ka sngi, myntu ka nong,
ïoh hi u lait liang, ïoh hi u lait luti,
ïong ka ni ka kur, ïong ka ni ka jait,
Ka jait ïong_____(khana ïei jait ïong kate ka nong phah knia)

Kamte mo blai, kam tae mo kynrad,
Myntu ka sngi, myntu ka nong,
ïong mei u wyrnai, ïong mei u skei,
Sah ram dei re, sah chah dei re,
He. . . . . heit,

Bom sniang :-

Suit um tiak ha u sniang, tae bom lei sien, ne san sien, tae pynjoo snam ha ka ka sla kñia

Dud

Man da iap u tae u sniang tae him ïa u khoo khajak, tae dud kamni ne, "Phui phi ki swait phi ki thawaner, phi ki khara phi ki khacha toh re wa ah huri, ah human, toh re wa bom huri wa bom human pyn wa em ïa kam wa em ïa kit nanglong pyrthai nang kha pyrthai na khmat ka ngi kyllung, 'nai kyllung wow kit radang wow kit tyng ngiah ïa i ki khon fiiaw iung ki khon fiiaw sem, phui. . . "(tae brait khoo wat ha i syiar wa ha u sniang)

U Kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Pait kñia

Man da dep u duud, tae him ïei syiar tae pait kñia dei wa ah dei liang timun, ah dei wa rap pynper tari cha liang itmun Man da dep u ah tae him khoo kñia tae booh i wi ar tae booh kha jiak ha thaw wa da dep ah, tae suit um khajiak. Hadien nei tae, tae tdeh ïei thnat ïei rweiñ.

Ka hukum ka hara u Tre kynrad

I ïa bait i ïa sud ïong u Tre kynrad wa u khon ñiaw iung khon ñiawsem toh, lada miat i thnat i rweiñ, ite mut lada wym-em u pai chuti chuwai, ite mut wa miat i kñia i khriam. Lada pai wa wan i thnat i rweiñ (apendix) i tae mut wa sih i kñia i khriam. Lada man kamte da hap ngiah wan ka wa kham ka wa sbait u lai u wan, u beh u bud cha ki wa lowh kiwa kheiñ chaki wathmat ki wa trong.

Kyrpang um ïong dep knia.

Mo. . . . . **umksiar, um rupa**
Kongka blai, kongka syiem,
Wa pynsait khmat wa pynsait khmut,
ïei ni i kyndit ïei ni i luber
iei ni i soit, iei ni i tar,
Kawa mih kawa wan,
Napoh mutha, na poh musiang,
Kam da em ïa kam, kam da em i iakit,
Nang long pyrthai, nangkha pyrthai,
Mo blai kynrad, mo syiem kynrad,
Myntu ka sngi, myntu kanong,
Kamwa miat i i kñia, kamwa miat i khriam,
ïei ïong u wymai, ïei ïong u skei,
ïoh u ran pakhet, ïoh u ran pakiñ,
ïoh u li wan wamiat, ïoh u liwan wa bha,
Cha thaw chong ïong mei, cha thaw sah ïong mei,
Mo . . . . . blai kynrad.

[Tae suit wat lei sien lei wat ha phrang ka sla knia]

Pynkhai sla kñia

Ngooh lei sien lei wat, tae khlei kyndit ïa ki ar sla ki pathi, tae booh ha jrong u wi u sla pathi u wa ha tre dooh. Him ar bynta u kwai na sla knia, wa arsla u pathi knia wa da dep khlei kyndit, dep tae suit um biang lei sien lei wat, ha phrang ka sla knia.

Pynkai bhur ladaw

Man da dep ïei ni ha neiñ pynpsut dei phrang ïa kate ka bhur ladaw kawa em kite ki bhet ki bhar, dei poh ka tae ka thlu wa da dep tih tae pynmih ne wan dei dien, hei tae, tae lai pynkai noh ïa ka tae ka bhur.

U kunok *By Mr Hetbormi Sungoh*

Bam doh : ïa kadoh toh u ïa bam pyllut bait chalum. *ki kur ïong ki nong phah kñia wym hoi u ïa bam ki ïa kate ka* ka doh kñia.

Lynnong - XII
KA THANGKHOO (ïONG PSIAH ÏUNG THYMMEI)
[Kyntang Ing]

Nang kong nang shap u kni ka iung, da li ong chwa u ïa u kha u man, tae man, da bait u, tae ïa bouh sngi wat u tae u kñi ïa u tae u kha u man, wow li rah u ïa u klong pyrnah ïong waia pynbait sngi waia pynbait nong. Tae man da poi i tae i por i tae i por i tae i lad, tae rah wat u tae u kni, u wa khut ïa u tae u kha u man, wei tae i pyrnah i pyrjin, ïoh u ïa pynbait kam ïa pynbait dam.

Chwa u iah dwar toh dei em i tymit i tyrcha lei sien !ei wat ki tae toh kamni ne:--

(1) Shi sien tymit toh wa u kñi, wa u iahdwar, wa u wa tah, i ni i tymit toh nei bynta u bait u iakreh kam kreh dam, hei ni toh u em lei tylli ki pliang nar, mar kawi samen, mar u wi samen u klong pyrnah, i sying i dakha, wa em ha jrong pliang nar. Hei ni toh u ngooh chwa ïei pyrnah, ar sien i wa ar toh nei bhah ka ryngkaw) bud sei sying & dakha (da kha dei thang tae khleh sying & blowh)

(2) Ka tymit kawa ar wan, toh wa u kñi, wa u iahkwar. Kani toh nei bynta wow sah kdang u iah dwar. Hei ni toh mar chi pliang, mar chi klong i pyrnah. I, ngooh blai toh kam tei hi ha neiñ, kam jowh dei em sying &dakha. Man da dep u tymit tae sah kdang wat ute u wa iah dwar.

(3) Ka tymit ïong iah wakham wa sbait chwa u psiah iung, u kni wa u iah dwar, ar pliang ar nar, ar klong ar song, kam wa ïa tymit wa ar hi.

Pynchei bhet u iah dwar ha ka wakham wa sbait. (iung bhah ïong ka)

Nang kong nang shap, pynchei u kni ïa u iah dwar nei bynta u pynchei bhet u kni ïa u khoh bet wa booh khoo, lei tylli ki klong, lei tylli ki surow phlang met, lei tylli ki kyrwiang dei psaw u wi u kyrwiang u wi u surow, u wi u moo khuri. Man da dep u kni u pynchei u kni, tae pynchei biang u iah dwar ïa ki tae ki tiar (surow, kyrwiang mookhuri) ha ka wakham ka wa sbait. Man da dep u iah dwar u pynchei tae, iah wat u ïa ka wakham wasbait, waia ki tae ki synran ïong u iah dwar kam jouh wa ki paidbah wa ïa kwah u ïa psiah nyng kong.

Ka trei ïong kate ka iung (iung bhah ïongka) toh wow rah surow hei por wa psiah, u lai ka leh ha dien ïong u iah dwar. Hawa lai hei ni i por wymhoi u iowh taksaw ne tab khyndong. U lah dwar u li iah u ka ka wakham, dei wa bowh chwa na iung chet ja, bud lei tae ha kam ra wa arbud ha ka kam ra wa lei. Ha kani ka kamra kawa lei, tae sdang wat u iah dwar u thang khoo. Man da dep ha kawa lei tae bud sa kawa ar, poi ha ka tkut kawa em kdang tae thang khatdooh wat u thang khoo ha ka nia ka yutang kawa jrong. ia u ni u khoo wa em ha khoh bet toh u li sait, daki khonkha ne trei iung, dang step bha cha um chwa u mihka sngi, da kinu kinu ki khon kha, ne ki tre iung. Wym hoi u klam bru ki hei por walai li sait ïa u ni u khoo u wow leh niam leh rukom. ïa ka kam Thangkhoo (iah dwar), em kam u leh niam da u kha u man, lei ngut u em kam, ki tae toh (1) u wi u iah dwar (2) keiñ khoh (wa em khoo chi ser) u iiñ u dei ti diang u iah dwar. (3) u keiñ klong pyrnah (lei tylli) dei timun. Ka sari ngooh to (1) Thang khoo (2) U SuitPyrnah i pyrnah

U Kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

u ngooh u wi u klong chi tkut, tang wa ha wow suit wan, tae waroh lei tylli hi.
(U Thangkhoo ha ka tkut wa nyngkong)

3. *THANG KHOO HA KA TKUT WA LEI*

He . . . . . syiem synchar, syiem sngi,
Biskurom Askurom, syiem Lyrmit syiem lyrchaiñ,
he . . . kamwa da mih i pyn ïiñ, kam wa da mih i pynkhai,
ïei ïong u chrot, ïei ïong u tnum,
ïong u chrot khulu, ïong u chrot khuiam,
wada kara u khrong, wada kara u nangsiang,
(wada roi, wada ïa par)
wada ban ka iapu, wada ban ka iahep,
(wa da jet da pra ka ling),
ïong kani ka iung————(khna ïei ïong kate ka iung)
kat dyn-ïei ïong kñi, kat dyn-ïei ïong kpa,
da thowh ïow kha, da tyor ïow man,
da nga wow iahdwar, da nga wow iahpliang,
da uni u keiñkhoh, da uni u keiñ star,
da uni u rah klong, da uni u rah song,
nga u jait (khana ïei pyrtuid u nongthangkhoo eg Sungoh)
kiwa em ka nor, u wa em ka prowh,
ki wa em ka khrong, u wa em ka tri,
hapoh ïongraij, ha poh ïong thaw,
ma ynnei ka miet, ma ynne ka nong,
kam wa da kop, ïow tylli, kamwa da kop ïow khuchi,
em hire u iathok, em hire u iajler,
Ïei ïong iah dwar, ïei ïong iah pliang,
mo myntu ka miet, myntu ka nong,
u la kha ïei tkut, u lakha ïei katar,
lei tkut na hi, lei katar nahi,

He . . . . . kam tae mo blai, kam tae mo kynrad,
kamte mo khoo ksiar, kamte mo khoo rupa,
kam da em ïa kam, kam da em ïa kit,
nanglong pyrthai nangkha pyrthai,
thang huri hire, thang human hire,
ïei hire u padiah, ïei hire u pathiang
lai lyngkhot kamte, lai tuma kamte,

He . . . . . nang long pyrthai, nang kha pyrthai
mih ite i iñ huli, mih ite iñ hula,
mih iwa iñ syndang, mih i iñ syngkit,
ha jrong ka main mutha, ha jrong ka main musiang,
kat dymnang u chong, kat dymnang u thiah,

lum dorbar ki blai, lum dorbar ki syiem,
ong wat tae ki blai, ong wat tae ki syiem,
"ï wa ïei u pyndum, ii wa ïei u pyntngen,
ïei ni i iñ syndang, ïei ni iñ syngkit,
mih ka 'yiem thulang, mih ka 'yiem thubi,
ong wat ko leite, kular wat ko leite,
Nga sê wa ïei u pyntngen, nga sê wa ïei u pyndum,
ïei ni iñ syndang, ïei ni synkit,
ma kate ka 'yiem thulang, ma kate ka 'yiem thubi,
Jait ka wa em khoh, jait ka wa em star,
bet khyndaw lei khoh, bet khyndaw lei sun,
Phrui ne dei timun, phrui ne dei tidiang,
ha jrong ka main mutha, ha jrong ka main musiang,
ha jrong muriap, ha jrong mu- ang,
neh i khyndaw iatha, neh i khyndawïaman,
neh wat ka tangsah, neh wat ka tangroi,
neh sei ïong ki daiñ, neh sei ïong ki praw,
neh wat ïong u sniñ, neh wat ïong u ra-iai,
neh wat ïong u makaleiñ, neh wat ïong u makachiang,
neh sa u daiñïang, neh sa u daiñ pun,
He . . . te u khon ñiawïung, tae u khon ñiawsem,
lai beh doh usê, lai beh phad usê,
cha poh lilung, sha poh liheh,
ïoh bam kot kisê, ïoh bam sdep kisê,
ma cha poh lilung, ma cha poh liheh,
em i tae iwaïam, em i tae iwa skiat,
wai tyndong khnam kisê, wai tyndong ryntieh usê,
lai wat u leite, tur wat u leite,
chem u ïei waïam, chem u ïei wa skiat,
ha tre u daiñïang, ha tre u daiñpun,
Ong wat u khon ñiawiung, ong wat u khon ñiawsem,
"Ma ii tae waïam, ma ii tae wa skiat,
ong wat u khoo ksiar, ong wat u khoo rupa,
"Waïam ô tae, wa skiat ô tae,
wym nang ô u heh, wym nang ô u san,
neh hire i kyndit, neh hire i luber,
wa bam ka muid, wa bam ka mynthna,
ïei kyndit ïong nga, ïei luber ïong nga,
to ri ïa nga, to lum ïa nga,
nga sê wa ïei u pynkot, nga sê wa ïei u pynsdep,
ïa mei u khon ñiawiung, ïa mei u khon ñiawsem".
mih wat tae u sa-ud, mih wat u sataiñ,
ong wat u sa-ud, ong wat tae u sataiñ,
"Ko khon 'ñiawiung, ko khon 'ñiawsem,
to ri ïa nga, to lum ïa nga,
nga sê wa ïei u pynkot, nga sê wa ïei u pynsdep,

ïa mei u khon ñiaw iung, ïa mei u khon ñiawsem,
nga sê wa bha ka pharang, nga sê wa bha ka patkut,
ma du kam u khoo ksiar, ma du kam u khoo rupa,
sbait sa ka pharang, sbait sa ka phatkut,
ï u ïei u pynkot, I u ïei u pynsdep,
kat ïa mei u khon 'ñiawïung, kat ïa mei u khon 'ñiawsem, "

ong wat u khoo ksiar, ong wat u khoo rupa,
"Ko khon 'ñiawiung, ko khon 'ñiawsem,
to ri da nga, to lum da nga,
nga sê wa ïei u bichar, nga sê wa ïei u pynchong,
ha jrong ka prah, ha jrong u maleng,
chirup wa ka skiah, chirup wa ka pdem,
nga wa man pulieh, nga wa man putem,
ha wa ei mi ïei rong, ha wa ei mi ïei rup. "
bam hi nga chihajar i miet, chihajar I step,
nga wym em i sñiawsih nga wymem I sñiawdiaw,
wym em i iamrem wymem i iamtuid,
Kylli wat u khon ñiawïung, takit u khon niawsem,
Sa how sa-ut, sa how sataiñ,
"Ko sa-ut ha mei, ko sataiñ ha mei,
em bichar mi mo, em pynchong mi mo,
ha jrong ka prah, ha jrong ka maleng,
man pulieh mi mo, man putem mi mo,
hawa ei ô ïei rong, hawa ei ô ïei rup,
hawa pynkumanat, hawa pynkumatu, "
Ong wat tae u sa-ut, ong wat tae u sataiñ,
"Em bichar are, em pynchong are,
man pulieh are, man putem are,
lada man pulieh, lada man putem,
lang syrthut ô tae, lang syrthet ô sê,
ïei are u eirong, ïei are u ei rup".
ong wat u khon ñiawiung, ong wat u khon ñiawsem,
Sa ïow khoo ksiar, sa ïow khoo rupa,
"ï ki sakhi ïongmei, ii ki sabut ïong mei,
Ong wat u khoo ksiar, ong wat u khoo rupa,
"Ki sakhi ô tae, ki sabut ô tae,
dei ïong u saru, dei ïong u salah,
dei ïong u toh, dei ïong u nai,
kylli wan u khon ñiawiung, Takit u khon ñiawsem,
"Ko sa-ut a mei, ko sataiñ a mei,
ï ki sakhi ïongmei, ï ki sabut ïong mei,
ong awat u tae u sa-ut, Ong wat u sataiñ,
"Nga ki sakhi ô tae, nga ki sabut otê,
dei ïong u sder, dei ïong u shken, "

bichar wat u khon 'ñiawiung, bichar wat u khon 'ñiawsem,
da bang i yutang, da bang i yubat,
ïong u khoo ksiar, ïong u khoo rupa,
da ang- nud u ri, da ang nud u lum,
Ong wat u khon 'ñiawiung, ong wat u khon 'ñiawsem,
"Kamnu u riïame, kamnu u lum ïa mei,
Ong wat u khoo ksiar, ong wat u khoo rupa,
"Khang mi tae ïow stiar, khang mi tae ïow iyngkar,
ïoh neh i khyndaw ïa tha, ïoh neh i khyndaw ïaman,
ïoh neh se ka sboh ioh neh se ka sbur,
pynbiang sa ka um, pynbiang sa ka wah,
man da khain lei bnai, man da khain lei bther,
to rah ïa nga to lum ïanga, to lum ïa nga,
hapoh i iung ha poh i sem,
ong wat u khon 'ñiawiung, ong wat u khon 'ñiawsem,
"Man da ri kamte, man da lum kamte,
Mo tae khia ïong blai, mo tae khia ïong syiem,
Ong wat u khoo ksiar, ong wat u khoo rupa,
khia ïong blai hire, khia ïong syiem hire. "
miat tang iwa ri ianga, tang i wa lum ia nga,
tangwa wa pynkhuid synrum, tangwa pynkhuid synreh,
lait tangwa bam ka sim, lait tang na wa bam ka doh,
lait tang na wa bam ka mrad, lait tang na wa bam ka mreng,
lait tang na u walieh, lait tang na u wa chiaw,
i tae wat se i wa khia i tae wat se i wa stiñ.

Man da bait wari, man da bait walum,
lai wat tae u khon ñiaw iung, lai wat u tae ukhon ñiawsem,
mut li thyllem daiñheh, mut u thyllem daiñ kmai,
ïoh khang ïow rud, ïoh khang ïow iyng kar,
man da mut u thyllem, man da mut u tympat,
biang sang sê ka lymmaiñ, biang sang sê ka mynnied,
ïei re u thyllem, ïei re u tympat,
lai thowh buit usê, lai thowh lad usê,
na trei i mynneiñ, na trei i khyndaw,
mih wat u kamar, mih wat u satar,
ïong u Biskurom, ïong u Askurom,
ong wat u kamar, ong wat u satar,
"Ma u khon ñiawiung, ma u khon ñiawsem,
ma cheinu u lai, ma cheinu u wan,
ong wat u khon ñiawiung, ong wat u khon ñiawsem,
lai thowh buit ô sê, lai thowh lad ô sê,
ïoh thyllem deiñ heh, ïoh tyllem deiñ kmai,
ïoh lum ïow khoo ksiar, ïoh lum ïow khoo rupa,
ïoh khang ïow rud, ïow rud, ïoh khang ïow iynkar, "

ong wat tae u kamar, ong wat tae u satar,
"Nga sê wa ïei u chna wait, nga sê wa ïei u chna sdai,
ïoh thyllem deiñ heh, ïoh thyllem deiñ kmai"

thow wait wat tae u kamar, thowh sdai wat u satar,
ha ka schlem ïong, ha ka lwa ïong O,
pynchei wat u kamar, pynchei wat u satar,
ïa ka tae ka wait, ïa ka tae ka sdai,
rah wat u khon 'ñiawiung, rah wat u khon 'ñiawsem,
ïa ka tae ka wait, ïa ka tae ka sdai,
thyllem deiñ heh usê, thyllem deiñ kmai usê,
khang wat u ïow rud, khang wat u ïow iynkar,
mih wat sê u khah, mih wat sê u khor,
ong wat u lei tae, kbai wat u lei tae,
"Nga sê wa ïei u pynskem rud,
nga sê wa ïei u pynskem iynkar"
lada beh u pylliang chawah, dem hi ô chawah,
lada beh u pylliang chañeiñ, dem wat ô chañeiñ"

te mih khon ñiaw iung, tae mih wat u khon ñiawsem,
tae ong u khon 'ñiaw iung, tae ong u khon 'ñiawsem
ma yi tae wa kyan, ma yi tae wa smur,
na trei khyndaw, na trei i mynnaiñ,
tae ong wat ka taben, tae ong wat ka tamu
"Kyan khon ô se, kyan nat ô sê "
kyan ko chisien kyan, mih hynñiaw takñi
kyan ko chisien kyan, mih soo ngut kynthai
kite ki 'ñiaw takñi, kite ki 'ñiaw takpa,
katda jlan i kab, kat da jlan i phar,
kat da jlan ki mat, kat da jlan ki pung,
uiñ sawari kisê, uiñ sawakan kisê,
chaiñ mynnaiñ kisê, chaiñ kyndaw kisê,
Ki tae ki soo ngut kynthai, kite ki soo ngut khynnah,
sahwiar kisê, sahtham kisê,
katda khia ka sapkjat, katda khia ka sapkti,
li thooh thaw chong kisê, li thowh thaw dem kisê,

He. . . mih ki lei tae, poi wat ki leitae
chaka ri wa der, cha ka ri wa kait
chong pyrkhat kisê, chong pyrdaiñ kisê,
ha pynkat luti, ha pynkat synkeiñ,
Tae mih wat u khon 'ñiaw iung, tae mih u khon 'ñiawsem,
man da mih u tae, man da lai u tae,
Poi ha pynkat luti, poi ha pynkat synkein,
ngok wa ka syiem Pyrtooh, ngoh wa ka syiem lyrwei,
Ong ka syiem pyrtooh, ong ka syiem lyrwei,

U kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

"Ma u khon 'ñiaw iung, ma u khon 'niaw sem,
chei nu ni u lai, chei nu ni u wan, "
Ong u khon ñiaw iung, ong u khon ñiawsem,
"Lai ïa khlei ô sê, lai ïa khait ô sê,
ha khmat u sahep, ha khmat u suba, "
tae ong wat ka syiem Pyrtooh, tae ong ka syiem lyrwei,
"To ri ïa nga, to lum ïa nga,
Nga sê wa ïei u ei buit, nga sê wa ïei u ei mudia,
ïoh mi u em maiñ, ïoh mi u em chraiñ".
ong wat u khon 'ñiawïung, ong wat u khon 'ñiawsem,
"Ma kamnu u ri, ma kamnu u lum,
mo dei khia ïongblai, Mo dei khia ïong syiem. "
ong wat ka syiem pyrtooh, ong wat ka syiem lyrwei,
"Hawa ri ïa nga, hawa lum ïanga,
"Khia ïong blai hire, khia ïongsyiem hire,
nga i dan ô tae nga i khat ô tae,
du u dan pulieh, du u dan putem. "

Mih wan u khon ñiawiung, mih wan u khon ñiawsem,
bah u tae ïow khnam, bah u tae ïa ka ryntieh,
lai beh doh usê, lai beh phad usê,
Poi u ha pyngkat luti, poi u ha pyngkat syngkeiñ,
ïa chem wat u leite, ïa takhowh wat u leite,
wa ka syiem Kpong, waka syiem mynnaiñ,
ma ka tae ka syiem Kpong, ma ka tae ka syiem Mynnaiñ
Kylli kylli ko sê "ko khon ñiawiung, ko khon ñiawsem,
"Ma cheinu u lai, ma cheinu u wan,
ong u khon 'ñiawiung, ong ong u khon 'ñiawsem,
"Lai beh doh ô sê, lai bah phad ô se, "
ong wat ka syiem Kpong, ong wat ka syiem mynnaiñ
"To ri ïa nga, to lum ïanga,
nga sê wa ïei u pynthlah, nga sê wa ïei u pynwyrngu,
nga sê wa ïei u pynthang ïong, nga sê wa ïei u pynthang lieh,
ïow tae u doh, ïow tae u phad,
ïoh suk u siat, ïoh suk u chair, "
Ong wat u khon ñiawiung, ong wat u khon ñiawsem,
"Mo, man da ri ïa pha, mo man da lum ïa pha,
mo tae dei khia ïong blai, mo tae dei khia ïong syiem. "
ong ka syiem kpong, ong ka syiem mynnaiñ,
"Em hire u khia ïong blai, em hire u khia ïong syiem,
"i dan ô tae, i khat ô tae,
man da ïoh mi ïow doh, man da ïoh mi ïow phad,
tae da rah ïei khleih, to rah ïei tdong,
ha jrong ka kdang, ha jrong ka skit,
chirup dei lang, chirup dei bi,
wow dan pulieh, wow dan putem".

U Kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

mih u khon 'ñiawsem, mih u khon 'ñiawsem,
bah u tae ka muna, bah u tae mudong,
lai kha- ii usê, lai kha ba usê,
poi u ha pyngkat luti, poi pyngkat syngkeiñ,
ïachem wat u wa ka syiem Najer,
ïa chem wat u wa ka syiem Nasong
ong wat ka syiem Najer, ong wat ka syiem Nasong,
Ko khon 'ñiaw iung, ko khon ñiawsem,
"To to ri ïa nga, to lum ïa nga,
nga sê wa ïei u pyniosuk, nga sê wa ïei u pyniotynnad,
Ïei ïong ki mar, ïei ïong ki mata,
ïoh u ei thylliej, ïoh u ei sa ba,
ïoh man i dai, ïoh man i thied".
ong wat u khon 'ñiaw iung, ong wat u khon 'ñiawsem,
"Mo tae man da ri ïa pha, manda lum ïa pha,
mo dei khia ïong blai, mo dei khia ïongsyiem".
ong wat ka syiem Najer, ong wat ka syiem Nasong,
"Nga idan ô tae, nga i khat ô tae,
du u dan pulieh, du u dan putem. "
mih wan u khon 'ñiawiung, mih wan u khon 'ñiawsem,
bah u ïow makhu, bah u ïa ka wait,
lai li khiah usê, lai li rep usê,
ïei ïong u symbei, ïei ïong u phniang,
ïa chem wat u wa ka blai iung, iachem wat u waka blai sem,
ong wat kate ka blai iung, ong wat ka tae ka blai sem,
"Ko khon 'ñiawiung, ko khon 'ñiawsem,
ma chei nu u lai, ma cheinu u wan,
ong wat u khon 'ñiawiung, ong u wat khon 'ñiawsem,
"Lai ri rep ô sê, lai li khih ô sê,
ïei ïong u symbei, ïei ïong u phniang. ",
ong wat ka blai iung, ong wat ka blai sem,
"To ri ïa nga, to lum ïa nga,
nga sê wa ïei u ïa chah, nga sê wa ïei u ïa ker,
Ïei ïong u symbei ïei ïong u phniang,
em ïong u khnei, em ïong u rasang,
em ïong u 'ñiang khar, em ïong u 'ñiangkhung
em i ïong u 'ñiangksi, em i ïong u 'ñiangtpai
em i ïong ka sim, em i ïong ka doh,
em i ïong u pylliang, em i ïong u pynther, "
ong wat u khon 'ñiawiung, ong wat u khon 'ñiawsem,
"Mo ha wa ri kamte, mo ha wa lum kamte,
mo em chitom ïong blai, mo em chitom ïong syiem. "
ong wat tae ka blai iung, ong wat tae ka blai sem,
"Nga i dan ô tae, nga i khat ô tae,
i wa tam na ma khu, i wa tam na ka wait,
i watam khoh bet, i wa tam khoh thiang,

i phrang ïa nga, ïa chwa ïa nga,
ïei ïong u thymmei, ïei ïong u iala,
nga ite sê i dan, nga nga ite sê i khat. "
ong wat u khon ñiawiung, ong wat u khon ñiawsem,
"Dabait i wa ri, da bait iwa lum,
hapoh i pynthor, hapoh i bhin.

He.....kat dynnang u chong, kat dynnang u thiah,
wa ban ka lyer, wa ban ka tyrsi,
wa ban u slap, wa ban u sngep,
wa ban ka ïa ïong, wa ban ka ïa ngit,
wa ban ka sadop, wa ban ka tyrpait,
tae ma ka simlari, ma ka sim lakhaw,
da thowh ko ïei kynder ka moo,
da thowh ko ïei kynder ka deiñ,
pyn thowh ko ïei skum, pynda thowh ko ïei stait,
pyn thowh ko ïei ïung, pyn thowh ko ïei sem,
pyn thowh ko ïei syntu namkhah,
pynthowh ko ïei syntu nam khor,
tae jait u khon 'ñiawïung, tae jait u khon 'ñiawsem,
tae nang hire u shong, tae nang hire u thiah,
wa ban ka mynjer wa ban ka mynthah,
tae thowh hi tae ïow chrot, tae thowh hi tae ïow tnum,
tae thowh hi tae ïa ka taksaw,
tae thowh hi tae ïa ka pamboh,
tae thowh hi tae ïow chrot khulu,
tae thowh hi tae ïow chrot khuyam,
ïong u Makaleiñksiar, ïei ïong u makaleiñrupa,
tae man da lai li thowh, man da lai li tyor,
ïow makaleiñ ksiar, ïow makaleiñ rupa,
la kyrnah synrang, la kyrnah synthap,

Te jait hi u khon 'ñiawïung, jait hi u khon 'ñiawsem,
noh wat sê ïow tyrut, noh wat sê ïow smer,
ioh u lait u tyrut,ïoh u lait u tyrma,
ah wat sê ïow smai, ah wat sê ïow tang,
ma ta em i wa lait, ma te em i wa tam,
dei ïong u thylliej, dei ïong u saba,
te ei wat mi ia ka dak, ei wat mi ia ka chin,
ia ki te ki daiñ, ia ki tae ki praw,

pyn da phah hi ïa ki lok, pyn da phah hi ïa ki jor,
da phah hi ïa u khliehshnong, da phah hi ïa u trechnong,
tae pyn daphah hi ïa u bang, pyn daphah hi ïa u suk,
tae bah hite ka wait, tae bah hi tae u sdai,

bah hi tae ka lamakhot, bah hi tae ka lamakor,
thowh wat ki ia ka kharat, thowh wat u ia ka lamaten
Tae kam wa phah hi tae, tae kam wa ong hi tae
ïa mei u khlieh shnong, ïa mei u tre shnong,
ïa mei u hi u bang, ïa mei hi u suk,
kam wa pait hi sê, kam wa sylli hi sê
tae mo kini sê ki daiñ, tae mo sê ki praw,
ha kyrnah synrang, ha kyrnah synthap,
tae to ïa pait walang, tae to iapait wabi,
dow myn chong wadong, dow mynchong wawei,
dow mynchong symphut, dow myn chong tyrkhang,
dow myn ïyngka wah, dow myn iyngka duid,
dow myn sap snieh, dow myn sap swur,
dow myn em wasih, dow myn em waroi,
lada em wasih, lada em waroi,
phi wan hi ki Blai phi wan hi ki Syiem,
phi hi sê wow noh, phi hisê wow chat,
kam wa pait walang, kam wa pait wabi,
wa mei u bang, wa mei u suk,
tae mih ka tympih hi mi, da mih ka tympdung hi mi,
tae noh hi mi ïa ka phalap, tae noh hi mi ïa ka phalur,
noh hi mi da miat, noh hi mi da bha,
na kyrnah synrang, ha kyrnah synthap,
tae lait hi thakha, tae lait hi tadan,
lait tae wei mynsoo, lait hi tae wei mynsnam,
tae mo u tah da dep, tae mo u daiñ da dep,
tae poi ha i tae i rah tae, poi hi ha i tae i rong,
ïei hi u chkeh, ïei hi u langian,
pyn iaphi hi ki shnong, pyn ïa phi hi ki raij,
pyn iaphi hi ki bang, pyn iaphi hi ki suk,
tae rah hi phi damiat, tae rah hi phi dabha,
la kyrnah synrang, la kyrnah syntap,
lait takha sang hi, lait tadan sang hi,
pyn da lait mynsoo, pyn da lait mynsnam,
lawa tah hi leh, la wa daiñ hi leh,
lawa rah hi leh, la wa rong hileh,
da ki khynroo wa rah, da ki khynroo warong,
ma heini i yurim, ma hei ni i puta,
pun i dei song synjat, pyn i dei song lyntor,
kam wa pan pharat pyn dei pan pharong
na ka 'yiem thulang, na ka 'yiem thubi,
da mei hi u khoo ksiar, de mei hi u khoo rupa,
da ka sla lamet, da la sla latang,
miat hi i pynioo wa miat, miat hi i pynioo wa bha,
te da pynioo re mo, te da pynkdaw remo,
ia ki tae kiwa rah, ia kitae ki wa rong,

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

ia kini ki daiñ, ia ki ni ki praw,
u pynhiar heini, u pynhap heini,
thowh wat ia kiwa pyndait, thowh wa ia ki wa pynkem,
kiwa pynkem da miat, kiwa pynkem da bha,
tae i rah da dep, tae i rong da dep,
te i pyndait da dep, te i pynkem da dep,

He.....
kamwa da ïei ñ u chrot, kam wa da ïeiñ u tnum,
kamda ïeiñ u ni u pamboh, kamda ïeiñ u ni u taksaw,
kam da ïeiñ u riphud, kam da ïeiñ u pynser,
ha jrong ni i yurim, ha jrong ni i Puta,
poi dow wa embok, poi dow wa emrawiang,
da ki beh diñ ma, da ki wabeh diñ theh,
da ki beh iynphoo snu, da ki beh Iynphoo snep,
ïoh u nang u thiah suk, ïoh u nang u thiah saiñ,
ha jrong i ni i yurim, ha jrong i ni i puta,
ïoh u nang u beh ktiar, ïoh u nang u beh wieh,
ïoh u beh wasih ïoh u beh waroi,

tae em i ïong ka kdang, em i ïong ka skit,
em sei ïong u chrot, em sei ïong u kuna,
em i ïong thaw jrong, em i ïong thaw tbian,
la wa tah hi leh, la wa daiñ hi leh,
la wa rah hi leh, la wa rong hi leh,
sei ïong thaw jrong, sei ïong thaw tbian,
ïei iong ka kdang, ïei ïong ka skit,
tae nang re u thaw dei ïong kñi,
tae nang re u thaw dei ïong kpa,
pyn dachkeh hi mi, pyn da langien hi mi,
da nga hi u kha, da nga hi u man,
tae nga leh kop wamiat, tae nga leh kap wabha.
thaw hi ô da miat, thaw hi ô da bha,
tae nga da ngooh hi oo, nga da ngooh dem hi ô
ïei ïong ka Synchar, ïei ïong ka syiem sngi
ïa u Biskurom, ïa u Askurom,
ïa ka syiem lyrmit, ïa ka syiem lyrchaiñ,

He ..... kamtae mo Blai kamtae mo kynrad,
ko kñi ha mei, ko kpa ha mei,
mynstep hi ka sngi, mynstep hi ka nong,
dang pynbiang mi sê, dang pyntoh misê,
lada em i duna ïongnga, lada em i duchi ïongnga,
mei hi sê wow pynbiang, mei hi sê wow pyntoh,
mynstep wan ka sngi, mynstep hi ka nong,
dang pynsum mi sê, dangpynsait mi sê,

U Kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

ïei ïong u chrot, ïei ïong u tnum,
dang pynkumanat misê, dang pynkumatu misê,
dang ei mi ïei rong, dang ei mi ïei ruk,
ha jrong ka kdang, ha jrong ka skit,
dang iang kdang mi sê, dang ïangskit misê,
nga wan wow ia pait walang, nga wan wow ia pait wabi,
ïei pynkurong ïong mei, ïei pynku ruk ïongmei
ha jrong u chrot, ha jrong u tnum,
ha jrong ka kdang, ha jrong ka skit,

He.....kamtae mo Blai kamtae mo kynrad,
Kamwa da ïiñ u chrot, kam wada iiñ u tnum,
u chrot khulu, u chrot khuyam,
ïoh u skem u chrot, ïoh u skem u tnum,
ha jrong i yurim, ha jrong i puta,
ioh bang hi ka dien,ïoh bang hi ka rwet,
ioh ïoh ïow doh,ïohïoh ïow phad,
dow kai maji, dow ser sangot,
dow khyndei pamnat, dow khyndei pamchiang,
dow 'niang daloi, dow 'ngiem lyngdoh,
dow wa dap u ia chep, dow wa dap u ia phaw,
dow wa dap synnaiñ, dow wa dap kyrjowh,
dow mynna daloi, dow mynna pator,
dow mynna ha wah, dow mynna ha neiñ,

He ..... kamtae mo blai, kamtae mo kynrad,
ïoh u nang u chait, ïoh u nang u tram,
Dei ïong kawa kham, dei ïong ka wa sbait,
Dei ïong u kñi, dei ïong u kpa,
Dei iong kiwa keiñ khoh, dei iong kiwa keiñ star,
Dei iong wa rah klong, dei iong wa rah song,
Dei iong ki warah, dei iong ki wa rong,
Dei iong ki watah dei iong ki wadaiñ,
Dei iong kiwa ei dain, dei iong kiwa ei praw,
Dei iong kiwa iarap dei iong kiwa iatan,
Kamtae mo blai kamtae mo kynrad ,
ïoh kara u khrong, ïoh kara u nang siang,
ïoh uei iuman, ïoh u ei iu khroo,
ïoh khroo wei jait, ïoh khrow wei kynja,
Khad-ar ki lum, khad -ar ki wah,
kamte mo Blai, kamte mo kynrad,
napoh ni i iung, na poh ni i sem,
ïoh mih u kaja, ïoh mih u myntri,
ïoh mih u piar, ïoh mih u khai,
ïoh mih u sahep, ïoh mih u suba,
da kiwa em maiñ, da kiwa em chraiñ,

U kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

da kiwa bang thylliej, da kiwa bang saba,
da kiwa ïei u padih, da kiwa ïei u pa thiang,
hei ïong ka niam, la hei ïong ka dustur,
da kiwa ïei u bichar, da kiwa ïei u pynchong
ïei ïong ka kur, ïei ïong ka kmai,
ïei ïong ka chnong, ïei ïong ka thaw,
ïei ïong ka muluk, ïei ïong ka elaka,
ioh u mynna ha wah,ïoh u mynna ha neiñ,
kamte mo blai, kamte mo kynrad,
mo mei u khoo ksiar, mo mei u khoo rupa,
mei hi u khon chyndon, mei hi u lakor,
u khon yuwar, u khon lyngkor,
kamwa em ïa kam, kamwa em ïakit,
nanglong pyrthai, nangkha pyrthai,
ïei iong wow ïah dwar, ïei iong wow ïah pliang,
ha wa thang ia mei, hawa chbeh ia mei,
ha jrong ka diñ mar, ha jrong ka diñ theh,
ïei iong wow pynkot, ïei iong wow pynsdep,
ïow khon 'ñiaw ïung, iow khon ñiawsem,
toh re wa thang huri, toh re wa thang human,
kamte mo blai, kamte mo kynrad,
ïei hi are u padiah, ïei hi are u pathiang,
kam ka sngi ki manchwa, kam ka sngi ki longchwa,
san kyntien chimat, san kyntien chipung,
Mo.....Blai kynrad chihajar i ngooh,

BAM NIAM :-Man da dep u thangkhoo tae ïa bam niam, u Kñi, toh u chong u mar pyrchah ïa ka kdang, i jingmut wa pait ioo suk u ïei sah kdang. Kiwa ïa bam niam toh u watah, u kñi, u ïahdwar, kiwa khrong & u kha u man. Man da dep u ïa bam niam tae khanatang wan u waheh kieh yutang kieh yubat (kñi).

Lynnong - XIII
KA KHANATANG (ÏONG U LYNGDOH)

Khanatang ïong u lyngdoh ha ïong raid hakapor pastieh Ryngkaw ha shangpung. (Man da dep u ïa bam ïa dih tae khana tang)

Ka yutang u Lyngdoh ha ïong Raij.

Tae kamnure ma shisien u sñiaw, kat dei jait lyngdoh, langpung,
Tae kam wa ïa em i ïa tip i ïa sian,
Kat dei jait lyngdoh lyngpung tae, ma shisien u sñiaw,
Ote u lai Ô sê u khana ïa ka tae, ka yutang ksiar yutang rupa,

U Kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Tae kat da sah khynnah, tae kat da sah khon swet otê,
Tae ïoh are ie tae i sahap i iynbar,
Na ki Men yulieh, na ki men yukhung,
Tae shem teiñ dei are, shem jieh dei are
Ia kani ka yutang ksiar, ïa kani ka yutang rupa,
Tae pam eh aka, kam pam nat u klong, u pathoo,
Put na eh sha wah, tae put na eh sha neiñ,
Na poh i kper, sha kylla i wyrcha,

Tae. . . . . mo blai kynrad,
ïei tam u ngooh u chimnam ô tae,
Tae ngooh ô ıa ka syiem Synchar,
Syiem ngı, Biskurom Askurom,
Tae. . dukat ïa kite mo ki blai,
U ngooh u chımnam otê,
Dang ngooh ô tae sa ïa ka syiem Lyrmit lyrchaiñ,
Tae dukat ıa kite mo ki blai,
U ngooh u chimnam ô tae,
Dang ngooh ô sê ïa ki ryngkaw ki wasa,
Ia u syiem Chiraid, syiem chithaw,
Tae ngooh ô tae sa ïa ka Sad, ka dor,
ïa ka Keiñmylli, ka Khonduwan,
Tae du kat ïa kı tae mo ki blai kynrad u ngooh,
Tae dang u ngooh ô se,
Sa ïa ka syıem pyrtooh syiem Lyrwei,
Tae ngooh wan ô se,
Ia ka Kopatı sah pati, Ronchyndi,

Tae. . . . ngooh wa ô,
ïa ka Mut thamuna, Sympei thamuna,
Tae. . . . dang ngooh wan ô ïei Wachit ïei wamar,
Mo du kat ïa kite mo u ngooh u chimnam otê,
Dang ngooh ô tae ïa ka Mustemka Muior,
Kyndorksiar, kyndor rupa, ka lynti ksiar ka Hianti ksiar,
Dang ngooh choh ô ïei myn-naiñ tylla, ka khyndaw tylla,
Tae. . . ngooh wan oo, ïa ka Tawiar takan,
Rangnah, Um-lurem ka bor kupli
Puja, syiem lawmuchai,

Tae. . . lang mo du kat kite,
Ki blai, u ngooh, u chimnam otê,
Dang ngooh wan oo,
Sa ïa ki waheh sookur san kur,
Ia ki waheh Khad-ar-Nor, khad-ar Prowh,
Tae. . . . dang ngooh otê, sa ïa u lyngdoh lyngpung,
Sa iow u Daloi kher pator kher,

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Tae. . . lang mo du kat kite, u ngooh u chimnam otê,
dang ngooh otê, ïa ki soo sangot, soo maji,
Tae. . lang mo du kite u ngooh u dem otê,
Dang ngooh wan ô, sa ïa ki soo Dhulia soo dharna,
ïa ki soo Tahkseh, soo tahdain,
Tae. . . dang ngooh, dang chimnam otê,
Sa ïa u dan, sa ïa u sir,
Ngooh wan otê, sa ïa u chutia u pyrkai,
Tae ngooh wan ô sa ïa ki arlar, arphar,
Ngooh lang ngooh bi sa ïa ki Lam-knia, lam khriam,
Tae ngooh wan ô ïa ki shnong, ïa ki thaw,
Ki wa iarap, iatan yn-nei ka sngi,
Tae ngooh wan ô, dei lang dei bi,
Sari waroh hei. . . . .

Kam wa khoh ïei nam ïei pyrtuid,
ïong ki tae ki waheh, ïong ki tae ki wasian,
Ki nongseiñ muluk Elaka
Toh U Riang, wow Row,
U Riang ïong Dhar, u Row ïong Sungoh,
Tae jait ki tae ki Riang, jait ki tae ki Row,
Jait ki tae ki kongsan, jait ki tae ki kongruid,
Thouh thaw chong kisê, thouh thaw dem kisê,
Tae mih ki la Raij khynriam, mih ki la raij langhian,
Lai beh doh kisê, lai beh phad kisê,
Thouh thaw shong kisê, thouh thaw dem kisê,
Kam wa thouh thaw shong, kam wa lai beh doh,
Poi wat ki ha pynthor Sung,
Ma heini ha pynthor, ma heini ha Sung,
Skem hire ka Kut, skem hire ka Khet,
Skem hire wyrcha kor, skem hire wyrcha bor,
Em hire i ioo chkeh, em hire i ioo kdang,
Kat da lyngkdang ki lum, katda lyngkdang ki wah,

Lai wan ki lei tae, wan - wan ki lei tae,
Thouh thaw chong hi ki, thouh thaw dem hi ki,
Lai ki dei phang mihsngi, lai ki dei phang mih bnai,
Poi wat ki ha Nang rim, poi wat ki ha Lyng kian,
Da biang i pynthor, da biang i bhin,
Da biang ka krem, da biang ka kroh,
Ka krem Nangrim, ka krem lyngkian,
Ma hei ni ha Nangrim, ma hei ni ha lyngkian,
Seiñ wat ki ïa ka iaw, seiñ wat ki ïa ka syiem,
Bouh moo niam kisê, bowh moo rukom kisê,
Ma kite ki Riang, ma kite ki Roo,
Lai beh doh kisê, lai beh phad kisê,

Lai beh dakha kisê, beh dathli kisê,
Tymbud ka wah umiurem, tymbud ka wah changdeiñ,
Da poi ki heini i chnong, da poi ki hei ni i thaw,
Da ioobiang ki ïei thaw, da ioo kdang ki ïei bhaw,
Da biang sê ka kut, da biang sê ka khet,
Da biang sê ka synrang, da biang sê ka synthap,
Da biang wyrchakor, da biang wyrcha bor,
Man da uiñ kisê man da iaid kisê,
Thieh da em yura, thieh da em puta,
Jait kite ki kongsan, jait kite ki kongbah,
Pyn kiwa em buit, pyn kiwa em mudia,
Seh wat ki dei yura, seh wat ki dei puta,
Dow yura yapu, dow yura yahep,

Man da uiñ kisê, man da lai kisê,
Da ïa chemwa waki Rymbai, da iachem waki sutnga,
Kiwa seh yura, kiwa seh puta,
Wa chong kisê, wa sah kisê,
Ha smen Rymbai, ha kynder Rymbai,
Ma hei ni i por, ma heini i lad,
Da mih i khajia, da mih i khapon,
Da mih i bichar, da mih i khadar,
Ma kite kite ki Rymbai, makite ki Sutnga,
Da rah ki chow syiem, da rah ki chow kmai,
Chapoh pynthor, cha Jaiñtiapur,
Wow em i bichar, wow em i khadar,

Man da mih i bichar, man da mih i khadar,
Ma ki syiem wa kmai, ma ki syiem wa khroo,
Pyn daphah chakri, pyn daphah chakor,
ïei tae i chi-na ïei tae i chihon,
ïei ïong ka muluk, ïei ïong ka Elaka
Wow li lai pynchong, wow lai li pynthiah,
ïa kani ka thma, ïa ka ni ka riang,
Ma hei tae i bichar, ma hei tae i pynchong,
Da em i sakhi, da em i sabut,
Dow Yura yapu, dow yura yahep,
Da ksan hi ka nia, da ksan hi ka yutang,
Ka ïong u Riang, ka ïong u Roow,
Lai lyngkhot kamte, lai tuma kamte,

Tae mih wat ite wa kyan, tae mih wat ite i wa smur,
Na tre i mynnaiñ, na trei i khyndaw,
Tae ap kyndiar kisê, tae ap kyndop kisê,
ïei tae i wa kyan, ïei tae wa smur,
Boi leh dei ïong ka ded, boi leh dei ïong ka lymmu,

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Boi leh dei ïong ka bom, boi leh dei ïong ka nakra,
Jait ki tae ki blai, jait kite ki syiem,
Jait kite ki kongsan, jait kite ki kongruid,
Jait ki wa em pynchong, jait ki wa em pynuiñ,
Tae lai li low wat ki, tae lai li pait wat ki,
Ma leinu wa kyan, ma leinu wa smur,
Ma leinu wa mih, ma leinu wa pdung,
Manda iow ki lei tae, manda sylli ki lei tae,
Thieh la thaiñ Sutnga, thieh la thiañ Sutong,
La ka Um Changpet, la ka Wai Khyrwi
La khap ki maw rasong, na khap ki maw raiai,
Tae mih wat tae ki syiem, tae mih wat tae ki blai,
Sha pdiñpyrthai, sha pdiñmynder,
Tae jait ki tae ki syiem, jait ki tae ki blai,

Tae pait thana kisê, pait mana ki sê
Sei ïong thaw shong, sei ïong thaw thiah,
Tae mih wat ki sha ka ri wader, sha ka ri wakaid,
Jait dei syiem u man, tae jait dei blai u man,
Tae jait ki wa em sajiar, jait ki wa em salon,
Tae nang hire u shong, tae nang hire u thiah,
Ha jrong ka Muriap, ha jrong ka Muang,
Ha jrong ka musiang, ha jrong ka mutha,
Lai wat tae ki blai, lai wat tae ki syiem,
Thouh thaw shong kisê, thouh thaw dem kisê,
Dei raij khynriam, dei raij langhian,
Tae man da poi ha raij khynriam, man da poi ha raij langhian,
Nang hire u shong, nang hire u thiah,
Sma eh du ka syntu pathang, sma eh du ka syntu iyllang,
Sma shynrang ka masi, sma shynrang ka blang,
Lai wat ki lei tae, uiñ wat ki lei tae,
Poi wat ki ha Laskut, poi wat ki ha lyrnai,
Poi ha poh laskut, poi ha poh lyrnai,
Biang sang hi ka thaw shong, ka thaw thiah,
Biang sang hi ka pyrda, biang sang hi ka synkhian,
Tae kat da myn em i dakha pynthor, kat dyn em i dakha bhian,
Tae dem hire u shong, tae dem hire u thiah,
Tae phet wat tae ki blai, tae phet wat tae ki syiem,
Ha poh hadem, ha poh hasem,
Ha poh i bhoi, ha poh i kleiñ,
Em sang hi ka biar, em sang hi ka sung,
Tae nang hi re u shong, tae nang hire u thiah,
Wa sma eh du ka tlar, sma eh du ka tlur,.
Ïong ka lei phaw danep, ïong ka leiphaw da her,

Tae phet wat tae ki blai, tae phet wat tae ki syiem,

U Kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Sha tymbud Kupli, sha tymbud lalei,
Tae Klieñ ne wat u syngwei wa lieh, kliñ ne u syngwei wa chiaw,
Wa chiaw ka Kupli, wa chiaw ka ialei,
Pleng wat u syntu nam khah, pleng wat u syntu nam khor,
Thieh kat ka par kupli, thieh kat ka par lalei,
Thieh myn ïei dei u kap, thieh myn ïei dei u phar,
Tae jait da ki blai u man, jait dei syiem u man,
Tae poi ki tae ki hati bah blai, tae poi ki tae ki hati bah syiem,
Tae kit wat ki lei tae, tae bah wat ki lei tae,
Sha shiliang Kulpli, sha shiliang lalei,
Tae poi wat ki ha kynjiñ Sapiang, ha kynjin Sakhat,
Tae shong ngiah kisê, tae shong tkan kisê,
Tae man da wiar i ngiah, tae man da wiar i jrem,
Tae pait thana kisê, pait mana kisê,

Lai wan tae ki blai, lai wan tae ki syiem,
Tae poi wan ki ha tynbud Lukha, ha tymbud Lujut,
Pleng ne wat ka biar, pleng ne wat sung,
Bha sang sê i pynthor, bha sang sê i bhin,
Bang hire i khyndaw, bang hire i syiap,
Em dakha hire, em dathli hire,
i dakha pynthor, i dakha bhin,
Tae dem hire u shong, tae dem hire u sah,
Lai wt tae ki blai, lai wat tae ki syiem
Tae poi wat ki hapoh Tisang, ha poh Lakroh,
Tae dem hire u shong, dem hi re u thieh,
Sma ka daiñ larieh, sma ka daiñ lakhaw,
Sma syntu ka daiñ, sma syntu ka praw,
Lai padeng kisê, lai payam ki sê,
Tae poi wat ki ha Yalat, tae poi wat ki ha ympleng,
Pleng ne wat ka biar, pleng ne wat ka sung,
Kliñ ne wat u suwei walieh, kliñ ne wat u suwei wachiaw
Pleng ne wat u syntu namkhah, pleng ne wat u syntu nam khor,
Em sang hi i pyntor, em sang hi i bhin,
Tae em re i dakha pynthor, tae em re i dakha bhin,
Tae dem hire u shong, tae dem hire u thiah,

Lai wan tae ki blai, tae lai wan tae ki syiem,
Tae poi wat ki blai tae poi wat tae ki syiem,
Ha Jaintiapur, ha poh pynthor,
Pdiñ ne i pynthor, pdiñ ne wat i bhin,
Pleng ne wat ka biar, pler ne wat ka sung,
Mad wat ki ïei khyndaw, mad wat ki ïei shyiap,
Thieh da bang i khyndaw, thieh da bang i shyiap,
Da biang i dakha pynthor, da biang i dakha bhin,
Sein dulan kisê, sein paki kisê,

U kunok *By Mr Heiborml Sungoh*

Booh wat ki ïa ki Dhai, booh wat ki ïa ki rani,
Sein wat ki ioo stiar, sein ki ioo lynkar,
Booh wat ki ïei duwan, booh ki ïei dupat,
Booh ki iow Wamon, booh ki ioo Tali,
Sein wat ki ïa ka law, sein wat ki ïa ka syiem,
Em wat tae i blouh tyniaw, em i ktung tyniaw,
Booh wat ki ka pynchah, booh wat ki ka pynker,
Pynbha wat ki ïa ka biar, pynmiat wat ki ïa ka sung,
ïoh ki sê u sait, ïoh ki sê u sum,
Tae booh wat ki ïa ki Hati bah blai,
Tae booh wat ki ïa ki Hati bah syiem,
Kam shynraiñ ka sngi, kam shynraiñ i mynnaiñ,
Tae khaiñ lyngkhot kkamte tae lai tuma kamte,

Tae booh wat ki ïa ka Majar, tae booh ki tae ka Marow,
Jait kite ki blai jait kite ki syiem,
Tae lum dorbar kisê, tae lum sorbar kisê,
Tae ïoh u pynthiej ïong blai, ïoh pynthiej ïong syiem,
Kbai wat ki lei tae, kyang wat ki lei tae,
ïa kate ka dorbar, ïa ka tae ka sorbar,
Ha kate ka dorbar, ha kate ka sorbar,
Pynchei ki lei tae, pynsoh ki leite,
ïei ïong U Wamon, ïei ïong u Tali,
ıei ïong u Dan ïei ïong u Siar,
ïei ïong ki Maji ïei ïong ki Sangot,
Tae sein wat ki ïa ka ksing, tae sein wat ki ïa ka maiñ,
Tae booh wat ki ïa ka lama, tae booh wat kı ıa ka sympiah,
Ka lama 2 rong, ka lama 3 rong,
Ka muhor dakha, ka muhor Syiar,
Ka muhor rong stem, ka muhor rong ksiar,
Tae ha Jaintiapur da skem ka niam, da skem ka rukom,

Man da kara ka hima, man da kara ka sima,
Jait tae ki blai, jait tae ki syiem,
Da bhah kisê, da bynta kisê,
ïa ki khad-ar Doloi, ïa ki khad-ar Pator,
Wa da pan pharat, wa da pan pharat,
Da kite ki kongsan, da kite ki kongbah,
Da pynchei phrang, da pynchei chwa,
ïa ka shnong Nartiang, ïa ka Raij Nartiang,
Da pynchei synbud, da pynchei wa-ar,
ïa ka shnong Nangbah ïa ka Raij Nangbah,
Tae pynchei wat ki, tae pynsoh wat ki,
Ia ka shnong Shangpung, ïa ka Raij Shangpung,
Ma ha kate ka pynchei, ma ha kate ka pynsoh,
ïa ki khad-ar Doloi, ïa ki khad-ar Pator,

Pynchei ki sê ïa ka iaw, pynchei ki sê ïa ka syiem,
Pynchei ki sê ïa ka wait, pynchei ki sê ïa ka stieh,
Pynchei ki ïa ka Pliang, pynchei ki ïa ka Nar,
Pynchei Ladu kisê, pynchei Labon kisê,

Chakar u *Suba laskor*
Ka timun sha dakhar, ka tidiang sha pnar,
Shispah khara sha dakhar, san phaw sha pnar,
Booh wat ki ïa ka iaw, booh wat ki ïa ka syiem,
San iaw sha dkhar, saw iaw sha pnar,

Kam wa khoh ïei pyrtuid kam wa khoh ïei nam,
ïong ki tae ki iaw, ïong ki tae ki syiem,
Sha poh pynthor,
Ka law Thubang, ka iaw iaplem,
Ka iaw Malakur, ka iaw Borkhat, wa ka iaw Jaintiapur,

Ki iaw sha ri pnar,
Ka iaw Nartiang, ka iaw Musiang Nangbah,
Ka iaw Muchai Shangpung, wa ka iaw Khyllaw Sutnga,

Dang la kite ki Riang dang la kite ki Roow,
Mih wat ı tae ı wa kyan, mih wat i tae i wa smur,
Da em ite iwa kyan, da em ite iwa smur,
Lai wat kı cha kı tae ki blai, lai wat ki cha ki tae kı syiem,
Lai wat kı cha kiwa lowh, lai wat ki cha ki wa kheiñ,
Ha Jaiñtiapur, ha poh pynthor,
Ong wat kite kı blai, ong wat kite ki syiem,
Thieh wa kyan ka sad, thieh wa kyan ka dor,
Wa kyan u syiem Chiraid, wa kyan u syiem chithaw,
Wa thouh thaw chong kisê, wa thouh thaw dem kisê,
Ong wat kite kı blai ong wat ki tae ki syiem,
Ong wat kı tae ki wa louh, ong wat ki tae ki wa kheiñ,
"Ko Riang ha phi, ko Roow ha phi,
Bouh sê dei ïong raij, tae bouh sê dei ïong thaw,
ïoh lait i tae i wa kyan, io lait i tae i wa smur,
Bouh sê iow Lyngdoh, bouh sê iow lyngpung,
Dow wa em sajiar, dow wa em salon,
Dow wa iait tambam, dow wa iait tam dih,
ïoh u pait usê, ïoh u sylli usê,
ïei ïong i Ïong raij, ïei ïong i ïong thaw,
ïei ïong ka wait, ïei ïong ka sla,
ïei ïong ka pliang, ïei ïong ka nar,
ïei ïong ka lama, ïei ïong ka sympiah,
ïei ïong ka ladu, ïei ïong ka labon,
ïei ïong ka suloi, ïei ïong ka ka man,

Khai la lite ki Riang, khai la ki tae ki Roow,
Pan pharat wat ki, pan pharong wat ki,

Ma kite ki Riang, ma kite ki Roow,
Kiwa pan pharat, kiwa pan pharong,
Man da poi ha chnong, man da poi ha thaw,
Lum dor bar kisê, lum sorbar kisê,
ïei ïong u chnong, ïei ïong u thaw,
Ma ha kate ka dorbar, ma ha kate ka sorbar,
Da pynap kisê, da pynsñiaw ki sê,
ïei ïong ka dorbar, ïei ïong ka sorbar,
Ong wat ki lei tae, " yi wa ïei u sa sajiar, yi wa ïei u salon,
Yei tae i ïongraid, ïei tae i ïong thaw,
Ki wow iait tambam, ki wow iait tamdih,
Mih wat u jait Lamarei,
Pyn ap wat ki lei tae, pynsñiaw wat ki lei tae,
"Ko dorbar haphi, ko sorbar ha phi,
La da ngait ki blai, lada ngait ki syiem,
Dei ïong i yuthoh, dei ïong i yujiar,
Ha wa em i lait, ha wa em i tam,
Yei ïongnga u kñi, yei ïongnga u kpa,
Yei ïong nga ka wakham, yei ïongnga kawa sbait,
Nga sê wa ïei u sajiar, nga sê wa ïei u salon,
Yei tae i ïong Raij, ïei tae i ïong thaw,
Yei ïong i tam bam, ïei ïong i tam dih,
Yei ïong i mynsoo, ïei ïong i mynsnam,

Khaiñ lyngkhot kam tae, khaiñ tuma kam tae,
Mih wan hi iwa kyan, mih wan hi iwa smur,
Na tre i mynnaiñ, na tre i khyndaw,
Ma kite ki Riang ma kite ki Roow,
Myndian ïong blai kisê, myndian ïong syiem kisê,
Lai wat ki cha ki Lowh, lai wat ki cha ki blai,
Ong wat tae ki blai, ong wat tae ki syiem,
"Thieh da ka syiem kupli, thieh da ka syiem puja,
Pyn wa thowh thaw chong, pyn wa thowh thaw dem,
Ha poh i muluk, hapoh i 'Elaka,
Booh da u wamon, booh da u tali,
Dow wa em sajiar, dow wa em salon.

Ma kite ki Riang, ma kite ki Roow,
Lum dor bar kisê, lum sorbar kisê,
Ha poh tae i chnong, hapoh tae i thaw,
Ma ha kate ka dorbar, ma ha kate ka sorbar,
Da pynap kisê, da pynsñiaw kisê,
Toh dei em sajiar, toh dei em salon,

Mih ki jait Sutnga, mih ki jait sayoo,
"Ong wat ki jait sutnga, ong wat ki jait Sayoo,
La da ngait ki blai, lada ngait ki syiem,
Dei ïong yuthoh, dei ïong yujiar,
Ïei lait ïong nga, ïei tam i ïong nga
Nga sê wa ïei u sajiar, nga sê wa ïei u salon,
ïa ka syiem Kupli, ïa ka syiem Puja,
ïa kate ka wait, ïa kate ka sla,
ïa kate ka pliang, ïa ka tae ka nar,
Iei ïong ka ladu, ïei ïong ka labon".

Lai lyngkhot kamte, lai tuma kamte,

Tae. . . . mih wan hi i pynap,
Mih wan hi i tae i pynsñiaw,
Iei iong i Blai iaw, iei iong blai syiem,
Ma ha kate ka pynap ma haka tae ka pynsñiaw
Mih wat u jait sungoh
Tae ong wat tae jait sungoh,
"La ngait hi tae ki blai da i lutnoh,
Lada ngait tae ki syiem da i lum
Iei tae i lait iei tae i tam iong nga,
Tae nga sê wa iei u sajir, nga sê wa ïei u salon,
iei iong duwan, iei iong dupat,
iei iong Blai law, iei iong blai syiem,
iei iong ka pliang, iei iong ka Nar,
iei iong ka sulor, iei iong ka kaman,
iei ïong ka wait, iei iong ka stieh. "

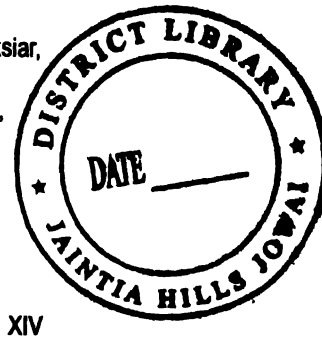
Tae da biang i duwan, da biang i dupat,
Da biang ka wait, da biang ka sla,
Da biang ka sulor, da biang ka kaman,
Tae booh wat tae ki kongsan, tae booh wat tae ki kongruit,
Sa ïa ki daloi kher, sa ïa ki pator kher,
ïoh u man ka lehniam, ïoh man ka lehrukom,
ïoh ki tae u shynchar shnong,
ïoh ki tae u shynchar thaw,
Ma ïa ki tae ki Daloi kher, ma ïa ki tae ki Daloi mer,
Ha ki tre na hi ha ki kuna na hi,
Ha kite ki sow kur, ha kite ki san kur,
Ki Dhar Suchiang, Ki ïong Sungoh, ki ïong Phyllei,
Ki ïong Suiam, wa ki Shylla Rabon,
Ma u tae u Dalloi kher, ma u tae u Pator kher,
U wa em sympat, u wa em lyrwei,
U wa em chakri, u wa em shakor,
Ki sow maji, ki sow sangot,

Tae booh wat ki sa ïa u Chutia, tae booh wat ki ïa u Pyrkai,
ïoh u shakri ïong raij, ïoh u shakri ïong thaw,
ïoh u pyllum khrong, ïoh u pyllum tri,
ïa ki khad-ar sang sngi, ïa ki khad-ar sang nong,
Tae booh wat ki ar ki Majar, i ar ki Marow,
U wi sha Neiñshnong, u wi sha wahshnong,
ïoh u kbai sangsngi, ïoh u kbai sangnong,
ïoh u pynap iow shnong, ïoh u pynsñiaw ïong thaw,
Tae booh wat ki sa ïa u Dan, tae booh wat ki sa ïa u Sir,
ïoh u shakri ïa ka law, ïoh u shakri ïa ka syiem,
ïoh u pynbiang iei dan, ïoh u pynbiang iei khat,
ïei ïong ka blai iaw, ïei ïong ka blai syiem,
ïei ïong ka kupli, ïei ïong ka Puja,
Lada em ka chawirang, lada em ka chawikow,
Lada em ka iaowh shang, lada em ka iaowh khri,
ïoh u sê u pait, ïoh u sê u syllı,
ïoh u pynkhuid iaw, ïoh pynpliah syiem,
Lada dym ïei U bishar, lada dym iei u khadar,
Rah sha ïong u Dalloi, rah sha iong u pator,
U wa em sympat, u wa em lyrwei,

Tae ngooh otê ia ka shynchar, Syiem sngi,
Biskurom, askurom, syiem lyrmit, syiem lyrchaiñ,
Tae mut tam ô u ngooh du kat ia kite mo,
Dang ngooh ô sê sa ia ki blai,
Ki wa bam dan, bam khat yn-nei ka sngi, yn-nei ka nong,
U ngooh ô tae ia u syiem chiraij, syiem chithaw,
Tae ngooh ô tae ia ka sad, ia ka dor,
Tae ngooh ô tae sa ia ka syiem pyrtuh, syiem lyrwei,
Tae mut tam ô u ngooh du kat ia kite mo, ki blai kynrad,
Dang u ngooh wan ô sê iei duwan, iei dupat,
Ngooh ô tae ia ka tawiar, takan, rangnah, um lurem,
Ka bor kupli, puja, syiem law Muchai,
ia ka um changir, wai khyrwi,
Tae ngooh ô tae sa, ia phi ki ryngkaw, wasa,
Ha dwar iong raij, ha dwar iong thaw,
Tae ngooh ô tae ar ryngkaw, ar wasa,
La heh shnong, ha khian shnong,
Tae mut tam u ngooh ô du kat ia kite mo ki blai,
Tae ngooh wan ô ïa ki blai wakmai, ia ki blai watri,
Tae ngooh ô tae ïa ka wachit, ïa ka wamar,
Tae ngooh wan Ô ïei jrong, ïei tbian,
Ïei mynnaiñ tylla ïei khyndaw tylla,
Tae ngooh wan tae, sa, ïa ka mustem, sa ia ka muior,
Tae mut tam Ô u ngooh du kat ïa ki tae mo
Tae ngooh wan hi ô sa ïa ka Kopati ka sah pati,

U Kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

Ka Maironchyndi,
Tae ngooh Ô ïa ka lynti ksiar ka Hynti ksiar,
ïa ka Kyndorksiar, Kyndor rupa
Tae ngooh Ô tae ïa ka Ded, ïa ka lyrmu,
ïa ka Peithamana, ïa ka Mut-thamuna
Tae ngooh wan ô dei lang deibi
Sari. . . waroh hei.
"CHI HAJAR NOOH "

Lynnong - XIV

KA LAMPAH

Ka Lampah ka lamjin toh ka bia ka khap, ïong ki khon Hynñiaw trep hynniawskum, kawa leh ne pynemkam ha poh ka eleka Shangpung, ha kani ka lampah lamjin da em ka Li khynjoh ktien khynjoh ong, ka suit ka ka shor, u tylli ka kuchi, ka ei synjat ei lyntor, ka yutang ka yubat ka li krum ka likreh (li chow klong).

Nyngkong nyngshap da lai li pan ne lai li khynjoh ktien ka bei ïong ka kynthai cha kiwa ha iung ha sem u chynrang, lada jia wa u chynrang woom em u ha kate ka sngi wa iaklam ki para waheh, da phah ki ow u wan u cha chnong cha thaw. Tae manda wan u tae u chynrang ch chnong cha thaw da iaklam kiwa haiung ha sem ki ïong ow, lada jia wa bait u tae u chynrang tae phah wyrta phah chula wat ki cha kite kiwa ki waheh wasan wa ki kñ ki kpa ïong kate. Lada bait u toh su ïa pynbait wan ki nei bynta wow 'LIKHANG PATHI' ki wa heh ïong kate ka kynthai. Ka khang pathi toh ka bynta wa nyngkong tam ïong ka lampah lamjin daka niam ka rukom, da ka suit ka shor. Nyngkong dapyn ap pynsñiaw ka bei ka kynthai ha u kni ka iung ïei tae wa lai liklam li ong. Man da ïa bait ki ha iung ha sem iong ka khynthai wow lampah, tae laiwat u tae u waheh kñi ka kynthai cha u wa heh kñi iong u tae chynrang dei warah lang u, iow wi u klong bangsneiñ, wow ïa pynbait kam pynbait dam, dei wa iasuit nei bynta wow li khang pathi. Man toh i por u likhang pathi kite ki wa heh kni ïong kate ka kynthai wa ki wa kham wa sbait da ïa lai ki nei bynta wow likhangpathi. ka khang pathi dei wa ei ki da ka niam ka rukom ïa san sla u pathi, wa u wi u kwai. Man da dep ka khang pathi bud wan sa ka ei synjat ei lyntor.

U KÑI KA KYNTHAI------ Nyngkong nyngshap ha wa wan u knii ka tae ka kynthai, toh dei ia kylli chait kylli tram hiki, man dadep ki u ïa bam chikyntien kwai tae sdang wat ki u ia purkhanaparom, u ïa tot u ïa palot dei wa ong kamni ne' "To mokha moman, kamwa ka pyrsa ïongnga da kyrsan ka kti ka kjat ka ïongka, tae ioo mo kamwa thooh kamwa tyor ô sakhiat iamei, tae myntu ka sngi, myntu ka nong, sa khiat mo kha mo man tae u khang ô iow ni u tylli, u kuchi, ïei ïong lampah lamjinkam wa dep hi u ïa pybait u pynsud. Ioo mo myntu ka sngi sakhiat kamwa da pynchei iow ni u tylli u kuchi, tae woom hoi dei u iajler u ïa blang, ianga u kni u kpa, ka wakham ka wasbait, ïongka bei ka kur ïongnga mo. " Mynda ei u kñi ka kynthai tae him wat u tae u chynrang wow lampah dei wa ong kamni,

U NONGLAMPAH- "Iow moo myntu ka sngi myntu ka nong, sakhiat tae kamwa da em ite i bangsnaiñ i bang kroo, nga da kop ô sakhiat iow ni u tylli u kuchi, ïei ïong lampah lamjin. Tae kamwa chisien u sñiaw na ai tae sniawsarom aka u kop kat iow tylli iow kuchi ïong Lampah lamjin, kat da khroo i dooh, kat da khroo i duk i ïongnga. Chisein pyrkhat ô tae ong ô jan, wa phah ka bei, wa phah u ma u woh ki ïongngna, ianga ong ô tae jan,

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

boileh wa em ka thma ka nang, ka pamlanglar ka pam lamanoh, ka khaja ka khapon, thieh honpaya dei long wow kop wow lum iow tylli, iow kuchi iei iong lampah lamjin To mynte myntu ka sngi myntu ka nong, kam wa kop iow ni tylli iowni u kuchi, to ioo mo hoi re u ia jler ia blang," Manda da dep ki u ia suit pyrnah pynjin tae sam pathi kyntien wat kite ki kynthai iong ka nonglampah, tae hieini sê iarai wat ki ia ka sngi wow ia ei synjat wei wow ia mih ha khieh ka iawmuchai kawa toh da ka sngi iaw muchai

[MAN DA TOH KA SNGI WA IA PYNBAIT TAE DA IAMIH IAW WATKI]

Ka mih iaw-ka mih syiem toh ka sngiiaw Muchai ka wow iamih ki liang ki kynthai deilang waka nonglampah deiwa iarahlang ki iow klong wa lum [klongsoh heh] ne klong lampah] wa dap da i pyrnah i pynjin u pathi 7 kuchi 7 kwai Daia lumlang jar jar ka trep iaw lampah ha iaw Muchai ka thaw trep iaw ka wa ia theh nor katni hei por wa pastieh Ryngkaw Na ka liang ki chynrang leh da iamih ki na iung iong u chynrangdei wa ialumlang hi ki khrui ne ha trepiaw ka iong ki hi[Trep lampah]

Antad ki kattu ne da lang ki liang ki chynrang ki kni ki kpa iong ka kynthai da phah ki iow kni symbud u iongkiwow li lai kylli takit iei wada poi ne woom pu iapoi lut ki waha iung hasem ki kha ki man iong ki liang u Chynrang Manda poi u heite tae ong wat u kamni ne'kamnu ma ai waheh wasian kiwa kham wasbait ki kna ki man da iapoi lut hi phi ir ai ioh bait u rah iow klong w lum u klong wan u tylli u kuchi [7 kuchi 7 kwai] lada poi ne woom pu poi lut hi leh phi e ni wow e ka *phrat ka pham* g ka bor ka mynsiem nga Heite i por jubab w il a liang u chy i ang ki kni dei va ong kamni ne Tae kamte wat mo kni mo kpa ong a lampah lam jin kam wada pyr ap pynsniaw mi niei hi i kni u kpa iei iong wada ia poi ne woom pu iapo lut Tae naka liang iongi kiwa hei wasian tae chisien u pait iow kamiwa da iapo lut To kamte watse u ei o ka bor ka mynsien u lirah u lirong phi se iow tae u klon i wa u n klong wan ow tae u tylli iowte kuchi To lada em ki kynthai k hynnah leh o dan i ia poi iong tien hiwan kise Heite por jubab wat u kni ka lampah dei wa ong kamni ne To mynte mo kam wa da ei phi ka bor ka mynsiem tae nga su lirah hi o mo ia kite ki bhet ia kite ki bhar Heite ipor lai wat u tae uwa uin [kni] wow li ong iaka liang ki kynthai wow li ei iow tae u klong u tylli u kuchi wa ki iei klong iei song

Manda poi heite ha trepiaw lampah iong ka kynthai tae da pynap pynsniaw wat u tae u wa uin wa lai, dei wa ong kamni ne- Ap mo kni ap mo kpa ap mo wakham ap mo wasbait kamwa da phah phi ianga u li kylli u li takit cha trep iaw trep hat iong u lampah lamjin tae da ia ong lang ong bi ki se wa da biang i por i lad wow li lam wow li ei ia kini ki ki iei klong iei song, u tylli u kuchi sa wa u klong walum wari klong walum" Hei tae tae pyn ap pynsniaw wat tae u kni u kpa iong ka tae ka lampah lamjin dei wa ong kamni ne "Ap mo kynthai khynnah ap mo wa kham wa sbait kamnu ma ai da ia biang da ia lang hi i ma ai, iei iong wow li ei iow ia kini ki bhet ki bhar ? Heite ia jubab wat ki kynthai khynnah iei wa da ia lang wympu ia lang ki

Man da ia lang ki iei tae tae da ia mih noh ki nei tae i trep lampah lamjin i iong ki da kawa ia rah ia kite ki klong lampah ha u kñi kat wa iow pathi wan da ia rah da ia rong ha ki kynthai khynnah Man da poi wan ha trep iaw iong u lampah lamjin u kni iong u lampah da pdiang burom u iow tae u klong ïa ki tae ki klong ki song kam jooh ia ki paid bah waroh Hei tae i por u kñi iong ka kynthai da pynchei da pynsoh u iow tae u klong wari (klong lampah) dei wa ong kamni ne," Iow mo kñi u lampah u lamjin, myntu ka sngi ka nong, sa khiat tae, nga u pynchei u pynsoh ô iow ni u klong wari walum u wa man kam u klong

U Kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

lampah lamjin, ki klong pyrnah pyrjin, ha khlieh ka iaw ha khlieh ka syiem, iow mo kha, iow mo man ïoh mi u than blai than syiem ïei ïong u skem u ski i ni i lapah lamjin ha khmat ka iaw ka syiem". Hei tae i por tae pynchei wat u tae u kni ka lampah iow tae u klong wari klongwa lum sa ïa ki tae ki lei klong leisong. Kat wa ïa u pathi wan, toh u ksoh ha ki tae ki kynthai hi ïong ka lampah lamjin, nei bhah ki hi wow ei ïa u tylli u kuchi ïa ki tae ki liang ki chynrang kat wa ïa kam hi eh ki. Ha kate ka khylliapmat wa dep u him iow tae u klong u kni ïong u lampah lamjin da jubab u kamni ne, "To myntu mo, kha mo man u kni u kpa ka lampah lamjin, myntu ka sngi iaw muchai tae, nga kam wa da kop ô iow ni u klongwari klong wa lum, ïa ki ni ki klong ïei ïong lampah lam jin, chirup hi i snain i kroo, ïoh wan i u ïa thanblai than syiem, ha khmat kani ka iaw ka syiem. Kam wa ïa bang hi i snain i kroo, tae mei wan hi leh ïoh wan mi u than blai than syiem da kini ki lei klong lei song ki ïong nga kam wa dei ïa kylliang lang kylliang bi hi ïa ki klong ki song i pyrnah i pyrjin". ïa kite ki lei ki lei klong lei song wan ïong u chynrang hi wan leh da pynchei da pynsoh ha u kñi ïong ka kynthai da u kñi ïong u tae u lampah. Man ko ka rukom hi heini leh hap ïa klam hi ki chi kyntien ar kyntien hei por wa pynchei wa pynsoh ïa kite ki lei klong lei song". Lei tae tae sdang wat ki u ïa suit u ïa shor ïei tae i pyrnah pyrjin.

Ka suit ïa shor pyrnah ha iaw muchai, ha trep iaw lampah.

Man da dep u ïa pynchei klong Lampah lamjin, ne kam wa ïa ong ki da dep u ïa kylliang klong pyrnah, tae sdang ki u ïa ngooh blai dei wa ïa ngooh kamni ne,

Mo blai kynrad, syiem synchar, syiem sngi,
Biskurom askurom, syiem lyrmit,
Syiem lyrchain, ki Ryngkaw ki wasa,
Tawiar takan, Rangnah Umiurem,
ka Bor Kupli lalei, syiem law muchai,
Mo Blai kynrad, mo syiem kynrad
ynne ka sngi ynne ka nong,
Kam wa da kop, kam wa da lum,
ïoo pathi tylli, loo pathi kuchi,
Ïei synjat Lampah, lyntor Lamjin
ioo ni u klong lampah, ioo ni u klong lamjin,
Kamte mo blai, kamte mo kynrad,
ïoh u nang u chait, ïoh u nang u tram,
Dei ïong u kni, dei ;ïong u kpa,
Dei ïong ka wakham, dei ïong ka wasbait,
Kamte mo blai, kamte mo kynrad,
ïoh ki u nang u roi, ïoh ki nang u phooh,
Ha ka sngi ïongki ha ka rata ïongki,
ïoh kha sniñ kisê, ïoh u kha ra-iai kisê,
ïoh u neh pataiñ, ïoh u neh pajeih,
Kam pteiñ makhu, kam pteiñ wait,
ïoh ki man kha -i, ïoh ki man khaba,
ïoh ki u ïoh wei lap, ïoh ki ïoh wei nong,
ïoh ki booh iow stiar, ïoh ki u booh iow iyngkar,

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

ïoh u booh sa ka hod, ïoh ki u booh sa ka pod,
ïoh ki booh sa ka ban, ïoh ki u booh sa ka lut,
ïoh ki u booh sa ka kor, ïoh ki u booh sa ka bor,
ïoh ki u booh sa ka wait, ïoh ki u booh sa ka sla,
ïoh ki u booh sa ka pliang, ïoh ki u booh sa ka nar,
Kam tae mo Blai, kam tae mo kynrad,
ïoh phi ei yuman ïoh u ei yukhrow,
ïoh khrow sei jait, ïoh khrow sei kynja,
Mo Blai kynrad chihajar ngooh.

(sa shisien u ngooh ki nei bhah ka ryngkaw)

Mo syiem ryngkaw, mo syiem wasa,
Syiem chiraid syiem chithaw,
Kam wa chong kynset, kam wa chong kynbi,
Hapoh ka Muluk, ha poh Elaka,
Kam wa ri ïong raid, kam wa ri ïong thaw,
Kam wa ri iow khrong, kam wa ri iow Tri,
Kam wa kop puja, kam wa kop pukan,
Hapoh i Shnong, ha poh i Thaw,
ïoh phi tae u ïa chah, ïoh phi tae u ïa ker,.
Lada em u wa chun, lada em u wa daw
Lada em u kynriñ, la da em u pyn iiñ
Mo blai kynrad, Chihajar nooh.

[Man da dep u ïa suit pyrnah tae ïa dih pyrnah ha dooh wa lut i pyrnah da sdang wan ki u ïa pynbait kam pynbait dam Nangkong toh u sdang chwa u klam da u kni u shynrang Dei wa ïa klam kam ni ne hawah Ha dien wa da dep u kni shynrang u klam, tae klam wan sa da u kni ka kynthai]

***U wa heh kni na ka liang u shynrang*:-**

"Kam tae wat sê mo, waheh kni waheh kpa, ïong ka lampah ïong ka lam jin, Kam wa da kop iow tylli iow kuchi, kam wa da kop iow klong wa ri klong wa lum, nga naka liang ïongnga, nga hi se, wow bichar wow pynchong, dei wymhoi u iajler u iablang, tae sa myn step wan ka sngi myn step wan ka nong, chirup hi i sneiñ chirup hi i kroo, nga wan hi sê u sneiñ wa kham wow sneiñ wa sbait, ïoh ki u diang pah diang jin, low tae u klong lampah lamjin iow tae, u klong lamjin, iow tae, u tylli iow tae u kuchi, kam tae mo, waheh kni waheh kpa, ïong ka lampah ka lamjin, mynstep ka sngi tae; dangem sei, tae i bam niam bam rukom ha iung ha sem ïong nga, ïoh mi sê u pynap wakham ïoh mi sê u pynap wa sbait, da ng chi nahi dangbar nahi, kamte mo waheh kni waheh kpa, boi tae em, i wymtnei ô u, phah u ong tae, dei ïa onglang ongbi kamwa da iabang i sneiñ kamwa da iabang i kroo, mo waheh kñi, mo waheh kpa, ka lampah ka lamjin."

U wa heh khanatang (na ka liang ka kynthai)

"Kam tae mo waheh kni, waheh kpa, Ïong u lam pah lam jin, kamwa pynap pynsñiaw hi ïei ïong i ïa sneiñ i ïa kroo, Kam wa da bang i snaiñ, kam wa da bang i kroo, Kam wa da

pynkop tylli pyn kop kuchi,. Ma ynne ka sngi, mo ynne ka nong Kam wa da mih ha khlieh ka iaw, ha khlieh ka syiem, Tae hoi dei re mo u ïa jler, hoi dei re mo u ïa blang, Kam wa da ïa bang i sneiñ, kam wa da ïa bang i kroo, Tae mynstep ka sngi, mynstep ka nong, tae iow mo kha tae iow mo man, ïoh i sê u li lam, ïoh i sê u li ei, Sa ïa ki ar klong, ki klong lam pah ki klong lam jin, Sa u pathi hynñiaw kuchi, hynñiaw kwai, Kam tae mo kha kam tae mo man, ïoh mi u sneiñ wa miat ïoh mi u sneiñ wa bha, Jar kate ka wakham jar ka tae ka wa sbait, ïoh ko u rap ïoh ko u lum, ïoh ko u diang pah ïoh ko u diang jin, iow klong lam pah iow klong lamjin. Ha poh i iung ha poh i sem, ha poh i dwar ha poh i pliang, Tae ieh ïei wa chalait hi wan tae mei hi u wa heh kni u wa heh kpa, hi sê wow bichar wow pynchong, ïei ïong wow ku tyngkong ku tymbet, kam tae mo wa heh kni, wa heh kpa, ïong u lam pah ïong u lam jin, tae dei ïa sneiñ wa lang, dei ïa sneiñ wa bi chirup hi i sneiñ i kroo, "

Man da dep ki u ïa sneiñ man da dep ki u iakroo, tae li wan wat ki jar, jar i iung i sem)

Ka Niam ka rukom ha ka sngi ka wa bud (sngi pynkat):-

Ha ka step pynkat dang step ki kynthai ki khynnah da ïa pynkhreh da ïa pynkhrum ïei kam ïei dam, ha iung ha sem ïong ka lam pah ka lamjin, da pynkhreh ki ar tylli ki klong pah (klong soh heh), dep wan ki lei tae sa u pathi hynñiaw kuchi hynñiaw kwai.

Ia u ni u pathi da song da ka sla lamet, tae khum da u rilud lei Lei teiñ lei bud (khum). Man da dep ki u pyllum pyllang tae wan kylli wat u kni ïa ki wa kham wasbait dei wa ong kam ni ne

U wa heh kni ka lam pah:-

"Kamnu ma ai wakham, kam nu ma ai wa sbait dalang hi ma ai, ki tiar ki tar, ki kynraw ki kynreh, ïoh u li ku tyngkong li ku tymbet cha ïong u lam pah u lam jin". Heite, man da lang ki tiar ki tar tae da ïa khreh ki u ialai cha iung u shynrang. ïa ki klong lam pah da rah da ki shynrang wa man kam ki synran ïoh u kni wa heh, ïa ki klong da rah ha u shang bhet shang bhar.

Kat wa ïa u tae u pathi u kwai wan da kit da bah da ka wa kham wa sbait ïoh ka tae ka lam pah. Ki paidbah wan da ïa bud lang ki hei kmen hei rakhai. Ha ka wa li bud ïa ki tae ki klong lampah.

Man da poi ha iung u shynrang tae pynchei wat u tae u kni ka kynthai, ha u wa heh kni ïong u tae u shynrang ïa u wi u klong lampah kat wa ïa u wa ar wan wa pynchei u ha ka wa diang pah diang jin ha poh iung, kam ju ïa u tae u pathi 7 kuchi 7 kwai leh da pynchei ha ka tae ka wa diang pah diang jin. *Ka diangpah* man ko ka rukom rap ïei bhet ïei bhar (klong pah, pathi & kwai) da kanu kanu ka kynthai na kate ka kur ïong u tae u shynrang. Ha wa rap ïei ni toh dei siang da u shylliah ne chaladiang nei bynta wow shong ka *diangpah*. Kat kam ka rukom ha ka niam ka rukom, ïong u khon 'fiiawtrep 'fiiaw skum toh dei ïa klam hi shi kyntien ar kyntian hei por wa ïa pynchei bhet pynchei bhar, dei wa sdang shwa u klam na ka liang ïong ka nong pynchei, ha dian wa da dep na ka, tae jubab wan da ka diangpah diang jin.

***Ka Lehniam / Ïa bam niam ha iung u shynrang*:-**

Ka bam niam ka bam rukom man ko ka ïa suit ka ïa shor da i pyrnah da i pyrjin wa da

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

ïa em lang wa u sying wei dakha, ha dien wa da dep ka ïa bam niam bam rukom dang em sa ka lutang ka lubat, ha ka wa u keih shwa na ka liang ïong ka kynthai ha dien nei tae, sa na ka liang u shynrang. ïa kani ka bam niam bam rukom da pynlai pynwan da u karbar karsar. Ha kani ka iung u shynrang toh u em du i sying wa i dakha don hi, katwa haiung ïong ka kynthai wantoh dei em saktung.

Nyngkong nyngshap da ïa pynshong bru ki jar ka sari jar ka riphut, na ka liang u kni (shynrang) leh da ïa khut lang hi ki ïa ki kha ki man ki pamen pali, na ka liang ïong ka Kynthai ieh da ïa khut lang hi ki ïa ki tae ki pamen pali kam juh ïa ki kha ki man wow ïa shong bam niam. Man da iow u karbar wa da biang ite i ïa shong ki waroh ar liang, hei tae i por sdang wat u karbar u pan bor na ki tae ki kni, dei wa ong kamni ne,

Karbar:

"Kam nu ma ai wa heh kni ha waroh arliang hi ai leh da ïa biang hi ma ai i tae i ïa pynshong ïa pynthiah, da biang hi ma ai i tae i sa ri i riphut, ïoh phi leh u ei ïa nga ka bor ka mynsiem ïoh ô u ïei u khreh li khrum. "

Jubab wat ki tae ki wa heh kni u wi ha dien u wi dei wa jubab shwa

Jubab u waheh khana tang ïong u shynrang

: "Kam tae wat sê mo waheh khanatang (kynthai) ki rim ki man ki chongshit chong syang, miat sang sê wa pan bor u karbar, kamnu ma ai, i tae i sari i riphut da ïa biang hi mo, hei ioo choh ô na ka liang ïong nga tae iow kam wada biang. Kat tae leh khlan re du i bor ha nga tae, dang ap wan na ka rai ïong mei u waheh kieh yutang ïong ka lampah lamjin, ki rim ki man, wa ki chongshit chong syang".

U waheh khana tang (kynthai):—

"Kam tae wat sê mo waheh khanatang ïong u lampah lamjin, ki rim ki man, ki chongshit chong syang, miat sang sê wa pan bor ki karbar, kamnu ma ai i tae i sari i riphut da ïa biang ma ai, tae hei ioo choh ô na ka liang ïong nga tae iow kam wa da biang kat tae leh, khlan re du i bor ha nga tae dang ap wan sa na ka rai ïong phi ki rim ki man ki rim ki man, wa ki chongshit chong syang".

U karbar:-

To mynte kam wa da iabiang hi i tae i sari i riphut wa iapynchong wa ïa pynthiah phi tae, nga su rah pliang surah nar, surah sying, surah da kha, hi ô mo, chirup dei lang wa i pymah i pyrjin. [kawi kapliangnar wa em sying &dakha, u wi u klongpymah]

(hei tae i por rah wat u karbar, wa ki synran ïong ô iakite ki nar, ïa i pymah)

Man da dep ki u iasam u ïa ei ïa kite kitiar ki tar, tae pynsñiaw biang u karbar ïa ki, dei wa ong kamni ne,

Karbar:-

" Kam nu ma ai waheh, jar la u waheh kieh yutang kieh yubat, ïong u lampah lamjin, u waheh kieh yutang ïong ka lampah, ki rim ki man liang wa nang, ki chongchit ki chongsyang, boi wym ïei tnei ô u booh ïa ki pliang ki nar, , kat wym pu ïoh tae dei ïa ong

mo, hoi re u ïa tooh buit tooh snieh mo, "

[Hei tae tae ïa jubab wat ki ter chi ter, dei wa sdang chwa na u, whk yutang (shynrang), bud sa u whk yutang (kynthai), ki kharim tae pyndep wan da u chong chit. man da dep ki u ïa klam, tae klam biang u karbar.

Karbar:-

"To mynte kam da ïa joh hi i tae ki pliang ki nar, tae ïoh phi u iawai yukset, tae ïoh phi sê u ïa ngooh blai ngooh syiem. "

[Hei tae ïa *ngooh blai wat ki, dei wa ngooh chwa ki dei sying dakha bud sa ïa i pymah. (i ngooh pymah toh ar sien, shisien toh neibhah ka ryngkaw)]*

Hei ni i por u ïa ngooh ki ïa ka syiem synchar wa booh wa thoo, ïoh skem ïoh u skit i Lampah i lamjin, ïoh u roi ïoh u phooh, ïoh kha sning kha ra-iai, ïoh u mankhih ïoh u mankhan cha phrang ka sng i cha chwa ka sngi. U ngooh chwa ki dei pymah, tae ngooh wat kisêi sying &dakha.

Man da kat tu ne tae pynmih wan ki ïa u tae u klong lampah,

Man da jan lut i pymah na u tae u klong lampah, tae u karbar da phah u ïa ki nong bud iong ô wow li him ïa chiteiñ ïei tae i pymah na poh iung na ute u klong wa diang pah. Man d lut i pymah i pyrjin, tae nam wat u karbar,

Wa nam u karbar:-

"Kam tae mo wa heh, ynne ka sngi ynne ka nong, kam wa li lam iow tae u klong lampah lamjin, ynne sa khiat tae da ïa ku tyng kong da ïa ku tymbet i, shisien u ong tae, kat dei lampah lamjin, tae u ïoh u ïa bam u ïoh u ïa dih dei wa kylluid dei a sa muid, hon chiwait eh i sying, chiwait eh i dakha, chi skow eh i pymah chisko eh ipyrjin. Kamte ïa ngooh blai ïa ngooh syiem, ha ka sngi ka ïong ki, ha ka rta ka ïong ki, ïoh ki u kha sning, ïoh ki u kha ra-iai, ïoh ki nang u roi ïoh ki nang u par, ïoh ki u man kha-ii, ïoh ki u man khaba, ïoh ki nang kara u khrong ïoh ki nang kara u nangsiang, khad ar u lum khad-ar u wah ïoh u neh patein, ïoh u neh pajieh, ïoh u neh syllai ïoh u neh iynteh, ïoh pynap ki pateiñ ïoh pynsñiaw ki pateiñ, o na ïong kite, se wa ïa roi wa ïa phooh, waia neh isyllai i iynteh, ïong ki tae ki kha, ïong kite ki man. *Hei tae i por sam wan ki ïei pymah kat cha wa joh klat kat cha wa joh mok tae nam pyndep wat u Karbar.*

Man da dep wan ki u iabam iadih u ïa bam tae ïa sam pathi kyntien wat u karbar, pynbud wat sa ïa u pathi tylli san sla pathi u wi u kwai ïa ki waheh, lai sla u wi u kwai ïa ki symbud. Man da dep u ïa bamkwai bam pathi tae sdang wan ki sa ïa ka yutang ka yubat (ïa ka yutang yubat toh u sdang chwa u kieh da u wa heh whk ïong ka kynthai).

Ka yutang u waheh kieh yutang ïong ka kynthai.

Tae. . . . mo Blai kynrad, tae ïei i u ngooh u chimnam ô tae
Tae ngooh ô tae ïei nam ïei burom, ïong ka syiem synchar,
Ka syiem Sngi, iow Biskurom, iow askurom,
Tae. . mut mo du kat ïa kite u ngooh u chim nam ô tae,
Tae dang ngooh ô tae sa ïa ki Najer ki nasong,
Ngooh ô tae sa ïa u kyrtaiñ, kyrta,
Tae mut mo du kat ïa ki tae mo, u ngooh u chim nam ô tae,
Dang u ngooh u ô se, sa ïa ki Blai lung, Blai la sem,
Sa wa ïa ki Blai wator, sa ïa ki Blai wakan,

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Wa lei tai hi i Dwar, wa lei ni hi i Dwar,
Du kat ïa ki tae mo u ngooh u shim nam ô tae,
Dang u ngooh, dang u shim nam ô se,
Sa ïa ki Blai Wakmai, sa ïa ki Blai wakhroo,
Sa ïa ka seiñ jait, sa ïa ka seiñ kynja,
Tae mut tam ô du kat ïa ki tae mo ki blai kynrad,
U kyrpad u chim nam otê sa ïa ki
Ryngkaw, ki wasa, U syiem chiraj, u syiem shithaw,
Tae ngooh wan ô ïa ka Tawiar takan,
Ka Rangnah Um-lurem, ka bor Kupli puja,
Syiem law Muchai.

Tae. . . . mut tam ô du kat ïa ki tae mo ki Blai kynrad
U ngooh u dem ôte,
Tae ngooh wan ô sa ïa Mei u Kni wa kham u kni wasbait,
Sa ïa Mei u kharim, sa ïa mei u kha-jah,
Wa ki wah lung, Neiñ lung,
Tae ngooh wan hi ô sa wa ïa mei u shongchit, shongsyang,
Ha ka chrouh timun, ti diang ka ïong nga
Tae ngooh wan ô dei lang dei bi ***Sari Waroh Hei***
(Ha ka ni ka sari waroh hei, ki wa ïa em lang hei ni
da ïa rah kti lang ki, wei ong kam ni: Sari Waroh Hei)

Ma kam nu re; ma shi sien u sñiaw otê kat i jait i kynja ïong nga
Pun u khon hi ka kmai jait kmai kynja,
Tae kam wa khoh ô tae ïei jait ïei kynja ïong nga,
Toh u jait ïong _____
U wa ri hi iow khrong, iow tri, ïa ka Nor, ïa ka proah,
ïa ka wait ka sla, iow khara, iow khacha,
ïa u klong blai, ïa ka pliang blai,
ïa u blang ryngkaw, ïa u sniang ryngkaw
ïa ki moo blai, ïa ki daiñblai.

Tae kat u iow mo tae, kat da sahkhynnah,
Kat da sah richan ô tae,
i man kni i man kpa, I man waheh i man wasian,
Ote, kyndoi na eh, kyndian na-eh,
Kam wa sah u khah kor, kam wa sah u khah nar,
Sha khap u pylliang, sha khap u pynther,
Kam wa sah u sang met, sha khap ka sadop, sha khap tyrpait,
Tae ïei are u ñiawlyngkhot, ïei are u ñiawlyndiñ,
ïa kani ka yutang ksiar, ïa kani ka yutang rupa,
Kam ka sngi ki ma, kam ka sngi ki woh,
Kam ki men yulieh, kam ki men yukhung,
Tae pam hi-eh a ka, khlei hi eh a ka,
Kam wa pam nat u klong, u pathoo,

U Kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

Na poh i kper sha kylla wyrcha,

Tae. . . . . Jait ki tae ki ma, jait ki tae ki woh,
Tae ki phooh yulieh, tae ki phooh yukhung,
Kam wa khoh ïei pyrtuid, ïei nam
Ïong ki tae ki ma, ïong ki tae ki woh,
Toh U_____wow _____

Tae dang la ki tae ki por, dang lei tae i samuid,
Dang la ki tae ki man kni, dang la kite ki man kpa,
Dang ïei ki u rakei, dang ïei ki u rasong,
Hei dwar u khrong, hei dwar u nang siang,
Em myndien ïong blai, em myndian ïong syiem,
Em i dor u iala, em i dor u thymmei,
Em i dor ka Synchar, em i dor ka Machar,
Em i dor ka dukhang, em idor ka dupat,
Em tae i ku tyngkong, em tae i kutymbet,

Tae. . . . . Jait kite ki man kni, jait ki tae ki man kpa,
Dang lei tae i por, dang lei tae i lad,
Ha ka sngi ïong ki, ha ka por ka ïong ki,
Tae wa neh u khrong, tae w neh u nang siang,
Ma ka tae ka Bei, ma kate ka kur,
Kam wa khoh ïei pyrtuid, kam wa khoh ïei nam,
Toh ka _____.

Tae pun I tae pa lei tae,
Jait ki tae ki man kni, jait ki tae ki man kpa
Jait ki wa em pynuiñ, jait pynkhoh,
Jait ki wa em thiej, jait ki wa em liar,
Tae pyn da pait hi ki, pyn da sylli hi ki,
ïei dwar u khrong, ïei dwar u nangsiang,
Tae ong ki tae ki man kñi, ong ki tae ki man kpa,
Ko Bei a pha, ko kur a pha,
Kat ini i kham, kat i sbait,
Kat ini i tynkuiñ, kat i ni i chi-na,
Ko bei ha pha, ko kur ha pha,
Thieh da san ka kti, thieh da san i bor,
Da san i mynsien, To kylla ñiaw liar, to kylla ñiawpor,
Shong biej wym hoi, thiah biej wym hoi,
Ma ka 'langkyllut, ma ka 'Sikyllut,
Dang tip ko ïei por, dang tip ko ïei lad,
Tae kat i bru u man, kat i blai u man
To kylla ñiawliar, to kylla ñiaw por,
To yn ïa sylli, to ïa syllon,
Da ki em sajiar, da ki em salon,

U kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

Da ki em ratab, da ki em rabi,
La watoh ratab, la wa toh rabi,
La wa toh kynsai, la wa toh pangrai,
La myn mai ki blai, la myn mai ki ryngkaw,
La myn mai ki wasa La myn mai ki wasung,
La wym toh kylliang, la wym lynchor,
La wym toh pasan, la wym toh pa ruid,
La wyn boi u chnong, la wyn boi u raij,
La wym man ka shad, la wym man ka rwai,
La toh halam, la wa toh haphor,
Tae chem tam mo la wah, chem tam mo la neiñ,
Chem tam mo dow wakmai, chem tam mo dow wakhroo,
Tae pun u jait kynrad, tae pun u jait papun,
U wa juh wyr-ai, u wa ju sam-ai,
ïei duh i ïong nga, ïei duk i ïong nga,
Ma u tae u kurim, ma u tae u watang,
Kam khoh ïei pyrtuid, kam khoh ïei nam u tae
Toh u _____na jait, ïong _____

Tae ïoh u tae u kurim, tae ïoh u tae u watang,
Nawa mut hei mon, lawa mut how nud,
Kat u kurim u ïoh, kat u watang u ïoh,
Kam wa ïoh kmai khrong, kam wa ïoh kmai song,
Tae em hire wa joh, em hire wa jam,
Lai hi du chikhet, lai hi duchi ktar,
Lai i khon kyntien, lai i khon tylli,
Tae lai kyndong i nia, lai kyndong i nar,
Lai hi, khon chi klong, lai hi khon chi skow,
Lai hi khon chi pliang, lai hi khon chi nar,
Tae bang hi tae i sneiñ, tae bang hi tae i kroo,
Tae iow bei wakha, iow pa wakha,
Ei kurim mi ïa nga, ei watang mi ïa nga,
Poi u tae u kurim, poi u tae u watang,
Ha poh i tkut i ïong nga, hapoh i katar i ïong nga,
Kha sniñ u ïa nga, kha raiai u ïa nga,
Kha mali u ïa nga, kha champa u ïa nga,
Tae lang hire du i kha, lang hi re du i ïoh,
Uiñ iyllu hi u, uiñ iyndong hi u,
Lum pali hi u, lum palon hi u,
Tae skem ka Mookyndon, tae skem ka moo kyndiang,
Tae skem sei ïong u jnang, tae skem sei ïong u Jrit,
Skem i ïong ka riphut, skem i ïong ka pynser,
Skem i ïong ka daiñ kper, skem i ïong ka dain thlieh,
Skem sei ïong ka ritab, skem sei ïong ka ri phiang,

Tae lang hi re du i tae,

U Kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

Pun da seiñ hi u, pynda thung hi u,
Seiñ u tae u symbei, seiñ u tae u phniang,
Sein ute i wa pnah, seiñ u tae i wa sngiam,
Seiñ u tae u tangtoh, Seiñ u tae tangnai,
Chah wa khor hi u, chah wa khriang hi u,
Chah khoo pet hi u, cha khoo thiang hi u,
Myndien ïong bai hi u, myndien ïong syiem hi u,
Tae katda lum pali, kat da lum palon,
Tae ieh lyngkdang hi u re, tae ieh pyllup hi u re,
Pun da kit hi u, pynda bah hi u,
Da ka buit ïong ow, da ka bor ïong ow,
Da pynkar ka chyiañ, da pynkar ka chruh,
La kam u mawlong, la kam u daiñlong,

Lai lyngkhot kam tae, lai tuma kamte,
Tae nei chi lyngkhot, tae nei chituma,
Mih pateiñ wan hi, mih pajieh wan hi,
Kam wa pateiñ makhu, kam pateiñ wait,
Dei ïong u Kamar, dei ïong u Satar,
Kam wa patain ksiar, kam wa pataiñ rupa,
Dei ïong u wania, dei ïong u kandari,
Tae ma kani ka wakham, ma ka ni ka wasbait,
Tae mih pataiñ wan ko, mih pajieh wan ko,
Tae kam wa khoh ïei pyrtuid, kam wa khoh ïei nam,
Ko, tae Ka_____
Poi ha nga ka wyrta, poi ha nga ka chula,
Pyn u bud syllai, pyn u bud iynteh,
Kam ka sngi ki ma, kam ka sngi ki woh,
Tae pyn i tae pa lei tae,
Iow ô wa khian i khrong, iow ô wa khian i tri,
Pyn da uiñ rakei, pyn da uiñ rasong,
Hei dwar ka bei, hei dwar ka kur,
Pyn da pait hi ô pyn da sylli hi ô
La wa toh Halam, la wa toh haphar,
Tae jait u tae u kurim, jait u tae u wa tang,
Kam wa khoh ïei pyrtuid, kam wa khoh ïei nam,
La jait ïong _____
Tae kat u low mo tae, kat da sih i bhah i ïong nga,
Kat da sih i nasib i ïong nga,
Tae ïei hi re u ianeh, ïei hi re u iashong,
Kat da sih i bhah, pam hi tae ka blai,
Tae pam hi sê u Blai,
Tae iam remlang hi se, iamrembi hi se,
Tae neh eh du i thnga, tae neh eh du i kapar,
Tae neh eh du i shynrang, tae neh eh du i kynthai,
Tae khein lyngkhot kam tae, khaiñ tuma kam tae,

U kunok *By Mr Hetbarmi Syngoh*

Tae mih pateiñ wan hi, tae mih pajeih wan hi,
La ka tae ka bei, la ka tae ka kur,
Ma kate ka wakham, ma ka tae ka wasdiah,
Tae ka ri Najer, ka ka ri Nasong,
Kam wa khoh ïei nam, kam wa khoh ïei pyrtuid,
ïong kate ka lung, toh ka_____

Jait ka tae ka bei, jai ka ka tae ka kur,
Tae ka ri Najer, tae ka ri nasong,
Em thiej hi are, em liar hi are,
ïong nga hi u kni, ïong nga hi u kpa,
Hap khynroo ko se, hap khyndaiñ ko se,
Kam wa khoh ïei pyrtuid, kam wa khoh ïei nam,
ïong u tae u kurim, ïong u tae u watang,
Pyn na ka jait ïong _____

Tae la kam tae hi leh, tae i snaiñ chirup, tae i kroo chirup,
Miat sang i ïa kha, miat sang i ïa ïoh,
Kha waman u ïa nga, kha wa phoh u ïa nga,
Lum pali hi u, lum palon hi u,
Lum wa miat usê, lum wa bha use,
Tae iow suk sang hi, tae iow tynnad sang hi,
Pyn i ratap warim, pyn i ratap wa jah,
Tae poi ha phrang ka sngi, poi ha chwa ka sngi,
Dang u bud usê, dang u beh usê,
Jait kani ka wakham, jait kani ka wasbait,
Lai lyngkhot kamte, lai tuma kamte,
Tae nei chi i lyngkhot, tae nei i chi tuma,
Ïei ïong niaw bei, ïei ïong niaw kur,
Poi ha nga ka rata, poi ha nga ka sngi,
Pyn u wa bud syllai, pyn u wa bud iynteh,
Kam ka sngi ki ma, kam ka sngi ki woh,
Pyn da uiñ rakei, pyn da uiñ rasong,
ïei dwar u khrong, ïei dwar u nangsiang,
Pyn da pait hi ô pyn da sylli hi ô,
ïei dwar ka bei, ïei dwar ka kur,
Tae iow wa khian u khrong, tae iow wa khian u tri,
ïow ô wa tynkuiñ, tae iow ô wa chi-na,
ïow hi ô wa khain, iow hi ô wa sbait,
Tae mih kani ka wakham, tae mih ka ni ka wasbait,
Mih kani ka pyrsa, mih kani ka ksu,
Tae kani ka bei, tae kani ka kur,
Kam khoh ïei pyrtuid, kam wa khoh ïei nam
Toh Ka_____

Tae jait kani ka wakham, tae jait kani ka wasbait,

U Kunok *By Mr Heiborm Sungoh*

Jait nga u kni, jait nga u kpa,
Bud aka, ka syllai, bud aka ka iynteh,
Kam ka sngi hi ki ma, kam ka sngi hi ki woh,
Tae uiñ rakei hi ô, tae uiñ rasong hi o,
Hei dwar ka bei, hei dwar ka kur,
Tae iow wa tyngkuiñ, tae iow ô wa chi-na,
To bei ha pha, to kur ha pha,
Thieh da san ka kti, thieh da san ka kjat,
Da san i bor, da san i mynsien,
Shong beit wym hoi, thiah beit wym hoi,
Kam ka blang kyllut, kam ka masi kyllut,
Tae kat i bru u man, kat i blai u man,
Tae to kylla ñiaw liar, tae to kylla ñiaw por,
To yn ïa sylli lang, to yn ïa paitlang,
Da kiwa em sajiar, da kiwa em salon,
Da ki em ratab, da ki em rabi,
La wa toh i ratap, la wa toh i rabi,
La wa toh i kynsai, la wa toh i pangrai,
La myn mai ka blai, la myn mai u blai,
La myn mai ki ryngkaw, la myn mai ki wasa,
La myntoh kylliang, la myntoh lynchor,
La wym boi u shnong, la wym boi u raij,
La wym man ka chad, la wym man ka rwai,
La wa toh i halam, la wa toh i haphor,
Tae chem tam ô dow wakmai, dow wakhroo,
Chem tam ô la wah, chem tam ô la neiñ,
Chem tam ô la kynrieñ, chem tam ô la pynïeiñ,
Pyn lei jait pa-pun, pyn lei jait pakynrad,
Kiwa joh wyrai, kiwa jooh maia,
ïei dooh i ïong nga, ïei duk i ïong nga,
Tae pyn i ratap warim, pyn i ratap wajah,
Ma u ni u Kurim, ma u ni u watang,
Kam wa khoh ïei pyrtuid, kam wa khoh ïei nam,
ïei jait ïong ow, ïei kynja ïong ow,
Pyn na ka jait ïong, Mei hi u wa heh,
Dei wow nang u pynskem, dei wow nang u pynskit,
La myntu ka sngi, la myntu ka nong,
Tae da dep iateh, tae da dep ïa khum,
Dow tyllei ksiar, dow tyllei rupa,
Dang lap ki sngi, dang lap ki tyniaw,
Wa ka bei ïong nga, wa ka kur ïong nga,
Wa ka bei ïong mei, wa ka kur ïong mei,
Tae kat da ksan ka kti, tae kat da ksan ka kjat,
Kani ka wakham, kani ka wasbait,
Ka pyrsa ka ïong nga, ka ksu ka ïong nga,
Tae nei chilyngkhot, tae nei chituma,

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Lai lyngkhot kam tae, lai tuma kamte,

Tae iow ka bei ïong nga, tae iow ka kur ïong nga,
Tae iow wakham ïong mei, iow wasbait ïong mei,
Iow pyrsa ïong mei, iow ksu ïong mei,
Tae bah u tae ka makhu, beh u tae ka wait,
Bah u tae ka proh, bah ute ka star,
Ha phlong lai bri, ha phlong lai rep,
Lai u ha khlieh ka iaw, lai u ha khlieh ka syiem,
Tae kylli ka bei ïong nga, tae kylli ka kur ïong nga,
Tae kylli ïa ki lok, tae kylli ïa ki jor,
ïei ïong ki wah lung, ïei ïong ki neiñ lung,
ïei ïong hi ki kha, ïei ïong hi ki rim,
Tae ong wat ko lei tae, klam wat ko lei tae,
"I ïong lamit itai, i ïong lachaiñ i tai,
Wa ioosuk ïa nga, wa ioo tynnad ïa nga,
Wa ioo kwah sang o, wa ioo tynnad sang ô,
Tae li kylli wat ko, tae li pynthaw wat ko,

Tae. . . . . lei tae pa lei tae,
Hor dei jait ïong mei, hor dei kynja ïong mei,
Ïong mei hi u wa heh, ïong mei hi u wasian,
Tae jait ka bei ïong nga, jait ka kur ïong nga,
Tae uiñ ryngkei wat ko lei tae,
Tae uiñ rynsong wat ko leite,
Tae pyllet wat ko dei thouh syiar kñia,
Tae pyllet wat ko dei thouh sniang kñia,
Tae man da poi ka bei ïong nga,
Sha ka bei ïong mei, cha ka kur ïong mei,
Tae ong ka bei ıong nga, tae ong ka kur ıong nga,
Ko wakha ha pha, ko man ha pha,
Tae ma em sniang pho mo, ma em syiar pho mo,

Tae ong ka bei ïong mei, tae ong ka kur ïong mei,
A ne kong ha pha, a ne wei kha ha pha,
A ri sniaw suk sang ô, sniaw tynnad sang ô,
Pha ka ru wa lai khai, pha ka ru wa lai iieñ
Tae kat u ioo mo tae, kam nu rieh u leh,
Kam nu rieh u khei, tae em sniang arê,
Tae em syiar arê, tae lym em ka leh,
A ne kong ha pha, ane wei kha ha pha,
Tae le yn ïa bam pa thi, le yn ïa bamkwai,
Tae man da ïa chong parom, tae man da ïa chong pajah,
Tae ïa kylli wa nang, tae ïa kylli wa chait,
Tae ïa pur kylli nei tae, tae ïa pyrthaw lei tae,
ïei ïong i ratap ïei ïong i ra bi,

U Kunok *By Mr Heıbormi Sungoh*

Tae ong ka bei ïong nga, tae ong ka kur ïong nga,
Ko wei kha ha pha, ko wei man ha pha
Tae kylli hi eh ô sakhiat, tae pyrthaw hi ô sakhiat,
U tei u khon ïong pha sakhiat, u tei u nat ïong pha sakhiat,
Kam nu hi ma ai, da em ma ai cha wah,
Da em ma ai cha neiñ,
Ma ïei ïong thiah chlur, ma ïei ïong thiah dem,
Ma ïei ïong kurim, ma ïei ïong watang,
Tae ong ka bei ïong mei, tae ong ka kur ïong mei,
"Tae a ne kong ha pha, ane wei kha ha pha,
Dang kam keh tei, kam nu rieh, u em, keh wa ngait,
Kam nu rieh u em kiwa mon,
Keh wa san eh du i biej, keh wa san eh du i kle,
Tae tang ka thaiñ wymtip, tae tang ka wet wymtip,
Tang thaiñ chang wymtip, tang thaiñ kriah wymtip,
"Wa ban sa ka douh, wa ban sa ka duk",

Tae pun i tae palei tae,
Tae ong ka bei ïong nga, tae ong ka kur ïong nga,
"Tae ïa ka tae ka douh, tae ïa ka tae ka duk,
i khih u ïa ong, i khih u ïa wat,
Tae bang hi tang i snaiñ, tae bang hi tang i kroo,
Da toh kam wa landa, da toh hi kam da phor,
Tae pur hi ïong ratap, tae pur hi ïong ra bi,
Tae kam kani ka khon ô sakhiat,
Tae da ïa toh sang i ratap, da ïa toh sang i rabi,
Tae sakhiat iratap warim, i ratap wa jah,
Tae ong ka bei ïong nga, tae ong ka kur ïong nga,
Ko wa kha ha pha, ko waïoh ha pha,
To da khlad ianga, to da khlih ianga,
Kam u soh wari, kam u pei wari, "

Tae pun i tae palei tae, ong ka bei ïongmei,
"A ne kong ha pha, ane wei kha ha pha,
Tae dei ïong kamte wan, u ong pho tae,
Tip arê sakhiat, sniaw arê sa khiat,
Nud arê u ong, nud arê u pynbait,
Tae jaid i ïong chynrang, tae jaid i ïong chynreh,
Ki ru sakhiat,
Tae em i ïong thiah chlur, tae em i ïong tiah dem,
Tae kat da toh u wymïoh ïa klam,
Tae kat da toh u wymïoh u ïa ong,
Tae jooh em hi re u ïa tip, jooh em hi re u ïa sniaw,
Tae boi leh sakhiat, da phar churi,
Tae boi leh sakhiat, da phar muna,
"Dei ïong thiah chlur, dei ïong thiah dem, "

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Tae pun i tae, palei tae,
Ma ka bei ïong nga, ma ka kur ïong nga,
Ong wan ko lei tae, parom wan ko lei tae,
"Ko wakha ha pha, ko wa ïoh ha pha,
Tae man da poi u hei miat, man da poi u hei step,
Tae sñiaw bha u kylli, tae sñiawbha u pyrthaw,
Tae nga yn li wan choh ô,
Tae dang u poi wan ô Tae dang wan, wan ô
Poi wan ô mynstep, poiwan ô mynkawi,
Tae nei tae shilyngkhot, tae nei tae shituma,
Lai lyngkhot kamte, lai tuma kamte,

. Tae ka jait ïong nga, tae ka kur ïong nga,
Myn da poi mynstep, man da poi mynkawı,
Wan wat kô lei tae, poi wat kô lei tae,
Ong wat kô lei tae, klam wat kô lei tae,
"Ko wa kha ha pha, ko wa ïoh ha pha,
Tae ini wa da poi ô tae, ini wa da wan ô tae,
Ong ô tae u pynthmu, ong ô tae u ong,
Kylli hi pho ma ai, pyrthaw hi pho ma ai, "
Tae ong wat ka bei ïong mei, tae klam wat ka bei ïong mei,
"A ne kong ha pha, a ne weikha ha pha,
Tae kylli hi sang ô, tae pyrthaw hi sang ô,
Tae ong wat uru, tip mara§ bei ïa pha, tip mara§ pa ïa mei,
Ka, i ri§ wow ngait, ka, i ra§ wow mon, (§ = iaeh)
Ko weikha ha pha, ko wei man ha pha,
Lam kamte leh to, ka wym em ktien hire,
Ka wym em thylliej hire, ka wym em saba hıre,
Pu em re paia,
Tae kat da khroo i dowh, tae kat da kroo i duk,
Kat-da khroo i biej, katda khroo i kle,
Tang u thaiñ wymtip, tang u wet wymtıp,
la ka krih ne mo, ïa ka chang ne mo,
ïa ka khoh ne mo, ïa ka chadiang ne mo,
ïa ka prah ne mo, ïa ka knup ne mo,
Tae man da poi hi o, man da wan hi o,
Cha ïong phi ki kha, cha ïong phi ki kurim,
Boi ïa ioo sarom, boi ïa ioo mariañ,
Tae i ni wa ioo phi, tei ni wa ioo biang phi,
Wa dang em ki ma, wa dang em ki woh,
Tae se, ïei, i u pyntoh, tae sê ïei i u pynbiang,
Wa pyntoh ma khu, wa pynto ka wait,
ïei ïong ka lyng kor, ïei ïong ka lyng war,
Sa ïei ïong ka proh, sa ïei ïong ka star,
Sa ïei ïong ka khoh, sa ïei ïong ka chadiang,
Sa wei ban i dowh, sa wei ban i duk,

Kat da lymboit i man, kat da lymbiang i man,
la boi ioo sarom, ïa boi ioo maraiñ, "

Tae pyn i tae pa lei tae,
Ong wan ka bei ïong nga, ong wan ka kur ïong nga,
"A wa kha a pha, a wa ïoh a pha,
Tae ïei tae pateiñ, tae ïei tae pajeih,
Nga leh pyn ka wa douh, nga leh pyn ka wa duk,
Tae nud hi arê u iaphrang, nud hi arê u ïa shwa,
Nud hi re u ïa proj, nud hi re u iathaw,
Sha ki khon wa ïoh, sha ki khon wala,
Sha u la ka thiang, sha u la ka jaw,
Tae i tae pathan tae ma shisien u ap, ma shisien u sñiaw,
Tae kam wa da sñiaw ïa toh, kam wa da sñiaw ïa biang,
Para khon wa dowh, para khon wa duk,
Para kup tangnup, para kup tang jri,
Tae la kamte leh, tae ma ka Bei ïong mei,
Tae dang pangah hi ko, dang patian hi ko,
Tae psih ka bei ïong mei sha lung, tae bud ka bei Ïong nga,
Tae mih hiko shalait, bud ka Bei ïong nga,
Lai hi ko sha kper, bud ka Bei ïong nga,
Tae myn da bud, da bud, ka bei ïong nga,
Tae ong wat ko
"Ko wakha apha, ko man ha pha, φ = out
Kat ini pangah, kat ini patian
Boi leh dei towh buit pho nga, dei towh mudia pho nga
Pha kat da em ki ma, pha kat da em ki woh;
Kiwa tip parom, kiwa tip paja,

Tae boi sakhiat wa em ka sang, kasih lawarim lawajah,
Tae mynwein hi pho u ong, mynwein eh pho u pynsniaw;
Tae ladei ïong kamtae pathan,
Tae a wakha a pha, a waman a pha,
Hoi re u tooh buit hoi re u tooh mudia,
Pho ianga ka wabeit, ianga kawa kle,
Ïoh ŏ tae u tip u ran, ïoh ŏ tae u rut"

Tae ong wat ka bei ïongmei, tae ong wat tae ka kur ïongmei,
"Ane kong hapha, ane waikha ha pha,
Ïei sih na ai ïei sang na ai,
mynem, hire, mynjooh hire,
Wa pangah otê, wa patian otê ;
Tae boi du kat iow sarom, tae boi du kat u iow marain,
Kat dakhroo i dowh, kat da khraw i duk,
Kat da khroo i mynjam, kat dakhroo i mynjoh;
Tae sê wa pangah, tae sê wa patian,

Tae sa hap u ran, tae sahap u rut",
i tae pa leitae,

Tae ong ka bei ïong nga, tae ong wan ka kur ïongnga;
"Tae ko wakha ha pha, tae ko waman ha pha;
Nga leh ka wa mynjam, nga leh kawa mynjoh;
Wa iabud ô ïei niam, wa iabud ô ïei rukom;
Tae tang arngut napha, tae tang arngut nanga,
Tae arliang waheh, tae arliang wasian,
Arliang eh ki kni, arliang eh ki kpa. "

Tae ong wat kabei ïongme, i tae ong wat ka kur ïongmei,
"A to kong ha pha, to waikha hapha;
Tae ïei pangah dei arê, ïei patian dei arê,
Tae lada mynran dei pho, tae lada mynrut dei pho;
Tae to myntae ïoh nang u skhem, ïoh nang u skit;
ïong u tae u thylliej ksiar, ïong u tae u thylliej rupa,
Tae lam myntae dei synjat, tae lam myntae dei lyntor,
Tae mynda ei bor ka bei ïongmei, manda ei sor ka bei ïongmei,
Tae kmen eh ka bei ïongnga, tae kmen eh ka kur ïongnga;
Tae ei wat ko ïei synjat, tae ei wat ko ïei lyntor, "
Khein lyngkhot kamtae khein tuma kamtae,
Tae ong wat ka bei ïongnga, tae ong wat ka kur ïongnga;
"Ko wakha hapha, ko waioh hapha,
Tae ynlai liwan choh ô.
Tae mynda poi mynstep, tae mynda poi mynkawi;
Tae mynda khein ki sngi, mynda khein ki syniaw,
Dang wan wan ô dang poi wan ô.
Kamnu ra§ u ïa skhem kamnu rie§ ïa skit,
Du dei ïongkynthai, du dei ïong khynnah"
Tae man da dep ki neite,
Ma ka bei ïong nga, ma ka kur ïong nga,
Phah wyrta kô se, phah chula kô se,
Phah syndong kô se, phah synkit kô se,
Phah kô ïa nga na sah bri, phah kô ïa nga na sah khyndaw,
Tae da poi ïa nga dei teiñ, da poi ïa nga dei khyrngiad,
Teiñ sar ô leite, teiñ kdiap ô leite,
Tae ong j leh ma ai, wa phah syndong,
Tae ileh ma ai wa phah synkit,
Da ka bei ïong nga, da ka kur ïong nga,
Tae mut ô tae, boi tae em ka ah radang,
Tae boi tae em ka ah tyngngiah,
Tae boi tae em ka ah masi,
Tae boi tae em, ka wa pam blang,
Kat da lyngkdang i pchem, kat da lyngkdang i dwar,
Boi em ka pam langlar, boi em ka pam lamanoh,

Tae man da poi ha poh ka Najer, man da poi ha poh ka Nasong,
Ha poh i lung ïong nga, ha poh i Sem ïong nga,
Tae ong wat nga u kni,
Ko bei ha pha ko kur ha pha,
Leh phah syndong pha nga, leh phah synkit pha nga,
Tae ong wat ka bei ïong nga, tae ong wat ka kur ïong nga,
Ko ma ha mei, ko woh ha mei,
Ko kni ha mei, ko kpa ha mei,
Nga wa phah ô tae, nga wa ong ô tae,
Tip parom arê, tip pajah a re,
Wa bud ô ïei khum, wa bud ô ïei khap,
Wa bud ô ïei pah, wa bud ô ïei jin,
Ia kani ka wakham, ïa kani ka wasbait,
Tae da dep ô u iaklam, tae da dep ô u ïa ong,
ïa ki bei wakha, ïa ki pa wakha,
Wa toh hi i ratap, wa toh hi i rabi,
i ratap warim, i ratap wajah,
Dang du u thylliej ksiar, dang du u thylliej rupa,
Dang du i synjat, dang du i lyntor,
Sa kam nu u leh, sa kam nu u khei,
Ïoh u skem i khap, ïoh u skem i khum.,
Tae kmen ratap ô se, kmen rabi ô se,
Kmen tap ô sê, kmen phiang ô se,

Tae. . . . . phah hi ô lei tae, tae ong hi ô leite,
Tae sneiñ wat ô leite, kroo wat ô leite,
Ko bei hapha, ko kur ha pha,
Dei§ mynte li pynbait, dei§ mynte li pynsud, (§ = iaeh)
Tae rah tae dei pyrnah, tae rah tae dei pyrjin,
Tae rah dow klong ïa sneiñ, tae rah dow klong iakroo,
Ïoh u ïa booh sngi, ïoh u ïa booh nong,
Man da dep u sneiñ, man da dep u kroo,
Tae rah wat ka bei, tae rah wat ka kur ïong nga,
Tae rah wat kô iow klong ïa sneiñ, rah kô iow klong ïa kroo,
Tae booh wat ka bei iong nga, booh wat ka kur ïong nga,
Tae tup ha ka bei ïong mei, ha ka kur ïong mei,
iow tae u kwai wakhang, iow tae u pathi wakhang,
iong kwai salynchiat, ïong u kwai salymphoh,
Tup sow klong ïa sneiñ, tup sow klong ïa kroo,

Tae. . . . . Ia booh wat ki ka sngi, ïa booh wat ki ka nong,
Tae ïa pynbait walang, tae da ïa pynbait wabi,
Ko wakha ha pha, ko waïoh ha pha,
To yn ïa sneiñ dei pyrnah, to yn ïa sneiñ dei pyrjin,
Chi kum eh na pha, shi lyngwa eh na nga,
Ïoh ïa phah waheh, ïoh ïa phah wasian,

U kunok *By Mr Hetbormi Sungoh*

Ha khlieh ka law, ha khlieh ka Syiem,
Ïoh u pyntip ryngkaw, ïoh u pyntip wasa,
Tae kam wa ïa booh ka sngi, tae kam wa ïa booh ka nong,
Kam wa khoh ïei pyrtuid, kam wa khoh ïei nam,
ïei ïong ka sngi, ïei ïong ka nong,
Toh ka sngi lawmuchai,
Ka law ïa dai, ka law ïa thied,
Ha jrong ka dukan, ha jrong ka dukdoh,
Ha ka trep lampah, ha ka trep lamjin,
Kam wa ïa booh ïa ka sngi, kam wa ïa booh ıa ka nong,
Ynnin ka sngi, ka sngi law muchai,
Em hire u ïa jler, em hire u ïa blang,
Jar la mei u wa heh, jar la mei u wa sian,
Tae pun da lang hi mi, tae pyn da ap hi mi,
Ha trep lam pah, ha trep lamjin,
Ha thaw wa dai, ha thaw wa thied,
Ka ïong mei ka bei, ka ïong mei ka kur,
Tae da chong rakdo hi mi, tae da chong thaklo hi mı,
Tae jar nga u kni, tae jar nga u kpa,
Tae pyn da pait hi ïei por, pyn da pait hi ïei lad,
Tae rah hi ô ïei pyrnah, rah hi ô ïei pyrjin,
Ma u klong wa ri, ma u klong wa lum,
Ma u klong wa lum, ma u klong wa lang,
Tae tup ne u wa lum, tae tup ne uwa lang,
Tae ong hi wat mei u waheh, tae ong hı wat meı u wasian,
"Mai i leh ma ai dow klong, mai i leh ma ai dow skoo,
Kat ha khlieh ka law, kat ha khlieh ka syiem,
Boı em ka phar chang, boi em ka phar khri,
boi em ka phar iudai, boi em ka phar yuthied,
Boi em ka phlai chyrmit, boi em ka phlai sying,
Boi wa ïa len sap ma ai, boi wa ïa len tap ma ai,
Kat ha khlieh ka law, kat ha khlieh ka syiem,
Tae jait nga hi u wa heh, tae jait nga hi u wa sian,
Tae ong ô i ni tae wa heh, ini tae wasian,
Toh re wa rah syndet ô toh re wa rah syngkor ô,
Wa rah ô tae ïa u klong wa ri, wa rah ô ïa u klong a lum,
ïei ïong i pah, ïei ïong i jin,
ïoh mi tae u pyllum, ïoh mi tae u pyllang,
ïow kñi wa kham, iow kñi wa sbait,
Jar i ïong i kha-rim, jar i ïong i kha-jah,
i ïong mei u wa heh, i ïong mei hi u wasian,

ïe. . . . . ong hi mi " ô paia waheh, o paia wasıan
Tae kmen pynban ô se, kmen pynbiah ô se,
Tae nga leh,
kam wa da pynchei wa miat hi ô,

U Kunok *By Mr Heıborml Sungoh*

kam da pynsoh wa miat hi ô "
Tae kop wa miat hi mi, tae kop wa bha hi mi,
Tae man da khain i por, tae man da khain i lad,
Tae pait hi ô ïei por, tae pait hi ô ïei lad
Tae, pyn i, tae, palei tae,
Pyn da rah hi ô pyn da jur hi ô,
Kyndong ne i nia, kyndong ne i nar,
Tae rah hi ô ïei pyrnah, tae rah hi ô ïei pyrjin,
Tae rah hi ô iow kyntien, tae rah hi ô iow tylli,
Hei dukan ïong mei, hei dukdoh ïong mei,
Tae ïoh u ïa ngooh blai, tae ïoh u ïa ngooh syiem,
ïoh u pyntip ryngkaw, ïoh u pyntip wasa,
La ha khlieh ka iaw, la ha khlieh ka syiem,
Tae yn-nin ka sngi, tae yn-nin ka nong,
Tae chi lyngkhot ne hi, chi tuma,
Lai lyngkhot kamte, lai tuma kamte,

Tae pyn-i tae, pa lei tae,
ïa booh wat ïa ka sngi, ïa booh wat ïa ka nong,
Sa ynne ka sngi, sa ynne ka nong,
Tae kam wa da ïa phah, kam wa da ïa ong,
Da siang hi mi iow chylliah, Da siang hi mi, iow tleiñ,
Ha poh ini i iung, hapoh ini i sem,
Hapoh i ni i pchem, hapoh ini i dwar,
Tae pynda iang hi mi, tae pyn da ap hi mi,
ïa nga u waheh, ïanga u wasian,
Tae da chong rakdo himi, da chong thaklo hi mi,
Tae pyn i tae pa lei tae,
Tae kam wa da ïa phah, tae kam wa da ïa ong,
La dooh yn-nin ka sngi, nadooh ynnin ka nong,

Tae pyn dakit hi ô tae pyn da bah hi ô
Kyndong ne i nia, kyndong ne i nar,
kyndong ne i klong, kyndong ne i song,
Tae da poi ô ha poh i ïung, la hapoh i sem,
Hapoh i ni i dwar, hapoh ini i pliang,
Tae ïa khublei walang, tae ïa khublei wa bi,
Wanga u wa heh, wa mei u wasian,
Jar i ïong i wa kha, jar i ïong i wa ïoh,
Jar i ïong ki rim, jar i ïong ki man,
Ïong ki pawakha, ïong ki bei wakha,

Tae pynchei mi i thaw chong, pynchei mi i thaw sah,
Tae pan bor hi wat ô pan mynslen hiwat ô,
Jar lamei u waheh, jar la mei u wasian,
Sei ïong i pliang, la hei ïong i nar,

U kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

Ma i ni i klong, ma i ni i song,
Kam nu u pynchei, kamnu u pynsoh,
Tae pynda snain hi mi pynda kroo hi mi,
Toj buit hi mi re, toj sneih hi mi re,
Tae pyn i tae pa lei tae,
Nga leh tae da pynchei, nga leh tae da pynsoh,
Da pynchei wamiat, da pynchei wabha,
Ha mei u waheh, ha mei u wasian,
Ha ka bei ïong mei, ha ka kur ïongmei,
Tae da kop wamiat, tae da kop wabha,
Da ïa khublei walang, da ïa khublei wabi,
Tae i tae pa lei tae,
Chilyngkhot kamte, chi tuma kamte,
Lai lyngkhot kamte, lai tuma kamte,

Tae jar la mei u waheh, tae jar la mei u wasian,
Tae pynda pynchei hi mi, pynda pynsoh hi mi,
ïei ïong ki klong, ïei ïong ki song,
ïei ïong ki pliang, ïei ïong ki nar,
ïei ïong i sying, ïei ïong i dakha,
Tae ïoh u ïa ku tyngkong, ïoh u ïa ku tymbet,
Ïoh u ïa bam yukhap, ïoh u ïa bam yukhum,
Tae la myntu ka sngi, tae la myntu ka nong,
ïoh u ïa ngooh blai, ïoh u ïa ngooh syiem,
ïei ïong ka synchar, ïei ïong ki thakur,
ïei ïong ka wabooh, ïei ïong ka wathoo,
ïoh u nang u skem, ïoh u nang u skit,
Kam wakhum rilud, kam wakhum ri wei,
Kam wa khum leibud, kam wa khum lei teiñ,
Tae dei wow nang u ianeh, dei wow nang u ïa sah,
Dei wow nang u ïa skem, dei wow nang u ïa skit,
ïoh skem ka yutang ksiar, ïoh skem ka yutang rupa,
Skem tae wa ka bok, tae skem tae wa ka rwiang,

ïoh u ïa roi kisê, ïoh u ïa par kisê,
ïoh kha sning kisê, ïoh kha ra-iai kisê,
ïoh kha chynrang kisê, ïoh kha kynthai kisê,
Tae man da poi u snem, tae man da poi u bnai,
ïoh u ïa bam thyllad, ïoh u ïa bam thylliang,
Ïoh u ïa bam yukhap, ïoh u ïa bam yukhum,
Wa mei hi u wa heh, wa nga hi u waheh,
Ar waliang waheh, ar wa liang wasian,
Kam wa ïa khublei, kam wa ïa khuhok,
Kam wa ïa ngooh blai, kam wa ïa ngooh syiem,
Ynne ka sngi ynne ka nong,

U Kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

Chaphrang ka sngi, sha chwa ka sngi,
Tae. . . . nae chilyngkhot, tae nae shi tuma,
Tae lai lyngkhot kamte, lai tuma kamte,

Tae. . . . . Semo waheh, tae semo wasien,
Tae mynda poi shem sngi, mynda poi shem tyniaw,
Dang u rap chohmi, dang u tan chohmi,
ïoh mi tae u sneiñ, ïoh mi tae u kroo,
ïa kani ka wakham, ïa kani ka wasbait,
ïoh mi tae pynbiang, ïoh mi tae u pyntoh,
ïei ïong u star, ïei ïong u khoh,
ïei ïong ki thlong, ïei ïong ki synrai,
Katda dang u likrum, katda dang u likhreh,
Kamni shem sngi, kamni shem tyniaw,
Ïei ïong poi iaw, ïei ïong poi hat,
Tae iow wa heh hamei, iow wasien ha mei,
Toj buit mynhoi, tooh snieh mynhoi,
Snaiñ hi mi da miet, snaiñ hi mi da bha,
Em i ïong kynraw, em i ;ïong kynreh,
Kat du hei mynjam, kat du hei mynjoh,
Dang u pan para, dang u pan pakei,
La ïong ki wahlung la ïong ki naiñiung,
ïoh ki u ïa sumar da miat, ïoh ki u sumar dabha,
ïa boi dei khaiñ, ïa boi dei piah,
ïa boi ïoh sarom, ïa boi ïoh maraiñ,
Tae khaiñ lyngkhot kamte, lai tuma kam tae

Tae ngooh ô tae ïei nam ïei burom, ïong ka syiem synchar,
Ka syiem Sngi, iow Biskurom, iow askurom,
Tae. . mut mo dukat ïa kite u ngooh u chim nam ô tae,
Tae dang ngooh ô tae sa ïa ki Najer ki Nasong,
Ngooh ô tae sa ïa u kyrtaiñ, sa ïa u kyrta,
Tae mut mo dukat ïa ki tae u ngooh u chimnam ô tae,
Dang u ngooh u ô sê sa ïa ki Blai la lung, wa ki Blai lasem
Sa wa ïa ki Blai wator, sa ïa ki Blai wakan,
Wa lei tai hi i Dwar, wa lei ni hi i Dwar,
Du kat ïa kite mo u ngooh u shim nam ô tae,
Dang u ngooh, dang u shim nam u ô se,
Sa ïa ki Blai Wakmai, sa ïa ki Blai wakhroo
Sa ïa ka seiñ jait, sa ïa ka seiñ kynja,
Tae mut tam ô du kat ïa ki tae mo ki blai kynrad,
U kyrpad u chim nam ô tae sa ïa ki,
Ryngkaw, ki wasa, U syiem Chiraij, u syiem Chithaw,
Tae ngooh wan ô ïa ka Tawiar takan,
Ka Rangnah Um-ïurem, ka bor Kupli, puja,
Syiem ïaw Muchai.
Sari waroh hei

U kunok *By Mr Heiborni Sungoh*

Lynnong XV

Ka Khanatang ka Krem Lamet bad Ka Jingsdang jongka Jingshad U Khun Hynniewtrep

Ki khana niam jong u Hynniewtrep Hynniewskum ki ong ba nyngkong eh ki la wan hiar ryngkew lyngba u Lum Sohpetbneng. ïa u Hynniewtrep Hynniewskum la ai hukum da U Blei Nongbuh Nongthaw, U nongsei bad U nongpynlong ïa kïei kïei baroh kiba don ha shityllup ka pyrthei. Ha ki sngi ka Sotti Juk jongu Hynniewtrep ha pneh jong u Lum Sohpetbneng, u dang lah ban ïa kren ïa khana bad u Blei da ka sur. Katba dang iaid ki sngi ki por ka jingim jong u Hynniewtrep ka la sdang ban shah biah biah phongrai da ka jingim ba torti jongu hi lyngba ki jingpynshoi ba bun jait jong u ksuid u khrei bad ki Yakjakor. Ki la kylla suki suki na ka aiom ksiar sha ka aiom rupa, bad na ka aiom rupa pat sha ka aiom mong bad kumta ka la nang hiar dor ter ter. Katba ka Diengïei ka la nangheh nangkrai, ka Tangnup ka Tangjri pat suki suki ka la nangrit nangswai ha ka jingleh kam hi u khun bynriew.

Kumta ha ki sngi jong u Diengïei ka jingdum ka la tap lup ia ka jingim jong u Khun Hynniewtrep Hynniewskum bad la dap sa lang ka im ruma ka im rutu bad u la im iaid iait na u Trai Kynrad Nongbuh Nongthaw. Ha kane ka por bun na u dad jong u Hynniew trep kim kwah shuh ban ia kiew ia mar bad ban ia kynduh bad u Khyndai Sohpetbneng. Napdeng jong ki paid u Hynniewtrep la don uwei uba la leit pom noh bhat ïa kata ka Tangnup ka Tangjri; bad lyngba jong kane ka jingleh kala pynjngai noh syndon bak ia u na u Khyndai Skum.

Hadien ka jingjngai jong u Hynniew na u Khyndai ki la pynlong ia kawei ka jingiashad kyllum hapdeng ka kiew bad u Laiphew mrad. Ha kata ka jingiashad ka Sngi ruh ka la ihun ithiang bad kala hiar noh ban ia shad lang. Bad ki la nangtharai ba da kane ka jingleh u Blei un sngewbha lyngba ki jingialeh kmen lang ki para jingthaw. U Kur ruh ha ka jingmuja ka shad ka kmen, u la sei ia la ka wait lam rupa jong u Kat ba dangmuja ka pastieh jongu, kyndit kynsan u Pyrthat la wan ban ïa shad lang bad u. U pyrthat u la pan kylliang ïa ka wait rupa ban shad pastieh, hynrei u pyrthat u la phet bad u la rah noh syndon ïa ka bak khlem wan phai shuh. Bad dei nangta hi la wan mih nyngkong ka jingklumar. Kumta ha kata ka jingiashad jong ki, ka sngi ka sngi ka la iashad lang bad u bnai ha kajuh ka lympung shad bad ha kane la mih ka jingiakren bein kren khoh na ki bynriew bad na ki Laiphew mrad lyngba ki jingpynshoi ba wan na ki shyntur jong ki khroh (jakoid) bad ki dadang. Ka jingkren bein ka long namar ba u bnai ula ibha samla ïa ka Sngi, kaba long ka hynnem kynthei jong u hi. Kumta ka sngi ynda ka la ïohi ïa kane ka jingleh jong u Bnai bad ki kyntien kren bein kren khoh, kala sngewsih kthang, bad ka la pynlong ruh ïa ka ban pan bor na u Biskurom, uba dei u para shynrang jongka, ban ai jingsneng ïa U Bnai. Kumta ka la shim ïa u dpei ding bad pashat ha ka met jong u bnai ïa kaba naduh kata ka por u bnai u dap tang u dpei suda. Hapdeng kata ka jingshad sngewbha ka Sngi, hadien ka jingleh jongka ïa la u para da kaba pashat da u dpei, ka la sngewsih bad phet iamrem noh da kaba kynting kynsan kynsan noh ialade sha jrong bad leit riehnoh shapoh ka krem lamet krem latang. Nangta ka jingdum kala wan tyllep noh ïa shityllup ka pyrthei, lem bad ka jingrang khlem sngi da ki bun bun aiom.

Kumta u khun bynriew, u la dap satang ka jinglynga ka jingpisa, namar ka la wan lynshop ka pang ka jhia, ka jingshitom ka jingshipa. Kane ka apot kala nangjur katba dangiaid ki sngi ki por. Ba ha kane ka jingjynjar u khun Hynniew trep u la kyndit bynriew, bad u la sdang biang ban phai sha U Trai kynrad u nongbuh u nongthaw. Kumta u la lum

U Kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

ia ka dorbar ka sorbar na ka bynta bar leit wad biang ïa ka jingshai ne ka Mei Ngi nakrem lamet latang. Ha kata ka dorbar ka la iawan da baroh ki jait jingthaw kiba her kiba par ha jrong ka meiramew. Ka dorbar ka la rai da kawei ka jingmut ban phah noh da ki ba biang la ryngieng ka ryniot kum u hati u kyndad na ka bynta ban leit khot ïa ka sngi. Hynrei ki jingpyrshang jong ki ba heh met heh phad ka long lehnohei, namar ba kim don ka nia ka jutang kaba biang. Bad ha kata ka dorbar ba nyngkong, la don u wei u jaid mrad u bym wan sha kata ka dorbar bad uta u dei u khun lymboit lymbiang u bym don jain u bym don nep u ba rieh ialade shapoh khap maw. Kumta kila phah pat da u kohkarang ban leit khot noh ïa ka sngi namar ba u dei u kynja sim ba khlain ban her. Hynrei ynda ua la poi hangta, da ka jingsngew sarong u la kren bad leh samla ïa ka.

Kumta ka Sngi ha ka jingdom kala tied pynban phak, ïa u bapli da ka lyngknot ha ka khlieh bad u la ïap ler iap tah noh hangta da kaba tim bad tla ïa u, ba un kit ïa ka jyrhoh ka sahiaw baroh shi jingim jong u. U koh pat ha ka jingsngewrem um treh shuh ban leit ai khubor sha kata ka dorbar. Kumta kila khot biang ïa ka Dorbar ban ïa pyrkhat biang na u bynta ka juh hi ka kam. Kumta ynda ka dorbar ka la sdang bad bishar bniah ïa ki ongwandorbar, kata lap ba u wei u jait mrad u bym don ha kata ka dorbar, kumta kila u pl a khot noh na u ma ka jaka khap krem khap kroh Ynda kila poi hangta, nyngkong u u ia kyntait, hynre u i ynnew u ia byngem byrshit ia u ban pynduh jait duh khong noh laoa um treh ban wan sha kata ka jingialang kaba dei ka iap ka im jong ki jaid jingthaw hi baroh. Hangta u la bret ïa ka jinglehrain bad u la leit noh sha kata ka dorbar, da kaba snong ha kyndong eh Ha kata ka jingia pyrkhat kam, U Syiar u la pan bo noh na ka Dorbar da ka jingsngewit na ka bynta ban leit khot noh dalade ia Sngi, haba ym don wait, mano mano ba nud ban leit khot ia ka Sngi khlem da khein ia ki jingeh ki ba har u koh kiba u lah ban ïa kynduh ha ka lyntu iaid ka jongu.

Ono u khun lymboit lymbiang u la kular ha khmat ka dorbar ba un ai ïa ka wyrta ka shuia, hapoh ka lai sngi lai ia, lada u lah ne ym lah. Kumta ka dorbar ka la kitbok kitrwiang ia u khun lymboit khun Lymbiang ha shuwa ba un mih da ka jingkyrmen. Ha ki lynti iaid jongu, la don bun jait ki jingthung kiba pdiang sngewbha ïa u ban sahmiet, na ka bynta ba jur than ka jingkhriat. Bad kine ki jingthung kila kular ïa u khun Lymboit lymbiang ban ia rap ïa u khunbynriew ha kïei kïei ki liang kat kiba ki lah, tang lada u lah ban leit khot ïa ka Syiem Sngi. Ki nongkular kiba long kum ki nuksa dei kum u DiengLyngkhiat uba long dawai Pangsnier (ulcer), u Sohchieh ba long dawai pangkpoh, ka Kyntarchiehrymben ba iadei na ka bynta ka shitom bampong (Cancer), u pei wamon na ka bynta ka pang Stem, ka Tyng-ait na ka bynta ka jingpang ba shongmaw shapoh, kumta ter ter da ki hajar tylli ki jait jingthung kiba ym lah ban khoh khmut khoh khmat hangne. Hynrei napdeng ki hajar kiba u la ïa kynduh, u sngewhun mynsiem eh ïa ki ki ar ki jaid jingthung jingtep, namar kila pynshlur ïa u ; bad kila kloi ban ïa iap ïa imlang, la ha ka thma ne ka ktien. Kita ki long U Dieng Sning bad ka 'La Kait' Hadien lai miet lai sngi kynthih u 'Yiar Ryngkoh' u la pyndep ïa ka kamram bad ka syiem Sngi, da kaba u la kular ban kit ban bah ryndang ïa ka lait ka let jong u khun Hynniewtrep Hynniewskum. Ka Sngi ka la ai jain ai nep, ai rangniaw ai rangtung ïa u khun lymboit shuwa ba un leit phai ban leit ai khubor sh asla pyrthei. Ka sngi ka la ai bor ïa u ban leit lem bad ka rynieng ryngiot kaba biang. Kumta ha kata ka miet ba khatduh, ynda la jan shai, u la leit bad her ha jrong jong u wei u dieng sning bad u la kynih laisien laiwat. Ki nongshong dorbar kiba la ïa ap dngong ïa ka khubor, thret kila ïa kyndit lem bad ka jingkmen kaba khraw ha ka risa ka kynhoi ba ka Mei 'ngi kan sa wan.

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Hadien bala shai ka sngi, ki khun bynriew bad ki lawphew mrad ki la dap da ka jingsngewbha sngew kmen. Hangta u khun bynriew u la pan bor na U Trai kynrad, ban tip ïa ka ai nguh ka ai dem ïa u man la ki por lyngba ka shat ka khien, ki dak ki shin ba paw ynda ki dak ki shin kila pyni ba U 'Lei synshar U la ai hukum ïa u khun bynriew ban pynlong ïa kata ka shad ka Kmen bad U la phah ïa u Biskurom ban wan longbriew sha kane ka pyrthei ban jinghikai ïa u Bynriew kumno ban thaw iaka ksing ka mein, ban thaw iing thaw sem bad kiwei kiwei de ki jaid jingthaw. U Blei la kular ban ai da ka dak ka shin ynda la dep ka shad ka kmen ka Duwai ka phirat ha jrong ka Duwan ka Dupat. Hadien jong kata ka jingshad jingkmen, kata **ka jingrangtyrkhong ka la jah noh da ka jinghlar jong u 'lapraw** bad u khun bynriew bad ki Laiphew mrad kila dap da ka jingkmen kaba khraw. Bad dei nangne *ba ka shad kala sdang noh, ryngkat ka Niam ka Rukom*

Ki syntiew bunjait, la syntiew la samoi kila don,
Ki sim bunjait, la por la samoi kila don,
U khun bynriew, la niam la rukom u la don,
Baroh ïa u nongthaw ban laroh.

Lynnong - XVI
U KHLAWAIT NA RI JAINTIA BYM SHYM ITHUH

Da U Heibormi Sungoh,
Secretary Kiri Daloi Celebration Committee – 2004, Shangpung

Katba ka shalyntem jongka por ka dang ïai tyllun na kawei sha kawei pat ka kynta, lyngba ka jingkylla dur jong u bnai, ha kane ka kynti, la sngew donkam ban tip ruh ïa kaei kaba la jia ha ka kane ka ri baïeid ki blei, haba U mynder u mynkher ula sdang ban wan mushlia ïa ka riti synshar jong u khun ka Bri U Hynniewtrep u Hynniewskum kiba kynthup ïa U Khynriam, U Pnar, U Bhoi bad U War. Ngi kum ki khun jong ka ri Jaintia ngi don shibun bah ki jingiathuhkhana kiba la jia ha ki por mynhyndai hynthai haba ki phareng ki la wan ban thombor bad wan knieh, bad ïuhroit ïa hok ka riti, ka synshar ka khadar jongngi ki khun Jaiñtia.

Ka hima jong U Syiem Jaintia ka long kaba iar haduh katta katta, bad ka jingiar jong ka ka long, naduh Jaintiapur kaba don mynta ha Bangladesh bad ka Cachar kaba don shatei bad ter ter haduh Maibong kaba long ka bynta ba shathie jong ka District Karbi Anglong. Kane ka Hima jong u Syiem Jaintia kala neh kat haduh u snem 1834. Ha u snem 1835 u Captain Lister uba long u rangbah shipai jong ka sorkar phareng u la pyniasoh sha la ka jong ka hima ïa shibun ki bynta kiba don ha ri thor kiba hap ha ka bor synshar jong u syiem Jaintia bad ruh iaka Jaintiapur kaba dei ka hok kynti ban synshar da U Syiem Jaintia bad u syiem ba khadduh jongka hima Jaiñtia u dei u Rajendra sing syiem. U Phareng u la sdang ruh ban tuklar sa ïa ka Ri Lum ba la synshar da ki Khar-ar-Daloi da kaba knieh ïa ki wait ki stieh ha ka por leh niam leh rukom jong ki nong ïalong kaba don hapoh ka hima Jaintia.

Ka jingpynthud ba khah khah jong ka sorkar phareng da ka jingmut ban pynduh pyndam noh ïa ka bor ka iktiar jong ki nongsynshar trai ri trai muluk kiba long ki Daloi ki pator, kala pynbitar ïa ki paid nongshongshnong hapoh Jaintia bad da kawei ka jingmut hapoh ha jingialam jong ki Daloi kila ialum ialang bad khot ïa kawei na ki Dorbar jongki khun ripnar ha Madiah Kmai blai kaba don haruh jongka Wah Myntdu jong ka sor Jowai (Syntu Ksiar) ha ka 20 tarik u Kyllalyngkot, 1862. Katto katne ngut kiDaloi kiba dangiah ban ïoh kiba ïadonlang ha kane ka Dorbar pyllun jong ka ri Jaiñtia ki long **u Myllon Daloi uba na ka Elaka Mynsoo, u Bamon Daloi na ka Elaka Labang Nangphyllud, u Sawar Daloi na ka Elaka Sutnga, U Sbang Daloi na ka Elaka Rallang, u Kat Pator na Rallang, u Lingson na ka shnong Byrto, u Kar Daloi (Dkhar) na ka Elaka Nartiang, u Sdiah Toi na ka Elaka Jwai, u Long suïai na ka shnong Khongshnong** bad ki wei ki wei de ki ki rangbah kiba kham pawkhmat kiba ym [illegible] ban tip kyrteng. Ki khlawait jong u Kiri Daloi kiba la synran synriap ïa u ha ka por da u leit sha kane ka Dorbar ki Khad-ar-Doloi ha **Madiah Kmaiblai** (Syntu ksiar Jwai) ki long u **Khmah Phyllei**, u **Smon Lamare** bad u **Spoit Sungoh**

Ha kane ka Dorbar u Kiri Daloi ula long uwei na ki riew shemphang bad u nongkren ba shyrkhei bha ha ka nia ka jutang na ka bynta ban wad ki buit ki lynti kumno ban ialeh pyrshah ïa kane sorkar phareng. Ki tymmen kila iathuh ba tang shu wai kata ka Dorbar, ki samla bah ryntieh kila leit hiar thma ki shipai phareng bad kila thang de ïa ka thanat jongka sorkar phareng kaba don ha ka shnong Jowai, hapoh ka jingialam jong u samla Kiang Nangbah. Kane ka jingialeh ka long kaba jur haduh katta katta namar ba ki samla bah ryntieh jong ki Daloi bapher ba pher kila ïa tylli mlon kawei ka buit ka wei ka bor, na ka bynta ban ialeh pyrshah ïa ki phareng ha kaba wat u Kiri Daloi ruh u la iashim bynta ha kane ka jinghiarthma ba kynsan jongki khun Jaiñtia ïa ki Phareng. Ha kane ka jinghiarthma ba kynsan kynsan don ruh ki shipai phareng kiba la shah pyniap ha ka jingdung jong u 'nampliang bad ka waitlam jongki khun ripnar, bad maki ruh don hi katto katne kiba la ia pli ia la ka jong ka jingim na ka bynta ka ri bad ka jaidbynriew.

Ka daw bah ka dawsan jong ka jingialehthma pyrshah ïa ka sorkar phareng ka long namar ba ki shipai phareng kila knieh ïa ki tiar lehnlam leh rukom kum ki wait ki stieh, bad ki tiar knia tiar khriam jong ki khun ripnar ha ka pastieh kaba long ha ïalong ha ha ka 28 tarik u Nohprah 1861 bad ka jingkhrong khajna ing.

U Kiri Daloi u dei u Daloi jong ka Elaka Shangpung kaba don shathie lam mihngi jong ka ri Jaintia u ba la bat kumba shiphew snem ei ei ïa ka synshar ka khadar kata ka long ha ki snem 1852-1862 hadien jong u **Riang Daloi** uba na ka jaid Shylla. U la wan na ka jaid Dhar kaba long ka jait nongseng ïa ka shnong Shangpung lem bad ka jait Sungoh. Ka tnga jong u ka long ka Chyndon Papang kaba dei na kajuh hi ka shnong. Nyngkong nyngshap u Kiri ula bat ïa ka kam niam kam rukom kum u Malihangot jongka raid Shangpung. Hadien ka jingïap jong u Sahsyngkhrip Langwarphyllei, ki shnong ki thaw ki ïa jied noh ïa u Daloi da ka Thmat thohkhyndaw (ka shat ka kheiñ). Kata ka jingshat jingkheiñ ka pynpaw ba ki blei ki la i mon ban jied ïa u Kiri ban spong noh ïa ka kam Daloi.

Kumba ar taiew ei ei hadien jong kata ka Dorbar jong u juh hi u snem (1862) kaba dei ruh ka por thma British-Jaiñtia ki nongsynshar jong ka sorkar phareng na Jowai kila phah ar kynhun ki shipai ki swar. Kawei ka kynhun na ka bynta ban leit kem ïa u woh Kiang Nangbah na Mynser, bad kawei pat ka pyrton shipai hapoh ka jingialam jong U

Lieutenant Colonel Rihardson kala leit shaduh Shangpung lyngba ka Tuber Shohshrieh. Kila iaid pawang beit bad ym don ba pynthud ne ialeh pyrshah ïa ki tad ynda kila poi haduh Muthlongrim kaba don ha ka liang ka mon jong ka wah Umïurem, ka wah kaba kerkut sawdong ïa ka shnong Shangpung.

Ynda u Kiri Daloi ula bna wur wur wer wer ba ki shipai phareng kila wan tur thma, u Kiri Daloi ula pynmih kawei ka hukum ba kawei pa kawei ka longing kan phah ïa uwei uwei u riew iapom na ka bynta ban ialeh pyrshah ïa ki shipai phareng. Te hadien ba U Daloi u la pynmih ïa ka hukum, kawei na ki longing kaba na ka jaid Sutnga ka la mihnoh bad phet rieh na Shangpung tang ban lait na kata ka hukum jong u Daloi. Ki nong Shangpung hapoh ka jingialam jong U Kiri Daloi, u Khmah Phyllei, u Smon Lamare bad u Spoit Sungoh ryngkat ba ki rangbah nongiapom iapom ki la tur khlem riej sha Madanthma Lummukut na ka bynta ban ialeh pyrshah ïa kata ka jingwan hiarthma jong ki phareng ïa ka shnong Shangpung.

Ha shuwa ba u Kiri Daloi un leit sha madan thma ha u lum Mukut ula la kwah ban leit iakynduh shuwa iala i jong i tnga baïeid bathioñ jongu bad ïa la u khun shynrang uba kyrteng u **Kyrsiang Papang** uba dang lai bnai ha kata ka por. Ynda ula poi ha ing ka Syiang Papang kaba long ka hymmen kynsi jong u, kala iathuh ïa u ba ka lok jong u kala leit wad ïa u sha Lum Mukut lem bad u khun jong ka. Kumta ula ai ïa ka saipan tyngka jong u ha kata ka hymmen kynsi ïa kaba kan pynai lem pat sha ka tnga jong u. Phewse ba kane ka jingai jong u kam shym la long kum ba u la mut ha ka mynsiem ba kordor jong u shuwa ba un leit sha Madanthma Lumukut.

Ha ka sngi 5 tarik u bnai Rymphang 1862 ha ka por noh phai sngi katba ka wah Umiurem ka dang tuid ngai ngai, ki tup ki man ki la riew na baroh arliang lem bad ki nampliang ba la pynher khlem sangeh da ki khun ki khla bah ryntih jong ka shnong Shangpung. Ka wah Umiurem kala kylla rong saw noh tang na ka jingiapom ïa ot ha kaba da ki spah ngut ki nong Shangpung lem bad katto katne ngut ki shipai jong ka sorkar phareng ki la liem lyndang bad thiah lyngktar ha madan thma. U Kiri Daloi kum u nongialam ula shah siat na ka bynta jong ka shynrong khlieh jongu bad ha shuwa ba un kut mynsiem ula pynjaw khyndiat ki symboh kyntien sahnam na ka bynta ki pateng ki ban wan da kaba ong *"Ban ïa kawa chah leh bein ki khon ki raiot, lah wa iachah ô nei bhah ka raid"*, kaba mut **"Ban ïa kaba shah leh beiñ ki para jaid jongnga, kam pher ba ngan iap namar ka ri bad ka jaidbynriew.** .Na ka liang jong ki phareng pat kiba iap ki long tang kumba katto katne phew ngut. Ynda u Daloi ula iap u lyoh ba dum ula wan tap da kaba pynduh bor khait ïa ki shipai ki swar jong u. Ki phareng ki la jam ïa ka wah Umiurem bad kila knieh ïa ka kut baskhem jong ki nong Shangpung da kaba thang ïa ki ing kisêm kumjuh ruh ïa ka ing jong u Daloi. Hadien khyndiat por ynda U Kiri Daloi u la iap bad ki paidbah nongshong shnong Shangpung kila sdang phet rieh noh shapoh khlaw Lyngdoh kaba don harud nong jong ka shnong Shangpung, bad bun pat kila leit phet rieh shaduh khlaw Mynchong kaba don mar shilliang bad ka hima ka Syiem Latympang ba la pyniakhlad da ka Pynthor Manar ha kaba ka tnga jong u Daloi ruh kala ïa don lang. Hangne ki shipai shangpung ki la sdang pat da ka **Thma pohkhloo** (Guerilla tacticks) ïa ka jaka rieh jongki la tip kum ka **Thlu Mynchong** ne **Chahong** ka ja ka kaba dap tang da ki krem ki kroh.

Ynda ki phareng kila tip wur wur wer wer ba ki paid nong Shangpung ki don shata, kila leit beh ïa ki shaduh kata ka lawbah lem bad ki kulai, ki syiar bad ki tiar iapom na ka

bynta ban beh kthong ïa ki. Haduh mynta ïa ka sem kulai jong ki phareng dang khot hi ka **"Kdoh Kulei"** bad ïa ka sem syiar pat ne ki jaka ba set ïa ki syiar ba ki phareng kila rah na Shangpung ki dang khot ka **"Kset Syiar"**. Da ki taiew ki bnai ki nong Shangpung kila sah shapoh khaw da kaba im tang da ki soh ki pai bad ki jhur khlaw. Mynmiet pat ki riew iapom kila mih ban leit ialeh khlem riej pyrshah ïa ki shipai phareng. ïa ki khynnah rit kiba dang ïam pat ki la buh ha trai jongka kshaid khnang ba ki phareng kim nym ïohsngew ïa ka jingïam jongki. Ynda la kham slem haba ki nong Shangpung kim lah shuh ban kerda bad iaishah ïa ki jingeh ba har rukom kila rai ban pynlong da ka dorbar ha **Sniriang** kaba ha Madan Wyrwai khnang ban jied ïa u nongialam jongki na ka bynta ban leit kren iasuk noh bad ka sorkar phareng.

Ynda la dep pynlong ïa ka dorbar, kila jied ïa u **Kat Suchiang** ban long u nongialam ban leit kren iasuk bad kila pynspong ïa u da ka jain ronglieh bad rah ïa ka lama rong lieh kum ka dak jong ka jingiasuk. Kumta u Kat bad ki nongbud jong u kila ialeit sha Thanat jong ka sorkar phareng kaba don ha Jowai na ka bynta ka jingisuk bad nguh syiem ïa ka Sorkar phareng. Naduh nangta kila iamynjur noh ban kyntiew kyrdan Daloi noh ïa u Kat Suchiang bad ka Sorkar phareng ka la synshar suk bad ka la khrong khajna ïa ki khun ki raiot; kito ki bym lah ban siew ïa ka bai khajna, ka sorkar kala rah da ki jingdon jingem wat da u khiewja ruh.

Kaba sngew phylla pat ka long ba kat ka jingburom jong ki nong Jaintia iala ki riewshlur na ri Jaintia, phewse ki dang klet pat ïa une u riewshlur uba la kloi ban aiti ialade na ka bynta ka ri bad jaitbynriew uba na ka Shnong Shangpung. Ha Shangpung man la u snem kila pynlong ïa ka Kiri Daloi Football Tournament na ka bynta ban pynsahnam bad kynmaw burom ïa une u khun dap shynrang jong ka ri Jaintia.
U Kiri daloi u long u briew u ba bha bad ba jemnud, ynda ka sorkar ka la dep ban pyniap ïa u ha madan thma, ka la postmortem ïa u bad ka lap shi shisha ba u dei u briew u ba bha. Ka la shim ïa u ksang jongu bad kala pynkie noh ha ka wei ka kshaid. Bad iakata ka kshaid ta tip noh naduh kata ka por da ka **Kai-ksang**.

1. *La ïathuh da ka tnga jong u Kiri Daloi ha i Meirad Lakhma Sungoh i nongkhaii jaiñ sha Karbi Anglong bad Labang Nangphyllud bad ma I pat I la iathuh ha u nongthoh).*
2. *La ïoh ruh ïa ka tarik na ka tour diary jong u Colonel Richardson ba la ai da i Woh Tokin Rymbai (Bamkwai ha dwar u Blei).*

IM KA KYRTENG SAH KA NAM

KA HIARPATENG JONG U NONGTHOH

Ka Shyllong Sungoh u kpa jongka u dei na ka jait Suiam bad u tnga jongka pat dei u Japan. Na ka pat, la hiarpateng pat ha ka Khïaw, ka Ŝngi & U Suloiñ Sungoh. Ka Khïaw Pat ka la ïa shongkha bad u Siang Pulen Papang u ba dei u khun jongu Kiri Daloi & Ka Chyndon Papang. Ki khun jongka Khïaw pat dei Ka Sati, u Sman, ka Khron, u Khriang, U Sbang, ka Lakhma, ka Mari, bad ka Ryiah. Ki khun jongka Lakhma pat dei U Kiri (u ba leit ialeh ha ka thma phrans ha ka rta ba dang 16 snem eïei), ka Smil, u Mahin, ka Mi (ïapdangrit), bad ka Mailibon bad u tnga jongka Lakhma pat dei u Mahon wann. Ki khun ka Mailibon pat dei u Rinohmo, ka Theirida, u Heibormi, ka Bhamon,

Robarly, bad u Betterborn Sungoh. U Seiñjait jongki dei u 'Lei Shyllong - Sanman ba shong ha u Lum Shyllong. Ka Kur Sungoh ka wan na Ka raij Khynriam.

Lynnong - XVII
KA NANGSIANG KA NANGPAID

A. Ka Chunong
B. Ïahnangsiang
K. Ka ïahnangsiangïongkur
D. Ka Mihiaw mih syiem
E. Ka kamram jong u wakhrong
G. Ka ïahnangsiang ïongdong
NG. Ka ïahnangsiang ïongchnong

A. KA CHUNONG

Ka Chunong ka long kawei na ki jait jingtrei kaba lah ban wallam ïa ka roi ka par jong kano kano ka jait bynriew. Ngi ha ri Jaiñtia kane ka chunong ka long ka jingtrei ban ïarap kylliang kaba ki ïa kheiñ da ki tylli jong ki sngi ba ïa trei.Shu buh mynta, u 'A' u ïa trei ïa kano kano ka kam bad u 'B' lai sngi, u B pat un hap ban siew kylliang ïa kine ki lai sngi ba ïatrei u A bad u B.Ha kane ka chunong ki lah ban khot bun phew ne spah ngut ki briew ban ïa trei lang la ha kano kano ka jait jingtrei, kum ha ka thung ka tep, ka puh ka daiñ, ha ka ot ka pom, ne ha ka ïa kit ïabah, bad kiwei kiwei ki jait kam ne ki jait jingtrei.

Ha kane ka chunong ym donkam satia ban siew ei ei da ka dor jong ka pisa lait noh tang ban pynbiang ïa ka bam ka dih, la ka dei ka ja sngi, ne ja miet.Ki don pat ki shnong ha la ri jong ngi kiba ïarah ja sngi hi la ka jong ka jong, bad ynda la wan trei ruh ki bam ja miet hi jar jar ki iing, namar ki pyrkhat, ba ïoh lehse ha ka rukom khreh bam ka ïapher na uba riewspah bad uba duk.Bad lada ka jia kumne, ka lah ban wan rah ïa ka jingsngew ïa pher jingmut la ha ka liang ki nong ïa wan trei ne ki nongkhot chunong.Da kane ka chunong wat da uba duk ruh u lah ban pyndep ïa kano kano ka jait kam ban trei da ym da ka pisa, kan shongdor da ki phewhajar ruh.Kum kane ka nuksa, haba ngi ïathung kba ha lyngkha kaba donkam kumba sanphew ei ei .To keiñ kheiñ lada ka bai nong sngi jong u wei uwei u briew ka long shispah tyngka (kumba long mynta), lada hap ban siew baroh uta u paid bah kan kot shaduh ka saw hajar tyngka ei ei (40 ngut ki dei ki number jong ki nongwan trei x 100 tyngka ka dei ka nongsngi jong u nongwan trei).Ade! Kheiñ keiñ, da uba duk u bymdon lyngkha risa la ka jong, u shu rep ïa ka hali jong kiwei, la ka long ha ka dur jong ka nangkhad, ne rep kba, katno ban ktah ïa u lada u la hap ban siew da ka dor, nalor ba u hap thied sa ïa ka dawai sboh.

U Kunok *By Mr Heiborml Sungoh*

wann. Ki khun ka Mailibon pat dei u Rinohmo, ka Theirida, u Heibormi, ka Bhamon, u Namar ka jingmut jong ka nangkhad ka long ban siew da ka pisa ha ka shisien shi snem ïa ka bai lyngkha kat kum ka jingheh jong ka jaka ba ki trai lyngkha ki buh dor.Bad ka rep kba pat ka long ynda u nongrep u la dep ban lum ban lang ïa u kba na lyngkha, un hap ïasam pat marshiteng bad ki trai hali.Ani wow! Lada ym don ka chunong kan long kaba eh ïa kiba duk, namar ba ka don ka jait jingtrei, ba ym bit ban sahteng slem, nuksa kum ka thung kba kaba dei ban pyndep kloi katba lah ba ïoh u symbai ba shara ha persara un heh dier por bad kumta kum ïa kane ka kam ki shait ïalam da ka chunong chusngi.

B. KA ÏAH-NANGSIANG

Ka ïahnangsiang ka long kaba kham pher na ka chunong chusngi.namar ha kane ym donkam pat ban siew kylliang ïa ka sngitrei jong ki nongiawantrei.Ïa kane ki shait pyndonkam ha ka ban pyndep ne ban trei ïa ki kam kiba heh kum ban shna hali thymmai ban ot diengshna ing, ban tih yurim ing (jaka shna ing thymmai) bad ki wei ki wei pat de ki jait kam kiba eh.Ia ka ïahnangsiang la phiah ha ki lai bynta, bad kita ki long (I) **ka ïahnangsiangïongkur** (ii) **ka ïahnangsiangiongdong bad (iii) Ka ïahnangsiangïongchnong** .Ka Nangsiang ka nangpaid ka don ar jaid kita ki long (a) **Nangsiang waheh** bad ka **nangsiangkhynroo.**Ïa ka Nangsiang waheh la pynkhreh da ki rangbah rangsan bad ïa ka Nangsiangkhynroo la pynkhreh da ki samla samhoi.

K. KA ÏAHNANGSIANG-ÏONGKUR

ï a ka ïahnagsiang ïongkur lah ban ïoh da ka ba ud bad kyrpad kyrpon ïa ka Dorbar kur kan ai ïa ka jingiarap ban trei lyngba jong ka Nangsiang na ka bynta ban trei ïa kano kano ka kam kaba eh.Ynda u rangbahkur ula ïoh jingïip da kaba thikna, u la khot noh ïa ka Dorbar kur na kylleng sawdong ha kano kano ka sngi ba kila pynbeit.Dei ha kane ka Dorbar ba ka Dorbarkur kan rai ban ïa ka mih ïaw mihsyiem ha ka sngi iew Muchai ha ka basaiew jongka ka kur .

D. KA MIHIAW MIHSYIEM

Ha kane ka mihiaw mihsyiem kin ïarah u wei u klongsoh heh (pyrnah) bad ar tylli ki klongpadia,ka jingmut jongkine ki lai klong ka long, u wei na ka bynta u waheh kñi bad ki ne ki ar tylli ka long na ka bynta arngut kiwa khrong .U kni rangbah un twad jingmut shwa na ki kynthei khynnah shaphang u khaw, i kiadum, kumno la ki la dep pynkhreh ne em, bad lada kila dep ban pynkhreh, ma ki pat ki pat kin ai jubab da kaba pynsngew ha u kni ïa ki por ba kin lah ban pynbiang .Ynda u kni u la ïohsngew ïa ki jubab na ki kynthei, ki la ïa pynbeit pat sa ïa sngi kaban long kata ka nangsiang nangpaid. Ynda ki la ïadon ha ka juh ka jingmut jingpyrkhat, kin sa buh pat sa ïa ki wakhrong watri.

Ynda ki la dep ban ïa twad ka ïakhana kin ïa buh pat ïa ka sngi ban ïatrei

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

ïa ktah. Bad hadien kane pat kin ïa suit ïa shor kum ba la dep ban ban ïa buh ïa ki wakhrong kiwa tri bad ka sngi ka nong na ka bynta ka ïahnangsiang nangpaid

Ynda la dep ka Dorbar sorbar kin ïa khlad pat jar jar ki lynti, lait noh tang ki waheh ban ïa leit biang sha ing jongki ba khot ïa ka nangsiang. Bad ka jingmut jongkane kasuit ka shor ka long ba u Blei un ri, un sumar, un da un ker, ïa ka longkur longjait bad ban kara u khrong u nangsiang. ïa **ka Nangsiang la buh ha ki arsngi kynthih bad ki nongwan trei kin long ki shynrang bad kynthei** Man kawei pa kawei ka thliew ing jong kata ka kur bala ïa pynbeit ban trei, kin ïa mih na ka bynta ban ïa noh sngi ïa ki ta ki ar sngi trei ba la pynbeit da ka Dorbarkur.

Bad lada don pat de kiba pep ban leit trei pat ïa kitei ki sngi ba la buh,u ne u wakhrong ba kila dep buh un leit khrong pat na kita kiba pep ban wan trei. Ka jingkhrong ka don ardor, kita ki long **kiwa dap khrong bad kiwa duna khrong. Ki wa dap khrong** ki long kito ki ing kiba don shynrang bad kiwa duna khrong pat ki long kito ki ing ki bymdon shynrang. ïa kiwa dap khrong kin shim ha ka dor **arsngitrei** bad ïa kiwa dunakhrong pat kin shim shiteng na kiwa dap khrong. ïa kane ka pisa kaba mih baroh kin ai sha ki trai ba ïahnangsiang. Lada don pat de u briew u ba kwah ban sah sha ka jaka trei pat, un pynbiang hi ma u ïa ki jingdonkam baroh.

Ha ka sngi bakhadduh jong kane ka Nangsiang, ynda (sngi ba ar) ka ing kaba khot ïa kane ka ïahnangsiang, kin pynkhreh pynkhrum ïa ka kiadum bad ka ja ka jhur ïa ki nongwan trei na kata ka ïahnangsiang ha kata ka janmiet. Ynda kila ïadep ïa ka bam ka dih u kñi jong kata ka kur pat un ïathuh ïa ka **yutang ka yubat** (khanatang) . Ha kane ka ïahnangsiang ka ing kaba khot ïa kane ka nangsiang kan hap ban siew sha ka Dorbar kur ïa ka **Bainang siang** kumba shispah ne tam ei, bad ka ïapher ruh na kawei ka kur sha ka wei pat bad ka shong ha ka jingpyniaid jong ki kur ba pher ba pher.

E KA KAMRAM JONG KI WAKHRONG:.

Ban pynbna ïa ki kur ki jaid sha kylleng sawdong ba ka nangsiang kan long ha ka ta ka sngi ba la buh ka Dorbarkur.
Ha ka sngi kaba nyngkong jongka jingwantrei dei tang ma u uba leit bam ja ha kata ka ing ba khot ïahnangsiang na ka bynta ban hiang kiadum (filter rice beer) na ka bynta ka sngi kaba bud (lashai).
Ban pyllum ïa ka khrong ka tri (pisa) na kito ki ing kiba la pep ban ïa wan trei ha kata ka nangsiang .

G KA ÏAHNANGSIANG ÏONGDONG :

ïa kane ka jait ïahnangsiang la pyniaid da ki Dorbar jongki kyntoit ba pher ba pher ha ki ar sngi kynthih . ïa kane kin leh ha ka por ba ki kwah ban trei ïa kano ka no ka jait kam kaba eh,kum ka shna lynti syngkien, ban shna jingkieng, ban shna madanialehkai bad ki wei ki wei de ki jait kam kiba eh. Kum ha kine pat ki

jaid ïahnangsiang ym donkam pat ban pynkhreh ïa ka bam ka dih na ki bynta ki briew kiba ïa wan trei.

NG KA ÏAHNANGSIANG ÏONGCHNONG:

ïa kane ka jait ïahnangsiang la pyniaid da u Daloi pator bad u shnongu thaw la kane kin leh ha ka por ba ki kwah ban trei ïa kano ka no ka jait kam kaba eh,kum ka shna lynti syngkien, ban shna jingkieng, ban shna madanialehkaibad ki wei ki wei de ki jait kam kiba eh. Kum ha kine pat ki jaid ïahnangsiang ka shnong ka thaw kam donkam ban pynkhreh pat ka bam ka dih na ki bynta ki nongwantrei, kin ïa bam la ki jong ki ïng.

Kumta ka chunong chusngi, ka Nangsiang ka Nangpaid ka long kawei na ki atiar ba radbah tam jong u khun Hynniew Trep Hynniew Skum, namar ba u lah ban pyndep ïa ki kam kiba eh tam, ha ka jinglut ba duna tam. Hynrei kane ka Nangsiang ka Nangpaid ka nangtroiñ nangtroiñ katba dangiaid ki sngi ki por ha ki jingkhlehumsaw jongki dustur ba bunjaid kiba wan lyngshop ïa ka dustur ka riti nylla jong u khun khasi khara. Bad kan sapoi ka por ba kane ka jingtrei kaba kaba myntoi shibun kan duh kan dam noh ha ka jingstad jong u khunbynriew, lada mangi ki longdien kim ïa phikir bha.

Lynnong - XVIII

KI KUR HA SHANGPUNG

Kyrteng jongki Kur	tynrai ba ïawan (Origin)
Dhar	Khynriam
Sungoh	Khynriam
Phyllei	Khynriam
Lamare	Khynriam, sohphohlynrum.
Suiam	Khynriam, sohphohlynrum
Langstang	Khynriam, sohphohlynrum
Papang	Khynriam, sohphohlynrum
Shylla	Khynriam
Rabon	Khynriam
Wann	Khynriam
Chulet	
Ñiang	Khynriam
Phadong	
Law	
Sutnga	Sutnga, waikhyrwi
Saioo	Sutnga, waikhyrwi

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

Kamar	Khynriam, Sutnga
Langbang	
Langwar	
Shadap pasah	
Shadap mannar	Bhoi Khynriam, Mannar
Ïakai	
Lapasam	
Suchiang	Bataw
Chen	
Sajem	

Ka riam tynrai jongki (traditional Dress)

a. Haba trei ïing:

(1) Ka yuchniad (2) Ka pler waiong ne deisy wa iong (3) ka kynjon (4) ka sula khynrah tympha wei symphroi kti (5) lakadong dei pynwah

b. Haba leit trei:

(1) Ka yuchniad (2) ka chympian (3) ka sapkjat (4) ka kyrchah (napoh) (5) ka yusem (najrong) (6) ka kynjon (najrong) u makhu/ ka rachi otkba/ka khoh & wait etc.

c. Ha ba leit jingleit:

(2) Dei khyllong tae booh kinu ki nu syntu ha khyllong (2) ka chynruiñ/ thohsaru (3) ka kyrchah muka (4) kpeiñ ksiar ne kpeiñ poila (5) ka kynjon (6) u tyllei rupa dei keiñ na jrong kyrchah (7) lakadong dei pynwah (8) ka that kup merina ne ka phalalen.

Lynnong - XIX

Ngooh Blai Iong dep Dorbar

Kö ..... Blai kynrad,
Syiem Synchar, syiem wabooh, syiem wathoo,
Blai ïung Blai Sem, Seiñjait Seiñkynja,
Rangkaw wasa, tawiar takan,
Blai wa kmai, blai wakhroo,
Wa booh ïei manbru, wa booh ïei longbru,
Wa booh ïei pyrthai, wabooh ïei mynder,
Mo Blai kynrad,

U Kunok *By Mr Heibormi Sungöh*

To ap ïei kyrpad, to ap ïei kyrpon,
Nga' khon 'niawiung, nga' khon 'niawsem,
Hei ni i por, heini i lad,
Kam da dep dorbar, kam da dep sorbar,
Ïoh nang u skem, ïoh nang u skit,
Ïa kini ki rai, ia kini ki kular,
Kiwa man ki hukum, kiwa man ki hara,
Ïong mei u Trekirot, ïong mei u Trekuna,

Mo blai kynrad,
Ïoh u nang u lai suk, ïoh u nang u lai saiñ,
Lada em u wa chun, lada em u wa daw,
Ïoh phi u pait sngi, ïoh phi u pait syniaw,
Ïoh nang u chait, ïoh nang u tram,
Ïoh u nang u roi, ïoh nang u par
Ïoh u im tip bru, ïoh u im tip blai,
Mo blai kynrad,
To nang kyrkhu, to nang kyrdoh,
Ïa ri 'niaw Trep, ia ri 'niaw Skum,
Ka ri' longchwa, ka ri' manchwa,

Kamte mo Trekirot, kamte mo Trekuna,
Ïei hi are u padih, ïei hi are u pathiang
San kyntien chimat, san kyntien chipung
Chihajar Ngooh.

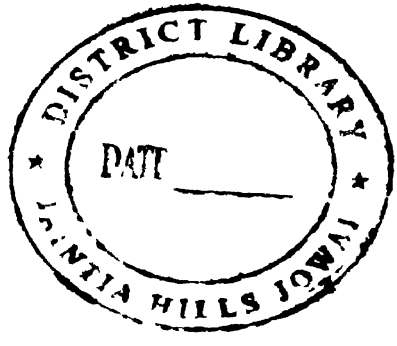
Lynnong - XX

NGOOH BLAI HAWA LI PAIT IA KIWA CHITOM/ KJUT.

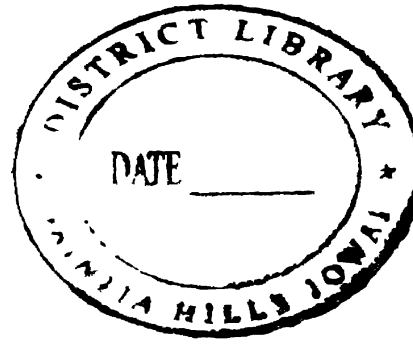
Kö ..... Blai kynrad,
Syiem Synchar, syiem wabooh, syiem wathoo,
Blai Ïung Blai Sem, Seiñjait Seiñkynja,
Rangkaw wasa, tawiar takan,
Blai wa kmai, blai wakhroo,
Wa booh ïei manbru, wa booh ïei longbru,
Wa booh ïei pyrthai, wabooh ïei mynder,
Mo Blai kynrad,
To ap ïei kyrpad, to ap ïei kyrpon,
Nga' khon 'niawiung, nga' khon 'niawsem,
Hei ni i por, heini i lad,
kam u/ka ni u/ka wakham, kam u/ka ni u/ka wasbait,
wa da ban i chitom, wa da ban i saja,
Ïoh phi u low, ïoh phi u luid,

U kunok *By Mr Heibormi Sungoh*

ïoh u nang u ïoh bor, ïoh u nang u ïoh mynsien,
kam ki khon niawiung, kam ki khon niawsem,
chihajar i lait, chihajar i let,
Ïoh phi se u map ïoh phi se u wy-rai,
Mo blai kynrad,
Lada em u wa chuñ; lada em u wa daw,
Ïoh phi u pait sngi, ïoh phi u pait syniaw,
Ïoh nang u chait, ïoh nang u tram,
Ïoh u nang u roi, ïoh nang u par
Lada em u wa chun, lada em u wa daw,
Ïoh phi u pait sngi, ïoh phi u pait syniaw,
Ïoh u jm tip bru, ïoh u im tip blai,
Mo blai kynrad,
To nang kyrkhu, to nang kyrdoh,
Ïa ri 'niaw Trep ia ri 'niaw Skum,
Ka ri' longchwa, ka ri' manchwa,
Kamte mo Trekirot, kamte mo Trekuna,
Ïei hi are u padih, ïei hi are u pathiang
San kyntien chimat, san kyntien chipung
Chihajar Ngooh.

• • • • • • • • •

DISTRICT LIBRARY
DATE
HILLS IOWA

AUTHOR

Mr. Heibormi Sungoh.

This book is published with financial assistance from the
Government of Australia through SIL International.